

ISSN: 2548-088X

E-ISSN: 2548-088X

Bilecik Şeyh Edebalı Őniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

Cilt/Volume 5

Sayı/Issue 2

Aralık/December 2020

Bilecik Şeyh Edebalı Őniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ISSN/E-ISSN: 2548-088X

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Sahibi/Owner

*Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Adına
(on Behalf of Bilecik Şeyh Edebali University)*

Prof. Dr. Şükrü BEYDEMİR
(Rektör/Rector))

Editörler/Editorial Staff

Baş Editör/Editor in Chief

Doç. Dr. Birol AKYÜZ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Yardımcı Editörler/Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOCA
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Arş. Gör. Ertuğrul ÇAM
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

İngilizce Dil Editörü/English Language Editor

Öğr. Gör. Dr. Ayça BAKİNER ÇEKİN
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali Murat YEL
(Marmara Üniversitesi, İstanbul-Türkiye)

Prof. Dr. Aykut EKİNCİ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. Cihan ÖZDEMİR
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. Filiz EKİNCİ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. Feride HAYIRSEVER BAŞTÜRK
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. İlhami YURDAKUL
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER
(İstanbul Üniversitesi, İstanbul-Türkiye)

Prof. Dr. Ümmühan ASLAN
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet ALPTEKİN
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis-Türkiye)

Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Serhan YÜCEL
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment BALCI
(İstanbul Üniversitesi, İstanbul-Türkiye)

Alan Editörleri/Field Editors

Prof. Dr. Filiz EKİNCİ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Prof. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Serhan YÜCEL
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Doç. Dr. Sevgi GÖNÜLLÜOĞLU
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Cihan YEMİŞÇİ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi İrfan DÖNMEZ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Serap KAMIŞLI
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup ÖZTÜRK
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Zafer BAŞKAYA
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye)

Correspondence Address / Yazışma Adresi

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Pelitözü Mah. Fatih Sultan Mehmet Bulvarı No: 27,
11230,
Merkez/Bilecik-Türkiye
Phone/Telefon: 0228 214 11 37
E-mail: ertugrul.cam@bilecik.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bseusbed>

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

(Papers and the opinions in the Journal are the responsibility of the authors.)

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

(This is a scholarly, peer-reviewed, open-access journal published two times a year in June and December.)

Taradığımız İndeksler/Indexes

Academic Resource Index (ResearchBib), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific Index Service, Journal Factor, Cite Factor, Director of Research Journals Indexing (DRJI), Infobase Index, İdeal Online, Sobiad, International Institute of Organized Research (I2OR), İSAM Türk Tarih, Edebiyat, Kültür ve Sanat Makaleleri Veri Tabanı

Derginin Eski Adı/Journal's Past Title

ISSN/E-ISSN: 2548-088X
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute) (2016-2019)

Bu Sayının Hakemleri/Referees of This Issue

- Prof. Dr. Abdullah YILMAZ, *Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü*
- Prof. Dr. Ayten ERDOĞAN, *İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü*
- Prof. Dr. Cengiz KAHRAMAN, *İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü*
- Prof. Dr. Erol TURAN, *Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*
- Prof. Dr. Ester Eti AKYÜZ LEVİ, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü*
- Prof. Dr. İbrahim TÜZER, *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*
- Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*
- Prof. Dr. Kamuran SAMİ, *Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü*
- Prof. Dr. Metin DAĞDEVİREN, *Gazi Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü*
- Doç. Dr. Babek ERDEBİLLİ, *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü*
- Doç. Dr. Hasan TOPBAŞ, *İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü*
- Doç. Dr. Hilmi Evren ERDİN, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*
- Doç. Dr. Sevgi GÖNÜLLÜOĞLU, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*
- Doç. Dr. Ümit SORMAZ, *Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Anıl GACAR, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Aydan YÜCELER, *Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Barış DEMİRCİ, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Çağdağ ZARPLI, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Derya ÜÇOĞLU, *İstanbul Bilgi Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER, *İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Fatime Gül KOÇSOY, *Fırat Üniversitesi, İnsan ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOCA, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Kadir TUTKAVUL, *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Mikail BATU, *Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Özüm EĞİLMEZ, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Sercan Hamza BAĞLAMA, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Timuçin Buğra EDMAN, *Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü*
- Dr. Öğr. Üyesi Tuba YİYİT, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*
- Öğr. Gör. Dr Ayça BAKINER, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü*

İçindekiler/Contents

1. **Emine SADIÇ & Özüm EĞİLMEZ & Gürkan HAŞİT** - Üniversite Çalışanları Bağlamında Sanal Kaytarma Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Bir İnceleme (*An investigation on Cyberloafing and Organizational Citizenship Behavior in the context of university employees*) 234-256
2. **Gözde KOCA & Seda YILDIRIM** - Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Çalışmalarına Yönelik Bibliyometrik Analiz: 2005-2019 Dönemi (*Bibliometric analysis for fuzzy multiple criteria decision making studies: 2005-2019 period*).....257-272
3. **Tahsin GÜLER** - Türkiye’de Bürokrasinin Denetiminde Hak Arama Mekanizmalarının Rolü (*The Role of Right-claiming Mechanisms in the Supervision of Bureaucracy in Turkey*).....273-287
4. **Gülşen AKMAN & Atakan ALKAN & Kamile CANBAY** - Organizasyonel Kültür ve Globe Kültür Unsurları Arasındaki Etkileşimin Bulanık DEMATEL ile İncelenmesi (*Investigating Interaction Between Organizational Culture and Globe Culture Dimensions via Fuzzy DEMATEL*).....288-308
5. **Gizem KUÇAK TOPRAK** - İlyasbey/Yarhisar Köyü’nün (Bilecik) Değerleri Ve Kırsal Mimari Özellikleri (*Investigation of the values and architectural features for the protection of Bilecik İlyasbey/Yarhisar Village*).....309-341
6. **Mahmut YARDIMCIOĞLU & Başak ŞITAK** - Yapay Zekâ Teknolojisinin Muhasebe Alanına Yansımaları: Literatür İncelemesi (*Reflections of artificial intelligence accounting field: literature review*).....342-353
7. **Bengi POLAT & Sinem TEZCAN** - Expo’nun Kentsel Fonksiyonları Belirlemedeki Rolü Üzerine Bir Sağlık Kampüsü Önerisi (*A proposal for a healthy campus on the role of Expo in determining urban functions*).....354-371
8. **Zeynep APAYDIN DEMİRCİ** - Ergenlik Döneminde Yaşanan Negatif Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (*Examining the negative effects of adolescence in terms of various variables*).....372-382

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Üniversite Çalışanları Bağlamında Sanal Kaytarma Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Bir İnceleme¹

An investigation on Cyberloafing and Organizational Citizenship Behavior in the context of university employees

Emine SADIÇ² & Özüm EĞİLMEZ³ & Gürkan HAŞİT⁴

Öz

Teknoloji kullanımının iş yerlerinde yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan sanal kaytarma, çalışanların iş yerinde fayda sağlama ya da zarar vermeye yönelik iş dışı amaçlarla teknolojik araçlar ile internet kullanımını ifade etmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ise, çalışanların biçimsel rollerinin ötesine geçerek organizasyona yarar sağlayacak şekilde fazladan çaba göstermelerini ifade etmektedir. Bu bağlamda, üniversite çalışanlarının verimliliğinin ve performansının tartışmasız önemi nedeniyle akademik ve idari personelin hangi sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilediği ve hangi davranışların nasıl farklılaştığını incelemek araştırmanın amacı dâhilindedir. Çalışmada, üniversite örneklemini üzerinde sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışları alt boyutları demografik özellikler bağlamında analiz edilerek, farklılaşan değişkenlerin nedenleri tartışılmıştır. Üniversitelerin ülkelerin kalkınmasına ve nitelikli öğrencilerin yetişmesine katkı sağladıkları gerçeğiyle bu çalışmada, üniversitelerin daha verimli olmasına, çalışan bireyler arası, birey ve organizasyonlar arası ilişkinin olumlu olmasına, kaynakların daha etkin kullanılmasına olası katkı sağlayabilmenin önemi tartışılmıştır. Ayrıca akademik ve idari personellerin sanal kaytarma davranışı hakkında bilinçlenmesine ve örgütsel vatandaşlık davranışının üniversiteler için önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Kaytarma, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Üniversite Çalışanları, İnternet Kullanımı, Stratejik Yönetim.

Abstract

Cyberloafing occurs with the widespread use of technology in workplaces, refers to the use of the internet with technological tools for non-business purposes aimed at providing benefits or harming employees at work. Organizational citizenship behavior means that employees go beyond formal roles and make extra efforts to benefit the organization. In this context, due to the indisputable importance of the efficiency and performance of university employees, which cyberloafing and organizational citizenship behaviors and how different behaviors of academic and administrative staff differ is examined. In the study, the sub-dimensions of cyberloafing and organizational citizenship behaviors were analyzed in the context of demographic features on the basis of university sampling, as given the reason as universities contribute to the development of a country and the training of qualified students. For this reason, the study shows the importance of universities to be more productive, the relationship between working individuals and being positive among other people and organizations that have relationships, and that they can make a possible contribution to the use of resources more effectively. In addition, the study aims to reveal the importance of academic and administrative staffs' awareness about cyberloafing behavior and organizational citizenship behavior for universities.

¹Yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme ABD, Doktora Programı, emine.sadic@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9078-1389

³Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ozum.egilmez@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5251-5629

⁴Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gurkan.hasit@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9093-4402

Keywords: Cyberloafing, Organizational Citizenship Behavior, University Employees, Internet Use, Strategic Management.

1. Giriş

İletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler birçok farklı kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramlardan biri de sanal kaytarmadır. Özellikle internet kullanımının organizasyonlarda kaçınılmaz hale gelmesi sanal kaytarmanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sanal kaytarma, çalışanların verimlilik ve performansları üzerinde etkili olması nedeniyle birçok araştırmacının dikkatini çeken bir kavram olmuştur (Mills vd., 2001; Lim vd., 2002a; Lim, 2002b; Ramayah, 2010; Anandarajan vd., 2011; Van Doorn, 2011; Örucü ve Yıldız, 2014; Afacan Fındıklı, 2016; Genç ve Aydoğan, 2016; Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu, 2017).

Sanal kaytarma, çalışanların gönüllü olarak, mesai saatleri içinde çalıştıkları organizasyonun internet erişimini iş ile ilgili olmayan kişisel amaçları doğrultusunda kullanmalarını ve internet sitelerinde gezinmelerini ifade etmektedir (Prasad vd., 2010). Lim vd. (2002a) ve Lim (2002b) tarafından yapılan çalışmalar ile temellendirilen kavram, çalışanlardaki üretkenlik karşıtı davranışların incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sanal kaytarma ile çalışanların verimlilik ve performanslarında azalışlara neden olacağı belirtilmiştir (Mills vd., 2001; Lim, 2002b; Ramayah, 2010; Örucü ve Yıldız, 2014; Genç ve Aydoğan, 2016). Diğer yandan bazı araştırmacılar ise, sanal kaytarmanın çalışanların verimlilik ve performanslarında artış sağlayabileceği görüşünü savunmuştur (Anandarajan vd., 2011; Afacan Fındıklı, 2016; Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu, 2017). Dolayısıyla sanal kaytarmayı madalyonun iki yüzü gibi değerlendirilebilir. Madalyonun bir yüzü çalışanların iş hayatına katkı sağladığını, diğer yüzü ise organizasyonlarda verimlilik kayıplarına neden olduğu şeklinde ifade edilebilir (Örucü ve Yıldız, 2014: 101).

Örgütsel vatandaşlık davranışı, biçimsel ödül sistemine dayanmayan ve zorunlu olmayan, bireylerin geleneksel performans tanımlarında yer almayan (rol fazlası), resmi sözleşme yükümlülüklerinin ötesinde çeşitli yapıcı (gönüllü) davranışlar göstererek organizasyona katkıda bulunmasını ifade etmektedir (Organ, 1988'den akt. Organ ve Konovsky, 1989: 157). Gönüllülük kavramı ile bu tür davranışların bireyin organizasyondaki rolünün veya biçimsel iş tanımının gerektirdiği davranışlar olmadığı anlatılmak istenmektedir (İşbaşı, 2000: 4). Bu açıdan çalışanların iş yerindeki davranışları toplumdaki vatandaşlık davranışlarına benzerlik gösterebilir. Örgütsel vatandaşlık kavramı, Bateman ve Organ (1983) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Çalışanların biçimsel ve biçimsel olmayan rolleri üzerinde yapılan çalışmalarla bu kavram ortaya çıkmıştır (Smith vd., 1983). İş arkadaşlarına iş ile ilgili bir problemde yardımcı olmak, karışıklık çıkarmadan emirleri kabul etmek, şikâyetle bulunmadan geçici dayatmalara tolerans, çalışma alanının temiz ve düzenli tutulmasına yardımcı olmak, iş birimi veya dışarıdan gelenlere karşı düzenli ve zamanında yapıcı ifadeler, toleranslı ve kişiler arası çatışmanın yarattığı dikkat dağınıklığını en aza indiren bir çalışma

ortamının teşvik edilmesi, örgütsel kaynakları korumak vb. eylemler örgütsel vatandaşlık davranışları olarak nitelendirilmiştir (Bateman ve Organ, 1983: 588).

Sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı organizasyonların ve çalışanların verimliliğini ve performansını etkileyen kavramlardır. Bu bağlamda bu çalışmada, üniversite çalışanlarının verimliliğinin ve performansının tartışmasız önemi nedeniyle akademik ve idari personellerin hangi sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilediği ve bu davranışlara ne ölçüde katılım gösterdiği ve bu kavramlar arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sanal Kaytarma

Sanal kaytarma 2000'li yılların başında ortaya çıkmıştır ve halen günümüzde trend bir kavram olmayı sürdürmektedir. Kavramın ortaya çıkmasında dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler etkili olmuştur. Özellikle bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması kavramın oluşmasında büyük etken olmuştur. İnternet ve teknolojik araçların kullanımıyla doğrudan ilişkili olan sanal kaytarma çeşitli araştırmalara konu olmuş ve özellikle yerli yazında güncelliğini korumakta ve farklı değişkenlerle ele alınmaktadır. Kamu ve özel sektör olmak üzere birçok sektörde örgütsel adalet (Kaplan ve Öğüt, 2012), psikolojik sözleşme (Yıldız vd., 2016), nötrleştirme (Rajah ve Lim, 2011), kişi-örgüt uyumu ve algılanan yönetici desteği (Kerse vd., 2016), zaman yönetimi (Genç ve Aydoğan, 2016), örgütsel öğrenme (Keklik vd., 2015), örgütsel yapı (Özdemir ve Taşçı, 2016), iş performansı (Afacan Fındıklı, 2016), iş tatmini (Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu, 2017), hukuki açıdan (Yıldız ve Yıldız, 2015), sosyal kolaylaştırma (Köse vd., 2012) vb. değişkenlerle sanal kaytarma incelenmiştir.

Yabancı literatürde Lim vd. (2002a) ve Lim (2002b) tarafından yapılan çalışmalarla sanal kaytarma kavramı terim haline gelmiştir. Yerli literatürde ise sanal kaytarma terim olarak Özkalp vd. (2012) tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla yerli ve yabancı literatürde sanal kaytarma kavramına benzer veya aynı anlamda kullanılan farklı isimlendirilen kavramlar bulunmaktadır. Yabancı literatürde “cyberslacking (sanal tembellik)” (Lavoie ve Pychyl, 2001; Mills vd., 2001; Garrett ve Danziger, 2008; Vitak vd., 2011; İnce ve Gül, 2011), “cyberloafing (sanal kaytarma)” (Lim, 2002b; Blau, Yang ve Ward-Cook, 2006; Blanchard ve Henle, 2008; Rajah ve Lim, 2011; Van Doorn, 2011; Jandaghi vd., 2015, Çınar ve Karcıoğlu, 2015) aynı anlamda kullanılmaktadır. Benzer kavramlar ise; internetin kötüye kullanımı/internet abuse (Belanger ve Van Slayke, 2002), problemlili internet kullanımı/problematic internet use (Caplan, 2002), internet bağımlılığı/internet addiction (Young, 1988), iş yerinde kişisel internet kullanımı/personal web usage at work (Ramayah, 2010; Anandarajan vd., 2011), şeklinde ifade edilmektedir. Yerli literatürde ise sanal kaytarma ile aynı anlamda kullanılan farklı isimlendirmeler yer almaktadır. Bunlar; sanal aylaklık (Demir ve Seferoğlu, 2016), siber aylaklık (Kalaycı, 2010), siber kaytarma (Candan ve İnce, 2016), sanal tembellik (Genç ve Aydoğan, 2016) olarak yer almaktadır.

Sanal kaytarma, çalışanların iş saatleri içinde kişisel amaçlı şirketin internet erişiminin kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Lim, 2002b). Blanchard ve Henle (2008) ise, sanal kaytarmayı çalışanların şirketin gönüllü olarak işe bağlı olmayan kullanımı, çalışırken e-posta ve internet kullanımı şeklinde ifade etmiştir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, sanal kaytarma davranışları, internetin iş yerinde kullanımının kaçınılmaz bir sonucudur. Sanal kaytarma; sosyalleşme ve keyif alma amaçlı, kişisel gelişim amaçlı, boş zamanı değerlendirme amaçlı, üretkenlik dışı amaçlar için gerçekleştirilmektedir (Van Doorn, 2011: 66). Bu nedenle sanal kaytarmanın organizasyonlara ve çalışanlara çeşitli zararları ve yararları olmaktadır. Organizasyonlarda ve çalışanlarda verimlilikte azalma ve finansal açıdan kayıplar yaşanabilmektedir. Diğer yandan işveren, çalışanların şirket ağını kötüye kullanmasından kaynaklanan iftira, ihmalkarlık, cinsel taciz ve haksız bir fesihden sorumlu olabilir (Mills vd., 2001: 37). Güvenlik ihlalleri, yasal sorunlar ve zaman israfı da ortaya çıkmaktadır (Jandaghi vd., 2015: 335). Dolayısıyla organizasyon açısından kurumsal gizlilik ve itibar kaybı, hukuki sorunlar, ağ tabanının verimsiz kullanılması, bilgi sisteminde saldırılar, verimlilik kaybı gibi durumlar oluşabilmektedir (Öztürk, 2015: 636). Çalışan açısından ise; konsantrasyon eksikliği, işlerini yetiştirememesi, bilgisayarından kişisel bilgilerin çalınması, terfi ve diğer promosyonlardan yararlanamama, disiplin suçu işleme/işten çıkartılma gibi sonuçlara neden olmaktadır (Öztürk, 2015: 636). Bu olumsuz durumların yanı sıra sanal kaytarmanın bazı faydaları da bulunmaktadır. Özellikle organizasyonlar çalışanların bu davranışları yarar sağlayacak şekilde ilke ve politikalar uygulayarak organizasyon ve çalışan verimliliği elde edebilir. Bu nedenle hem çalışanlar hem de organizasyon yararı için bu davranışlar fırsata çevrilebilir (Van Doorn, 2011). Sanal kaytarma ile çalışanlar işteki problemlerle başa çıkabilmektedir ve duygu durumu açısından daha iyi olmaktadır. Böylece çalışanlar iş yerinde biraz rahatlama sağlayabilir ve çalışanları daha iyi performans göstermeye motive edebilir (Lim ve Chen, 2012: 352-353). Ayrıca örgütsel öğrenme kapasitesinde artış sağlayabilmektedir (Keklik vd., 2015).

Literatürde sanal kaytarma terimlerin ve tanımların farklı olmasının yanı sıra boyutlarında da farklılık bulunmaktadır. Lim (2002b)'e göre sanal kaytarma türleri; işyerindeyken iş dışı amaçlarla internette gezinme (browsing) faaliyetleri (sporla ilgili haber sitelerine girme, iş dışı doküman indirme gibi) ve e-posta faaliyetleri (e-mail kontrol etme, alma ve gönderme gibi) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Lim (2002b)'in sınıflandırmasına benzer şekilde, Blau, Yang ve Ward-Cook (2006), interne gezinme (browsing) ile ilgili aktiviteler, işle ilgili olmayan e-posta (non-work related e-mail) aktiviteleri ve interaktif/etkileşimli (interactive) sanal kaytarma aktiviteleri şeklinde bir sınıflandırma yapmışlardır. Blanchard ve Henle (2008) ise sanal kaytarmayı, önemli (ciddi) ve önemsiz şeklinde iki boyutta incelemiştir. Van Doorn (2011) ise, örgütsel, iş ve kişisel açıdan dört sanal kaytarma davranışını incelemiştir. Bu davranışlar; kişisel gelişim (development) davranışları, yenilenme/iyileşme (recovery) davranışları, sapkınlık (deviant) davranışları, alışkanlık/bağımlılık (addiction) davranışları. Bu davranışları dört etkinlik çerçevesinde incelemiştir; sosyalleşme (social) amaçlı, bilgilendirme amaçlı

(informational), boş zamanı değerlendirme (leisure), sanal duygusal (virtual emotional) şeklinde ifade etmiştir.

2.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Günümüzde yaygın bilinirliğe sahip ve birçok çalışmada araştırma konusu olmuş örgütsel vatandaşlık davranışı, kavram olarak ilk defa incelenmesi 1980’li yıllara dayanmaktadır. Fakat kavramın temelleri Barnard (1938)’in “iş birliğine istekli olma” kavramı, Roethlisberger ve Dickson (1964), Katz (1964), Katz ve Kahn, (1978) tarafından güvenilir rol performansı ile “yenilikçi ve spontane davranışlar” arasındaki ayrımı üzerine yapılan çalışmalara dayanmaktadır (Smith vd., 1983: 653-654; Robinson ve Morrison, 1995: 289). Bu çalışmalarda çalışanların biçimsel ve biçimsel olmayan rolleri incelenmiştir (Podsakoff vd., 2000). Diğer yandan Sosyal Mübadele Teorisi (Homans, 1958; Blau,1964; Emerson, 1976), Eşitlik Teorisi (Adams, 1965), Lider Üye Değişimi Teorisi (Dansereau vd., 1973), Beklenti Teorisi (Vroom, 1964), Vekalet Teorisi (Ross, 1973; Jensen ve Meckling, 1976) örgütsel vatandaşlık kavramının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Çalışanların biçimsel ve biçimsel olmayan rolleri örgütsel davranış, psikoloji, sosyoloji gibi birçok alanda araştırma konusu olmuştur. Bu nedenle literatürde örgütsel vatandaşlık davranışı kavramına ait birçok tanım yer almaktadır. Smith vd. (1983: 653)’ne göre örgütsel vatandaşlık davranışı, resmi rol gereksinimlerinin ötesine geçen, yaptırım zoru ile kolayca uygulanamayan davranışlar olarak ifade edilmiştir. Kar ve Tewari (1999: 421)’ye göre, görevlerinin üzerinde olan ve örgütsel etkinlik için çok önemli olan çalışan davranışları olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma benzer nitelikte Dekas vd. (2013: 19) işverenler tarafından kesinlikle gerek duyulmamasına rağmen tamamen örgüte olumlu katkı sağlayan, isteğe bağlı çalışan davranışları olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere örgütsel vatandaşlık davranışları çalışanların gönüllü olarak resmi rollerinden daha fazlasında eylemlerde bulunarak örgüt için yarar sağlayan davranışları ifade etmektedir.

Örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı ile benzer bazı kavramlar yer almaktadır. Bu kavramlar; örgütsel spontanlık (Katz, 1964; George ve Brief, 1992), rol fazlası davranışlar/extra rol davranışları (Katz ve Kahn, 1978; Van Dyne vd., 1995), psikolojik sözleşme (Rousseau, 1989), bağlamsal performans (Motowidlo ve Van Scotter, 1994), prososyal örgütsel davranış (Brief ve Motowidlo, 1986; O’Reilly ve Chatman, 1986) şeklinde literatürde yer almaktadır.

Örgütsel vatandaşlık davranışı, davranıştan daha üstün bir görevi ifade etmektedir. Organizasyonel etkinliği desteklemesi, isteğe bağlı ve işveren tarafından talep edilemediği için, örgütsel vatandaşlık davranışı teşvik eden faktörlerin anlaşılması, yöneticilerin organizasyonel etkinliği teşvik etmesine yardımcı olabilir (Ryan, 2001: 234). Dolayısıyla örgütlere yararı olan bu kavram birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bu faktörler; çalışanın özellikleri, işin özellikleri, örgütün özellikleri, liderin özellikleri şeklinde ifade edilebilir (Podsakoff vd., 2000: 518).

Literatürde örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları birçok araştırmacı tarafından tanımlanmış ve incelenmiştir. Smith vd., (1983) tarafından tanımlanan boyutlar, Graham (1991) tarafından tanımlanan boyutlar, Williams ve Anderson (1991) tarafından yapılan sınıflandırma, Van Dyne vd., (1994: 769) tarafından tanımlanan boyutlar, Farh vd., (1997: 430) tarafından tanımlanan boyutlar, Podsakoff vd. (2000) tarafından tanımlanan boyutlar, Dekas vd. (2013) tarafından tanımlanan boyutlar örnek gösterilebilir. Bu çalışmada ise, literatürde genel kabul görmüş ve birçok araştırmacının kullandığı Organ (1988) tarafından tanımlanan 5 örgütsel vatandaşlık boyutu kullanılmıştır. Bu boyutlar; özgecilik, nezaket, centilmenlik (sportmenlik), vicdanlılık, sivil erdem şeklindedir (Podsakoff vd., 1990: 138). Özgecilik, örgütsel olarak ilgili bir görev veya problemi olan belirli bir başka kişiye yardım etme etkisi olan tüm isteğe bağlı davranışlardır (Organ, 1988: 8'den akt. George ve Brief, 1992: 312). Nezaket, "başkaları ile işle ilgili sorunların oluşmasını önlemeye yardımcı olan gönüllü eylemler" olarak tanımlanmaktadır (Podsakoff ve Mackenzie, 1994: 352). Centilmenlik, başkaları tarafından rahatsız edildiğinde dahi şikayetçi tavır sergilemeyen, işler yolunda gitmese bile yapıcı bir tutum sergilemeyi ifade etmektedir (Podsakoff vd., 2000: 517). Vicdanlılık, çalışanların davranışları gözlemlenmediği veya izlenmediği durumlarda bile, kişinin içselleştirerek ve organizasyonun kurallarını, yönetmeliklerini ve prosedürlerini kabul etmesi durumudur (Podsakoff vd., 2000: 517). Sivil erdem, hem profesyonel hem de toplumsal nitelikteki örgütsel işlevlere gönüllü katılım ve destek sağlayarak örgütün çıkarlarını gözetmeyi ifade etmektedir (Allison vd., 2001: 283).

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Üniversite personeli örnekleminde sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki olası ilişki bağlamında sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışının katılımcıların demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Üniversiteler, bir ülkenin kalkınmasına ve nitelikli öğrencilerin yetişmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle yapılan çalışma, üniversitelerin daha verimli olmasına, çalışan bireyler arasındaki ilişkinin ve ilişki bulunan diğer kişi ve organizasyonlar arasında da olumlu olmasına, kaynakların daha etkin kullanılmasına yardımcı olmasına olası katkı sağlayabilmesi araştırmanın önemini göstermektedir. Ayrıca akademik ve idari personellerinin sanal kaytarma davranışı hakkında bilinçlenmesi ve örgütsel vatandaşlık davranışının üniversiteler için önemine değinilmiştir. Diğer yandan yerli literatürde sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik bir çalışma olmaması nedeniyle literatüre katkı sağlaması da araştırmanın amacı ve önemi içinde yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmada sınanan hipotezler şunlardır:

Hipotez 1: Sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ilişki vardır.

Hipotez 2: Sanal kaytarma ve demografik özellikler arasında anlamlı farklılık vardır.

Hipotez 3: Örgütsel vatandaşlık davranışı ve demografik özellikler arasında anlamlı farklılık vardır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni Türkiye’de faaliyet gösteren üniversiteler olarak çerçevelendirilmiş olup bazı kısıtlardan (maliyet, akademik ve idari personellerin iş yoğunluğu vb.) dolayı araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem seçimi yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi’nde çalışan akademik ve idari personel oluşturmaktadır (N=823). Örnekleme yer alan katılımcılara yüz yüze anket tekniği uygulanmıştır. Zaman, ulaşılabilirlik ve bazı akademik ve idari personelin uygulamayı reddetmesi gibi kısıtlardan dolayı 226 katılımcıya ulaşılmıştır. Anket formlarından geri dönüşü olmayan, hatalı olanlar çıkarılmış ve 180 anket analize dahil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özellikleri belirlemeye yönelik 10, ikinci bölümde sanal kaytarma ile ilgili 27 soru ve son bölümde ise, örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili 19 soru yer almaktadır. Araştırmada Blanchard ve Henle (2008) tarafından geliştirilen 22 soru ve 2 boyuttan oluşan sanal kaytarma ölçeği kullanılmıştır. Ek olarak Anandarajan vd. (2011) çalışmasından 5 soru alınarak sanal kaytarma ölçeğine eklenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeni ise, Organ (1988) tarafından ortaya konulan beş boyut ve 19 soru çerçevesinde hazırlanan, Basım ve Şeşen (2006) tarafından uyarlanan ölçek ile ölçülmüştür. Ankette demografik ifadeler bölümü hariç, değişkenlere ait ifadeler 5’li Likert tipine göre oluşturulmuştur (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5 =Kesinlikle Katılıyorum).

3.4. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Anketlerden elde edilen veriler SPSS Statistics 21 Programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerinin belirlenmesinde ise Cronbach Alpha katsayısından yararlanılmıştır. Araştırmada toplanan veriler; tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, keşfedici faktör analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Ayrıca toplanan verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Bu aşamadan sonra gruplar arasındaki farklılığı incelemede Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis analizinden yararlanılmıştır. Araştırmada değişkenlere ilişkin ilişkiyi incelemede ise Korelasyon analizinden faydalanılmıştır.

3.5. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

Sanal kaytarma ölçeği ve örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinin geçerliliklerinin değerlendirilmesi için keşfedici faktör analizi; güvenilirliklerinin değerlendirilmesi için Cronbach Alpha katsayısından yararlanılmıştır. Ölçeklerin geçerliliğini tespit etmenin ilk aşamasında verilerin keşfedici faktör analizine uygunluğunu tespit edebilmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenmiştir. Sanal kaytarma ölçeğine ilişkin KMO değeri 0,763>0,50 olarak tespit edilmiştir (Field, 2009: 467-660). Değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığını tespit edebilmek için Bartlett Küresellik Testi değeri ($\chi^2 = 1543,187$, sd:351, p=0,001<0,05) anlamlı bulunmuştur. Bu

sonuçlar doğrultusunda veri setine Varimax döndürme yöntemi uygulanarak keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Ölçekte yer alan 27. ifade, elde edilen faktör analizi sonucunda orijinal değerlerin varyansını yansıtabilmeleri için çalışmadan çıkarılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda elde edilen 6 faktör; etik dışı kullanım (faktör 1), iletişim kanalı olarak kullanım (faktör 2), günlük-rutin kullanım (faktör 3), iş ile ilgili olmayan kullanım (faktör 4), kişisel amaçlı kullanım (faktör 5), kurumsal amaçlı kullanım (faktör 6) olarak adlandırılmıştır. Ölçek güvenilirliği için Cronbach Alpha katsayısının 0,60-0,79 aralığında olması ölçeğin oldukça güvenilir olması, 0,80-1,00 aralığında olması ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir (Alpar, 2011). Sanal kaytarma ölçeğine ilişkin Cronbach Alpha katsayısı 0,839>0,60 olduğu için ölçek güvenilirliğe sahiptir. Bulgular, ölçeğin geliştirildiği çalışmadaki iki faktörlü yapı (Blanchard ve Henle, 2008) ile örtüşmediği tespit edilmiş ve bu durumun 2008 yılındaki bilişim teknolojilerinin yaygın olmamasından dolayı beklenen bir durum olduğu belirtilmelidir.

Örgütsel vatandaşlık ölçeğine ilişkin KMO değeri 0,746 olarak tespit edilmiştir. Örgütsel vatandaşlık ölçeğine ilişkin Bartlett Küresellik Testi değerinin ($\chi^2 = 565,820$, sd:91, p=0,001) yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda 5 faktörlü bir yapı elde edilmiştir (sivil erdem=faktör 1, centilmenlik=faktör 2, nezaket=faktör 3, vicdanlılık=faktör 4, özgecilik= faktör 5). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğine ilişkin Cronbach Alpha katsayısı 0,805>0,60 güvenilir olarak tespit edilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Çalışmada demografik değişkenler kapsamında; yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim düzeyi, görev, bulunulan iş yerindeki toplam çalışma süresi, aylık gelir düzeyi, bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi, işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresi, görüş bildiren “çalışma saatleri içinde interneti kişisel amaçlar için kullanmak kabul edilebilir bir durum mudur?” sorusu incelenmiştir. Demografik bulgular incelendiğinde, katılımcıların %58’inin erkek, %42’ sinin ise kadın, %68’inin 35 yaş ve altı bireylerin, %72’sinin ise evli çalışanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %51’i yüksek lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir ve aynı oranda akademik personelden oluşmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası 1-5 yıl arasında çalışma süresine sahiptir. Katılımcıların %55’i 4001 TL ve üzeri gelire sahiptir. Bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi açısından ise, katılımcıların büyük çoğunluğu iyi ve ileri seviyededir. Katılımcıların %52’sinin günde 4 saat ve daha üzeri işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresine sahiptir. Katılımcıların sanal kaytarmaya ilişkin eğilimlerini daha iyi analiz edebilmek için katılımcılara yöneltilen görüş sorusuna ise, katılımcıların %70’i evet yanıtı vermiştir.

Tablo 1’de araştırmadaki değişkenlere ilişkin ortalama ve standart sapmalar yer almaktadır. Katılımcıların sanal kaytarma alt boyutlarına verdikleri yanıtların puan ortalamalarına bakıldığında, bireylerin internet kullanımlarını iletişim kanalı olarak gördükleri ve etik dışı kullanmadıkları görülmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutları açısından incelendiğinde ise, genel boyutlara ait

ortalamaların yüksek olduğu ve en yüksek ortalama nezaket (4,73) davranışı bağlamında vatandaşlık algıları olduğu görülmektedir.

Tablo 1: *Sanal Kaytarma ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarına İlişkin İstatistik Veriler*

ÖZELLİKLER	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Etik Dışı Kullanım	1,00	5,00	1,10	0,46
İletişim Kanalı Olarak Kullanım	1,00	5,00	3,79	1,19
Günlük-Rutin Kullanım	1,00	5,00	2,66	1,09
İşle İlgili Olmayan Kullanım	1,00	5,00	2,11	0,90
Kişisel Amaçlı Kullanım	1,00	5,00	2,36	0,91
Kurumsal Amaçlı Kullanım	1,00	5,00	3,49	0,94
Özgecilik	1,00	5,00	4,16	0,80
Vicdanlılık	1,00	5,00	4,16	1,05
Nezaket	1,00	5,00	4,73	0,54
Centilmenlik	1,00	5,00	3,83	0,80
Sivil Erdem	1,00	5,00	4,24	0,66

Araştırmadaki değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Korelasyon Analizi yapılmıştır. Değişkenler arasında yapılan korelasyon analizi sonucu sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık arasında genel anlamda bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($r=0,046$; $p=0,566>0,05$). Bu doğrultuda H1 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Bu bağlamda Shapiro-Wilk testinden yararlanılmıştır. Dağılımın normallik gösterebilmesi için bulunan p değerinin 0,05' den büyük olması gerekmektedir (Alpar, 2011: 117). Çalışmada kullanılan boyutlara uygulanan Shapiro-Wilk testi sonucunda $p<0,05$ olduğu için boyutların normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada iki grup arasındaki farklılığı inceleyebilmek için Mann Whitney U Testi ve ikiden fazla olan gruplar arasındaki farklılık için Kruskal Wallis analizinden (Green ve Salkind, 2014: 314-353) yararlanılmıştır. Sanal kaytarma boyutlarının ikili gruplara ilişkin Mann Whitney U testi bulguları Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2: Sanal Kaytarma Alt Boyutlarının Katılımcıların Cinsiyet, Medeni Hal ve Görev Değişkenlerine Göre Farklılıkları

			<i>N</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>Sıralar Toplamı</i>	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Etik Dışı Kullanım	Cinsiyet	Kadın	76	87,78	6671,00	3745,00	-0,848	0,396
		Erkek	103	91,64	9439,00			
	Medeni Hal	Evli	128	91,08	11658,50	3125,50	-0,761	0,446
		Bekar	51	87,28	4451,50			
	Görev	Akademik Personel	91	86,96	7913,50	3727,50	-1,154	0,249
		İdari Personel	87	92,16	8017,50			
İletişim Kanalı Olarak Kullanım	Cinsiyet	Kadın	76	90,26	6859,50	3933,50	-0,054	0,957
		Erkek	104	90,68	9430,50			
	Medeni Hal	Evli	129	89,01	11482,50	3097,50	-0,619	0,536
		Bekar	51	94,26	4807,50			
	Görev	Akademik Personel	91	92,51	8418,50	3775,50	-0,669	0,503
		İdari Personel	88	87,40	7691,50			
Günlük-Rutin Kullanım	Cinsiyet	Kadın	74	82,89	6134,00	3359,00	-1,347	0,178
		Erkek	103	93,39	9619,00			
	Medeni Hal	Evli	126	86,29	10872,50	2871,50	-1,108	0,268
		Bekar	51	95,70	4880,50			
	Görev	Akademik Personel	90	98,04	8824,00	3011,00	-2,547	0,011
		İdari Personel	86	78,51	6752,00			
İşle İlgili Olmayan Kullanım	Cinsiyet	Kadın	74	84,89	6281,50	3506,50	-0,592	0,554
		Erkek	100	89,44	8943,50			
	Medeni Hal	Evli	125	86,10	10762,00	2887,00	-0,590	0,555
		Bekar	49	91,08	4463,00			
	Görev	Akademik Personel	87	84,42	7344,50	3516,50	-0,685	0,494
		İdari Personel	86	89,61	7706,50			
Kişisel Amaçlı Kullanım	Cinsiyet	Kadın	74	77,66	5746,50	2971,50	-2,032	0,042
		Erkek	98	93,18	9131,50			
	Medeni Hal	Evli	123	86,69	10662,50	2990,50	-0,078	0,938
		Bekar	49	86,03	4215,50			
	Görev	Akademik Personel	87	82,96	7217,50	3389,50	-0,820	0,412
		İdari Personel	84	89,15	7488,50			
Kurumsal Amaçlı Kullanım	Cinsiyet	Kadın	76	88,84	6751,50	3825,50	-0,149	0,881
		Erkek	102	90,00	9179,50			
	Medeni Hal	Evli	127	88,92	11292,50	3164,50	-0,239	0,811
		Bekar	51	90,95	4638,50			
	Görev	Akademik Personel	91	93,47	8505,50	3506,50	-1,198	0,231
		İdari Personel	86	84,27	7247,50			

Bu doğrultuda Tablo 2 incelendiğinde, günlük-rutin kullanım düzeyinin akademik ve idari kadroda olma bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($U: 3011,00$; $z: -2,547$; $p < 0,05$). Kişisel amaçlı kullanım ile kadın ve erkek olma bakımından istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (U: 2971,50; z:-2,032; p<0,05) (Green ve Salkind, 2014: 338-343). Bu bulgular doğrultusunda, H2 hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarının ikili gruplara ilişkin Mann Whitney U testi bulguları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: *Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Alt Boyutlarının Katılımcıların Cinsiyet, Medeni Hal ve Görev Değişkenlerine Göre Farklılıkları*

			N	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	z	p
Özgecilik	Cinsiyet	Kadın	75	96,03	7202,00	3223,00	-1,735	0,083
		Erkek	101	82,91	8374,00			
	Medeni Hal	Evli	126	86,19	10860,00	2859,00	-0,981	0,327
		Bekar	50	94,32	4716,00			
	Görev	Akademik Personel	89	79,22	7051,00	3046,00	-2,396	0,017
		İdari Personel	86	97,08	8349,00			
Vicdanlılık	Cinsiyet	Kadın	76	91,33	6941,00	3889,00	-0,198	0,843
		Erkek	104	89,89	9349,00			
	Medeni Hal	Evli	129	91,16	11760,00	3204,00	-0,295	0,768
		Bekar	51	88,82	4530,00			
	Görev	Akademik Personel	91	91,12	8291,50	3902,50	-0,318	0,751
		İdari Personel	88	88,85	7818,50			
Nezaket	Cinsiyet	Kadın	76	90,51	6879,00	3951,00	-0,004	0,997
		Erkek	104	90,49	9411,00			
	Medeni Hal	Evli	129	90,94	11731,50	3232,50	-0,227	0,821
		Bekar	51	89,38	4558,50			
	Görev	Akademik Personel	91	93,05	8467,50	3726,50	-1,002	0,316
		İdari Personel	88	86,85	7642,50			
Centilmenlik	Cinsiyet	Kadın	76	83,32	6332,00	3406,00	-1,495	0,135
		Erkek	103	94,93	9778,00			
	Medeni Hal	Evli	128	92,30	11815,00	2969,00	-0,951	0,342
		Bekar	51	84,22	4295,00			
	Görev	Akademik Personel	91	82,52	7509,00	3323,00	-1,865	0,062
		İdari Personel	87	96,80	8422,00			
Sivil Erdem	Cinsiyet	Kadın	76	94,48	7180,50	3649,50	-0,894	0,372
		Erkek	104	87,59	9109,50			
	Medeni Hal	Evli	129	91,33	11781,00	3183,00	-0,345	0,730
		Bekar	51	88,41	4509,00			
	Görev	Akademik Personel	91	92,19	8389,50	3804,50	-0,587	0,557
		İdari Personel	88	87,73	7720,50			

Tablo 3 incelendiğinde, özgecilik ile yine akademik ve idari kadroda olma bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (U: 3046,00; z:-2,396; p<0,05). Bu bulgulara göre H3 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Gruplar arası farklılıkları incelemede kullanılan bir diğer analiz de Kruskal Wallis’dir. Bu analizde gruplar arasında ortaya çıkan anlamlı farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla posthoc test istatistiklerinden Bonferroni düzeltmesi kullanılmıştır (Polat, 2014: 83). Kruskal Wallis analizi sonucunda ortaya çıkan p<0,05 ise, gruplar arasında fark vardır anlamını ifade etmektedir (Field, 2009: 564). Ayrıca bazı boyutlara ilişkin anlamlı farklılık gözükmesine rağmen ayrıntılı olarak incelendiğinde ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu durumun temel nedeni ise Bonferroni düzeltmesinden

kaynaklanmaktadır. Bonferroni Tip 1 hatayı kontrol etmek için kullanılmaktadır (Green ve Salkind, 2014: 351). “Tip 1 hata ise doğru olan bir sıfır hipotezin reddedilmesidir” (Kalaycı, 2008: 67) şeklinde ifade edilmektedir. Bu nedenle bu hatanın oluşmaması için Bonferroni düzeltmesi yapılmaktadır. Bu açıklama doğrultusunda Kruskal Wallis tabloları yorumlanmıştır. Tablo 4’de sanal kaytarma boyutlarının yaşa ilişkin bulguları ifade edilmiştir.

Tablo 4: *Sanal Kaytarma Alt Boyutlarının Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması*

	<i>Yaş Düzeyi</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>sd</i>	<i>Ki- Kare</i>	<i>p</i>
İşle İlgili Olmayan Kullanım	18-25	51,10	4	14,260	0,007
	26-35	94,31			
	36-45	83,56			
	46-55	88,19			
	56 ve üzeri	22,25			
Kişisel Amaçlı Kullanım	18-25	62,95	4	12,408	0,015
	26-35	83,35			
	36-45	91,55			
	46-55	115,55			
	56 ve üzeri	38,00			

Tablo 4 incelendiğinde, iş ile ilgili olmayan kullanım ile yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (Ki-Kare: 14,260; $p < 0,05$). Kişisel amaçlı kullanım ile yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 12,408; $p < 0,05$). Anlamlı farklılık olan boyutlar daha ayrıntılı olarak incelendiğinde ise işle ilgili olmayan kullanımın 26-35 yaş (sıra ortalaması=94,31) ve 56 ve üzeri yaş (sıra ortalaması=22,25) açısından anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p=0,048$; $p < 0,05$). Tablo 5’de örgütsel vatandaşlık boyutlarının yaşa ilişkin bulguları sunulmuştur.

Tablo 5: *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarının Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması*

	<i>Yaş Düzeyi</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>sd</i>	<i>Ki- Kare</i>	<i>p</i>
Vicdanlılık	18-25	81,45	4	10,580	0,032
	26-35	85,06			
	36-45	95,54			
	46-55	120,55			
	56 ve üzeri	72,25			
Centilmenlik	18-25	76,40	4	18,437	0,001
	26-35	79,14			
	36-45	110,03			
	46-55	121,55			
	56 ve üzeri	97,25			

Tablo 5 incelendiğinde, vicdanlılık ile yaş grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (Ki-Kare: 10,580; $p < 0,05$). Centilmenlik ile yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 18,437; $p < 0,05$). Bu boyutların farklılıkları daha ayrıntılı analiz edildiğinde vicdanlılık ile 26-35 yaş (sıra ortalaması=85,06) ve 46-55 yaş (sıra ortalaması=120,55) grupları açısından anlamlı farklılık

göstermektedir ($p=0,023$; $p<0,05$). Centilmenlik ile 26-35 yaş (sıra ortalaması=79,14) ve 36-45 yaş (sıra ortalaması=110,03) grupları açısından anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,022$; $p<0,05$). Değişkenlerin yaşa göre incelenmesinden sonra bu değişkenlerin eğitim gruplarına göre farklılıkları incelenmiştir. Tablo 6'da sanal kaytarma boyutlarına ilişkin eğitim açısından farklılıklar gösterilmiştir.

Tablo 6: *Sanal Kaytarma Alt Boyutlarının Katılımcıların Eğitim Gruplarına Göre Karşılaştırılması*

	<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>sd</i>	<i>Ki- Kare</i>	<i>p</i>
Etik Dışı Kullanım	İlkokul-Ortaokul	163,75	4	12,398	0,015
	Lise	88,20			
	Ön Lisans	92,17			
	Lisans	90,37			
	Yüksek Lisans ve Üstü	88,20			
Kurumsal Amaçlı Kullanım	İlkokul-Ortaokul	2,00	4	12,270	0,015
	Lise	104,44			
	Ön Lisans	91,50			
	Lisans	78,27			
	Yüksek Lisans ve Üstü	97,88			

Tablo 6 incelendiğinde, etik dışı kullanım ile eğitim grupları arasında farklılık olduğu bulunmuştur (Ki-Kare: 12,398; $p<0,05$). Kurumsal amaçlı kullanım ile eğitim grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 12,270; $p<0,05$). Etik dışı kullanım ve kurumsal amaçlı kullanım boyutları daha detaylı incelenip Bonferroni düzeltmesinden sonra etik dışı kullanım ile ilkokul-ortaokul (sıra ortalaması=163,75) ve lise (sıra ortalaması=88,20) eğitim grupları açısından anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p=0,012$; $p<0,05$). Etik dışı kullanım ile ilkokul-ortaokul (sıra ortalaması=163,75) ve ön lisans (sıra ortalaması=92,17) eğitim grupları açısından anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,036$; $p<0,05$).

Etik dışı kullanım ile ilkokul-ortaokul (sıra ortalaması=163,75) ve lisans (sıra ortalaması=90,37) eğitim grupları açısından anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,007$; $p<0,05$). Etik dışı kullanım ile ilkokul-ortaokul (sıra ortalaması=163,75) ve yüksek lisans ve üstü (sıra ortalaması=88,20) eğitim grupları açısından anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,004$; $p<0,05$).

Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarına ilişkin analiz bulguları eğitim düzeyleri açısından herhangi bir farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$).

Değişkenlerin eğitim gruplarına göre incelemesinden sonra değişkenler katılımcıların buldukları iş yerindeki toplam süreleri açısından farklılıkları incelenmiştir. Tablo 7'de sanal kaytarma boyutlarına ilişkin katılımcıların buldukları iş yerindeki toplam çalışma süreleri açısından farklılıkları sunulmuştur.

Tablo 7: Sanal Kaytarma Alt Boyutlarının Katılımcıların Buldukları İş Yerindeki Toplam Çalışma Süreleri Gruplarına Göre Karşılaştırılması

	Buldukları İş Yerindeki Toplam Çalışma Süreleri	Sıra Ortalaması	sd	Ki-Kare	p
Kurumsal Amaçlı Kullanım	1-5 Yıl	82,22	2	9,689	0,008
	6-10 Yıl	89,09			
	10 Yıl üzeri	118,12			

Tablo 7 incelendiğinde, kurumsal amaçlı kullanım ile katılımcıların buldukları iş yerindeki toplam çalışma süreleri grupları arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (Ki-Kare: 9,689; $p < 0,05$). Kurumsal amaçlı kullanım ile katılımcıların 1-5 yıl buldukları iş yerindeki toplam çalışma süresi (sıra ortalaması=82,22) ve 10 yıl ve üzeri buldukları iş yerindeki toplam çalışma süreleri (sıra ortalaması=118,12) grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p=0,006$; $p < 0,05$).

Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarına ilişkin katılımcıların buldukları iş yerindeki toplam çalışma süreleri açısından bulguları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarının Katılımcıların Buldukları İş Yerindeki Toplam Çalışma Süreleri Gruplarına Göre Karşılaştırılması

	Buldukları İş Yerindeki Toplam Çalışma Süreleri	Sıra Ortalaması	sd	Ki-Kare	p
Özgecilik	1-5 Yıl	96,83	2	6,693	0,035
	6-10 Yıl	81,96			
	10 Yıl üzeri	70,59			

Tablo 8 incelendiğinde, özgecilik ile katılımcıların buldukları iş yerindeki toplam çalışma süreleri grupları arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (Ki-Kare: 6,693; $p < 0,05$). Özgecilik boyutunun hangi gruplarda farklılık gösterdiği daha ayrıntılı analiz edilip Bonferroni düzeltmesinden sonra özgecilik ve katılımcıların buldukları iş yerindeki toplam süreleri gruplarındaki anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > 0,05$).

Sanal kaytarma boyutlarının gelir düzeyi gruplarına ilişkin farklılık arandığında herhangi bir anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur ($p > 0,05$). Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarının gelir gruplarına ilişkin bulguları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarının Katılımcıların Gelir Gruplarına Göre Karşılaştırılması

	Gelir Düzeyi	Sıra Ortalaması	sd	Ki-Kare	p
Özgecilik	1000-2000 TL	82,50	4	16,102	0,003
	2001-3000 TL	106,35			
	3001-4000 TL	94,05			
	4001-5000 TL	92,38			
	5001 TL ve üzeri	67,44			

Tablo 9 incelendiğinde, özgecilik ile gelir grupları arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (Ki-Kare: 16,102; $p<0,05$). Özgecilik ile 2001-3000 TL gelir grubu (sıra ortalaması=106,35) ve 5001 TL ve üzeri gelir grubu (sıra ortalaması=67,44) arasında anlamlı farklılık olduğu sonucu elde edilmiştir ($p=0,001$; $p<0,05$).

Sanal kaytarma boyutlarının bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi açısından elde edilen farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$). Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarının bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi gruplarına ilişkin bulguları Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarının Katılımcıların Bilgisayar, Akıllı Cep Telefonu, Tablet vb. Araçları Kullanma Beceri Seviyesi Gruplarına Göre Karşılaştırılması

	Bilgisayar, Akıllı Cep Telefonu, Tablet vb. Araçları Kullanma Beceri Seviyesi	Sıra Ortalaması	sd	Ki- Kare	p
Özgecilik	Zayıf	21,50	3	10,794	0,013
	Orta	94,63			
	İyi	79,79			
	İleri	101,96			
Nezaket	Zayıf	59,25	3	10,187	0,017
	Orta	98,18			
	İyi	81,54			
	İleri	101,32			
Sivil Erdem	Zayıf	23,25	3	14,170	0,003
	Orta	80,77			
	İyi	83,57			
	İleri	109,65			

Tablo 10 incelendiğinde özgecilik ile bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi grupları arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (Ki-Kare: 10,794; $p<0,05$). Nezaket ile bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 10,187; $p<0,05$). Sivil erdem ile bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 14,170; $p<0,05$). Anlamlı farklılık olan boyutlar daha detaylı incelendiğinde nezaket ile iyi (sıra ortalaması=81,54) ve ileri (sıra ortalaması=101,32) grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=0,032$; $p<0,05$). Sivil erdem ile iyi (sıra ortalaması=83,57) ve ileri (sıra ortalaması=109,65) grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p=0,017$; $p<0,05$).

Araştırmada analiz edilen son demografik özellik katılımcıların işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresidir.

Tablo 11: *Sanal Kaytarma Alt Boyutlarının Katılımcıların İşyerinde İnterneti Kullanma veya İnternette Kalma Süresi Gruplarına Göre Karşılaştırılması*

	<i>İşyerinde İnterneti Kullanma veya İnternette Kalma Süresi</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>sd</i>	<i>Ki-Kare</i>	<i>p</i>
Kurumsal Amaçlı Kullanım	Hiç	39,42	4	10,289	0,036
	Günde 1 saat veya altı	82,83			
	Günde 1-3 saat	93,81			
	Günde 4- 6 saat	84,66			
	Günde 7 saat ve üzeri	106,69			

Tablo 11 incelendiğinde, kurumsal amaçlı kullanım ile işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresi grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 10,289; $p < 0,05$). Kurumsal amaçlı kullanım ile hiç (sıra ortalaması=39,42) ve günde 7 saat ve üzeri (sıra ortalaması=106,69) grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p=0,035$; $p < 0,05$).

Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarının işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresi açısından incelenmiş ve bulguları Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarının Katılımcıların İşyerinde İnterneti Kullanma veya İnternette Kalma Süresi Gruplarına Göre Karşılaştırılması*

	<i>İşyerinde İnterneti Kullanma veya İnternette Kalma Süresi</i>	<i>Sıra Ortalaması</i>	<i>sd</i>	<i>Ki-Kare</i>	<i>p</i>
Sivil Erdem	Hiç	83,14	4	10,107	0,039
	Günde 1 saat veya altı	58,50			
	Günde 1-3 saat	94,63			
	Günde 4- 6 saat	93,45			
	Günde 7 saat ve üzeri	100,57			

Tablo 12 incelendiğinde, sivil erdem ile işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresi grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare: 10,107; $p < 0,05$). Sivil erdem ile günde 1 saat veya altı (sıra ortalaması=58,50) ve günde 7 saat ve üzeri (sıra ortalaması=100,57) grupları arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,041$; $p < 0,05$). Tüm alt boyutlar arası analiz bulgularına göre H2 ve H3 hipotezleri kısmen kabul edilmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, üniversite çalışanları bağlamında sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışları ve ilgili değişkenlerin boyutları arasındaki farklılıklar incelenerek demografik özelliklerin sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı algılarında farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Bu durum her iki kavram açısından politika yapıcılar ve yöneticiler özelinde strateji oluşturma ve karar alma basamaklarında değerlendirebilecekleri bir veri olma niteliğindedir. Bu sebepten çalışma bulguları stratejik yönetim ve örgütsel davranış alt disiplinleri içeriği ile örtüşmekte ve bu bağlamda organizasyonlara katkı sunması beklenmektedir.

Çalışma bulguları doğrultusunda, çalışmada kullanılan orijinal ölçekteki sanal kaytarma boyutlarından daha farklı boyutlar elde edildiği belirtilmelidir. Bu boyutlar; etik dışı kullanım, iletişim kanalı olarak kullanım, günlük-rutin kullanım, iş ile ilgili olmayan kullanım, kişisel amaçlı kullanım, kurumsal amaçlı kullanım olarak adlandırılarak sanal kaytarma davranışları ayrımı daha geniş kapsamda ele alınmıştır. Bulgular Çavuşoğlu vd. (2014) ve Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu (2017) tarafından elde edilen boyutlarla benzerlik gösterse de bazı farklılıklar barındırmaktadır. Çavuşoğlu vd. (2014), Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu (2017) sanal kaytarmayı 4 boyutta (zarar verici ciddi sanal kaytarma, boş zaman doldurucu/eğlendirici ciddi sanal kaytarma, e-posta aktiviteleri ile ilgili önemsiz sanal kaytarma, bankacılık/finans/alışveriş ile ilgili önemsiz sanal kaytarma) olarak incelemiştir ve elde ettikleri 4 boyutu da önemli (ciddi) ve önemsiz ayrımı kapsamında ele aldıkları için bu çalışmayla bu yönden ayrılmaktadır.

Çalışmada yer alan üniversite çalışanlarının iletişim kanalı olarak kullanımının ortalama olarak yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Bu sonuç benzer şekilde Ramayah (2010: 299) tarafından yapılan çalışmadaki kişisel iletişim boyutu ve Çavuşoğlu vd. (2014: 159) tarafından yapılan çalışmada e-posta aktiviteleri ile ilgili önemsiz sanal kaytarma boyutunda da görülmektedir. Bu çalışmada iletişim kanalı olarak kullanımının ortalama olarak görece yüksek çıkmasının nedeni ise hem akademik hem de idari personelin iş tanımları gereğince, rutin işleri ve birtakım görevlendirmelerini çevrimiçi sağlıyor olması ile açıklanabilir. Etik dışı kullanım boyutu ortalamaları, katılımcıların etik dışı sanal kaytarma faaliyetlerini anladıkları ve etik dışı faaliyetlere karşı bir tutumları olduğunu göstermektedir. Bireylerin etik dışı sanal kaytarma faaliyetlerinde bulunsa dahi bu durumu bilinçli olarak ifade etmekten çekinmeleri durumu, sınırlılıklar dahilinde sayılabilir. Bu çalışmada yer alan etik dışı kullanım boyutundaki ifadelerin büyük bir bölümü Özkalp vd. (2012: 26) tarafından yapılan çalışmada önemli sanal kaytarma etkinliği olarak incelenmiş ve önemli sanal kaytarma etkinliğinin yaygın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır, ancak bu durum 2012 yılı itibarıyla değerlendirildiğinde (bilgi sistemleri, iç iletişim için kullanılan yazılımlar, bilgi sistemleri vb. yeniliklerin henüz yaygınlaşmadığı) normal kabul edilebilir. Örgütsel vatandaşlık boyutları açısından ise, nezaket alt faktör ortalamasının yüksek oluştunda örgütsel anlamda, işlerin birbiri ile karşılıklı bağımlılığının olması, etkileşim ve paylaşımın açıklık ve ulaşılabilirlik gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

Üniversite çalışanlarının sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı algılarında bazı demografik özellikler açısından anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda erkek katılımcıların kadın katılımcılardan daha fazla kişisel amaçlı kullanım içeren sanal kaytarma faaliyetleri sergilediği tespit edilmiştir. Lim ve Chen (2012: 346-353)'e göre de erkeklerin kadınlara oranla daha fazla sanal kaytarma faaliyetlerinde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada akademik personellerin idari personellerden daha fazla günlük-rutin kullanıma yönelik sanal kaytarma faaliyetlerinde buldukları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan akademik personellerin idari personellerden daha fazla özgecilik içeren davranışlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında

internetin iş ile çalışma dışı (ev) arasındaki sınırı daha az belirgin hale getirmesi, işin eve girişinin ve kişisel faaliyetlerin çalışma alanına girmesi (Lim ve Teo, 2005) etkili olmuş olabilir. 26-35 yaş grubunda yer alan çalışanların 56 ve üzeri yaş grubunda yer alanlara göre daha fazla işle ilgili olmayan kullanım faaliyetlerinde bulunduğu ve bu durumun kuşak farklılığından kaynaklanıyor olması muhtemel görülmektedir. Amarat vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada Y kuşağının önemli ve önemsiz sanal kaytarma davranış algısının, X kuşağının önemli ve önemsiz sanal kaytarma davranış algısından yüksek olduğunun ifade edilmesi, bulguları desteklemektedir. Dolayısıyla işle ilgili tutumlar dahil bilgisayar kullanımının tanımı ilgili yaş gruplarında farklılaşması olası bir durum olarak değerlendirilebilir. Örgütsel vatandaşlık boyutlarından vicdanlılık 46-55 yaş grubunda yer alan katılımcılar 26-35 yaş grubundaki yer alan katılımcılardan daha fazla sergilendiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca 36-45 yaş grubundaki ve 46-55 yaş grubundaki katılımcılar 26-35 yaş grubundaki katılımcılardan daha fazla centilmenlik içeren davranışlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bulgular yine kuşak farkı kavramı gereğince anlamlı sayılabilir. Ortaya çıkan başka bir sonuç ise, katılımcıların eğitim seviyesi arttıkça etik dışı kullanıma yönelik faaliyetlerin daha az sergilenmesidir. Üniversite çalışanlarının buldukları iş yerinde toplam çalışma süresi bulgularına göre, 10 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip olan katılımcılar 1-5 yıl çalışma süresine sahip olan katılımcılardan daha yüksek kurumsal amaçlı kullanım içeren davranışlarda bulunmaktadır. Bu sonuca göre kurumda daha uzun süre çalışanlar buldukları kurumla ilgili daha fazla faaliyetleri takip ettiği söylenebilir. Üniversite çalışanlarının gelir düzeyleri sonuçlarına göre, 2001 TL-3000 TL aralığında gelire sahip olan katılımcılar 5001 TL ve üzeri gelir grubunda yer alan katılımcılardan daha fazla özgecilik içeren davranışlar sergilediği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; bilgisayar, akıllı cep telefonu, tablet vb. araçları kullanma beceri seviyesi ileri olan katılımcılar iyi seviyede olan katılımcılardan daha yüksek nezaket ve sivil erdem kapsamında davranışlar sergilemektedir. Ayrıca katılımcıların işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresi bulgularına göre, günde 7 saat ve üzeri interneti kullanan veya internette kalan katılımcılar hiç interneti kullanan veya internette kalan katılımcılardan daha yüksek kurumsal amaçlı kullanım içeren davranışlarda bulunduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan günde 7 saat ve üzeri işyerinde interneti kullanma veya internette kalma süresine sahip olan katılımcılar günde 1 saat veya altı süreye sahip olan katılımcılardan daha fazla sivil erdem kapsamında davranışlar sergilediği ortaya çıkmıştır. Demografik özelliklere ilişkin son bulgu ise, akademik ve idari personellere yöneltilen “sizce çalışma saatleri içinde interneti kişisel amaçlar için kullanmak kabul edilebilir bir durum mudur?” görüş sorusuna büyük çoğunluğun kabul edilebilir bir durum olarak görmesi, sanal kaytarma davranışı sergilime eğilimi olduğunun büyük göstergesidir. Benzer sonuç, Ramayah (2010), Lim ve Chen (2012) tarafından yapılan çalışmalarda da elde edilmiştir.

Çalışmanın temel amacını oluşturan akademik ve idari personellerin sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ilişkiye yönelik bulgularda iki değişken arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Çınar ve Karcıoğlu (2015)'nin elde ettiği bulgularla örtüştüğü görülmektedir. Rajah ve Lim

(2011)'in çalışmasıyla örtüşmemesinin nedeni ise, araştırmacıların çalışmalarında aracı değişken kullanmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular hem teorik hem de pratik açıdan faydalı bilgiler sağlamaktadır. Teorik açıdan bakıldığında literatüre yeni sanal kaytarma boyutlarına ulaşılarak katkı sağlanmıştır. Pratik açıdan ise, üniversitelerde sanal kaytarma farkındalığı oluşturulmasına ve üniversite çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışlarının önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda akademik ve idari personellerin iş dışı amaçlarla uzun süreli internet kullanımını belirli internet politikaları dahilinde sınırlandırılabilir veya iş yerine zarar vermeyecek şekilde mola amaçlı kısa süreli sanal kaytarma faaliyetlerine hoşgörü gösterilebilir. Örgütsel vatandaşlık davranışı açısından ise, akademik ve idari personellerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının artırılmasına yönelik yöneticiler çeşitli etkinlikler ve kurslar düzenleyerek çalışanların motive olmasına sağlayabilir ve çalışanların daha etkin çalışmasına fayda sağlayabilirler. Ek olarak örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyen çalışanlar daha fazla desteklenebilir. Sonuç olarak bu tür kavramların örgüt tasarımında stratejik yönetim bağlamında değerlendirilmesi gerekliliği hatırlanmalıdır.

Birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneklemin sadece Bilecik ili ile sınırlanması, çalışmanın evrenini temsil etme yeteneği kısıtlamaktadır. Bu nedenle çalışmada elde edilen boyutlar, farklı illerde yer alan üniversitelerde yapıldığı takdirde daha farklı sonuçların ortaya çıkması olası bir durumdur. Diğer sınırlılık ise, sanal kaytarma ile ilgili yerli yazında Türk kültürüne uyumlu bir ölçeğin olmamasıdır. Bu nedenle gelecekteki çalışmalarda araştırmacılar hem kamu hem de özel sektör açısından Türk kültürüne uyumlu bir sanal kaytarma ölçeği geliştirilebilir. Çalışmada akademik ve idari personellerin sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasında ilişki bulunmadığı için gelecekte araştırma yapacak kişi veya organizasyonlar sanal kaytarma üzerinde etkili olabilecek farklı değişkenlerle araştırma yapabilirler. Eğer aynı konu üzerinde çalışma yapılacaksa üniversite yöneticilerinin veya akademik ve idari personellerin sanal kaytarmaya ilişkin düşüncelerini daha ayrıntılı inceleyebilmek için nitel bir çalışma yapılabilir ya da farklı yöntem ve tekniklerle desteklenebilir. Son bir öneri ise, devlet ve vakıf üniversiteleri karşılaştırılarak farklı çalışmalar yapılabilir ve literatüre katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Adams, J. S. (1965). Inequity in Social Exchange. In *Advances in Experimental Sociology* (Vol. 2, pp. 267-299). Academic Press.
- Afacan Fındıklı, M. (2016). Sanal Kaytarma ve İş Performansı İlişkisi: Sağlık ve Tekstil Sektörü Çalışanlarının Karşılaştırılması. *International Journal of Social Inquiry*, 9(1), 33-62.
- Allison, B. J., Voss, R. S., & Dryer, S. (2001). Student Classroom and Career Success: The Role of Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Education for Business*, 76(5), 282-288.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Amarat, A. G. M., Durmuş, A., Şahin, H., & Gülyüz, M. (2017). Kuşaklar Arasındaki Sanal Kaytarma Davranışlarının Belirlenmesi. *1. International 11. Health and Hospital Administration Conference Kitabı*, 93-99.
- Anandarajan, M., Simmers, C. A., & D'Ovidio, R. (2011). Exploring the Underlying Structure of Personal Web Usage in the Workplace. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(10), 577-583.
- Basım, H. N., & Şeşen, H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama ve Karşılaştırma Çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*; 61(4), 83-101.
- Bateman, T. S., & Organ, D. W. (1983). Job Satisfaction and the Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee "Citizenship". *Academy of Management Journal*, 26(4), 587-595.
- Belanger, F., & Van Slyke, C. (2002). Abuse or learning? *Communications of the ACM*, 45(1), 64-65.
- Blanchard, A. L., & Henle, C. A. (2008). Correlates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control. *Computers in Human Behavior*, 24(3), 1067-1084.
- Blau, P. M. (1964). Justice in Social Exchange. *Sociological Inquiry*, 34(2), 193-206.
- Blau, G., Yang, Y., & Ward-Cook, K. (2006). Testing a Measure of Cyberloafing. *Journal of Allied Health*, 35(1), 9-17.
- Brief, A. P., & Motowidlo, S. J. (1986). Prosocial Organizational Behaviors. *Academy of Management Review*, 11(4), 710-725.
- Candan, H., & İnce, M. (2016). Siber Kaytarma ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 229-235.
- Caplan, S. E. (2002). Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of a Theory-Based Cognitive-Behavioral Measurement Instrument. *Computers in Human Behavior*, 18(5), 553-575.
- Çavuşoğlu, S., Palamutçuoğlu, A., & Palamutçuoğlu, B. T. (2014). The Impact of Demographics of Employees on Cyberloafing: an Empirical Study on University Employees. *Research Journal of Business and Management*, 1(3), 149-168.
- Çavuşoğlu, S., & Palamutçuoğlu, B. T. (2017). İş Tatmininin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 430-444.
- Çınar, O., & Karcıoğlu, F. (2015). The Relationship Between Cyberloafing and Organizational Citizenship Behavior: A Survey Study in Erzurum/Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 444-453.
- Dansereau Jr, F., Cashman, J., & Graen, G. (1973). Instrumentality Theory and Equity Theory as Complementary Approaches in Predicting the Relationship of Leadership and Turnover Among Managers. *Organizational Behavior and Human Performance*, 10(2), 184-200.
- Dekas, K. H., Bauer, T. N., Welle, B., Kurkoski, J., & Sullivan, S. (2013). Organizational Citizenship Behavior, Version 2.0: A Review and Qualitative Investigation of OCBs for Knowledge Workers at Google and Beyond. *Academy of Management Perspectives*, 27(3), 219-237.

- Demir, Ö., & Seferoğlu, S. S. (2016). Bilgi Okuryazarlığı, İnternet Bağımlılığı, Sanal Aylaklık ve Çeşitli Diğer Değişkenlerin Sanal Zorbalık ile İlişkisinin İncelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 3(1), 1-26.
- Emerson, R. M. (1976). Social Exchange Theory. *Annual Review of Sociology*, 2(1), 335-362.
- Farh, J. L., Earley, P. C., & Lin, S. C. (1997). Impetus for Action: A Cultural Analysis of Justice and Organizational Citizenship Behavior in Chinese Society. *Administrative Science Quarterly*, 42(3), 421-444.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. Third Edition, New Delhi: Sage publications.
- Garrett, R. K., & Danziger, J. N. (2008). Disaffection or Expected Outcomes: Understanding Personal Internet Use During Work. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(4), 937-958.
- Genç, E., & Aydoğan, E. (2016). "İşyerinde Sanal Tembellek Davranışı ve Etkin Zaman Yönetimi İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 558-571.
- George, J. M., & Brief, A. P. (1992). Feeling Good-Doing Good: A Conceptual Analysis of the Mood at Work-Organizational Spontaneity Relationship. *Psychological Bulletin*, 112(2), 310-329.
- Graham, J. W. (1991). An Essay on Organizational Citizenship Behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 4(4), 249-270.
- Green, S. B., & Salkind, N. J. (2014). *Using SPSS for Windows and Macintosh Analyzing and Understanding Data*. 7.Edition, Pearson.
- Homans, G. C. (1958). Social Behavior as Exchange. *American Journal of Sociology*, 63(6), 597-606.
- İnce, M., & Gül, H. (2011). The Relation of Cyber Slacking Behaviors with Various Organizational Outputs: Example of Karamanoğlu Mehmetbey University. *European Journal of Scientific Research*, 52(4), 507-527.
- İşbaşı, J. Ö. (2000). Çalışanların Yöneticilerine Duydukları Güvenin ve Örgütsel Adaletle İlişkin Algılarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Oluşumundaki Rolü: Bir Turizm Örgütünde Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Jandaghi, G., Alvani, S. M., Zarei Matin, H., & Fakheri Kozekanan, S. (2015). Cyberloafing Management in Organizations. *Iranian Journal of Management Studies*, 8(3), 335-349.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 3. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım. (3rd. ed.). Ankara.
- Kalaycı, E. (2010), "Üniversite Öğrencilerinin Siber Aylaklık Davranışları İle Öz Düzenleme Stratejileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaplan, M., & Ögüt, A. (2012). Algılanan Örgütsel Adalet ile Sanal Kaytarma Arasındaki İlişkinin Analizi: Hastane Çalışanları Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-13.
- Kar, D.P., & Tewari, H.R. (1999). Organizational Culture and Organizational Citizenship Behavior. *Indian Journal of Industrial Relations*, 34(4):421-433.
- Katz, D. (1964). The Motivational Basis of Organizational Behavior. *Behavioral science*, 9(2), 131-146.
- Katz, D., & Kahn, R. L. (1978). *The Social Psychology of Organizations*, 2. Edition, New York: Wiley.
- Keklik, B., Kılıç, R., Yıldız, H., & Yıldız, B. (2015). Sanal Kaytarma Davranışlarının Örgütsel Öğrenme Kapasitesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Business and Economics Research Journal*. 6(3), 129-144.
- Kerse, G., Soyalm, M., & Karabey, C. N. (2016). Kişi-Örgüt Uyumu, Nötrleştirme ve Algılanan Yönetici Desteğinin Sanal Kaytarmaya Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 100-113.

- Köse, S., Oral, L., & Türesin, H. (2012). İş Yaşamında Sosyal Kolaylaştırma Kavramı ve Sanal Kaytarma ile İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 287-295.
- Lavoie, J. A., & Pychyl, T. A. (2001). Cyberslacking and the Procrastination Superhighway: A Web-Based Survey of Online Procrastination, Attitudes, and Emotion. *Social Science Computer Review*, 19(4), 431-444.
- Lim, V. K., Teo, T. S., & Loo, G. L. (2002a). How Do I Loaf Here? Let Me Count the Ways. *Communications of the ACM*, 45(1), 66-70.
- Lim, V. K. (2002b). The IT Way of Loafing on the Job: Cyberloafing, Neutralizing and Organizational Justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5), 675-694.
- Lim, V. K., & Teo, T. S. (2005). Prevalence, Perceived Seriousness, Justification and Regulation of Cyberloafing in Singapore: An Exploratory Study. *Information & Management*, 42(8), 1081-1093.
- Lim, V. K., & Chen, D. J. (2012). Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on Work? *Behaviour & Information Technology*, 31(4), 343-353.
- Mills, J. E., Hu, B., Beldona, S., & Clay, J. (2001). Cyberslacking! A Liability Issue for Wired Workplaces. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42(5), 34-47.
- Motowidlo, S. J., & Van Scotter, J. R. (1994). Evidence That Task Performance Should be Distinguished from Contextual Performance. *Journal of Applied Psychology*, 79(4), 475.
- O'Reilly, C. A., & Chatman, J. (1986). Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification, and Internalization on Prosocial Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 492-499.
- Organ, D. W., & Konovsky, M. (1989). Cognitive Versus Affective Determinants of Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 74(1), 157-164.
- Örücü, E. & Yıldız, H. (2014). İşyerinde Kişisel İnternet ve Teknoloji Kullanımı: Sanal Kaytarma. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 99-114.
- Özdemir, B., & Taşçı, D. (2016). Sanal Kaytarma Türü Sapkın Davranışın Örgütsel Yapı ile Olan İlişkisi: Bir Kamu Kuruluşu Örneği. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-14.
- Özkalp, E., Aydın, U., & Tekeli, S. (2012). Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri. *Çimento İşveren Sendikası Dergisi*, 26(2), 18-33.
- Öztürk, U. C. (2015). Bağlantıda Kalmak ya da Kalmamak İşte Tüm Korku Bu: İnternetsiz Kalma Korkusu ve Örgütsel Yansımaları. *Journal of International Social Research*, 8(37), 629-638.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H., & Fetter, R. (1990). Transformational Leader Behaviors and Their Effects on Followers' Trust in Leader, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Podsakoff, P. M., & MacKenzie, S. B. (1994). Organizational Citizenship Behaviors and Sales Unit Effectiveness. *Journal of Marketing Research*, 31(3), 351-363.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Polat, M. (2014). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutumları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 77-90.
- Prasad, S., Lim, V. K., & Chen, D. J. (2010). Self-Regulation, Individual Characteristics and Cyberloafing. *PACIS 2010 Proceedings*. Paper 159.
- Rajah, R., & Lim, K. G. (2011). Cyberloafing, Neutralization, and Organizational Citizenship Behavior, PACIS 2011 Proceedings, Paper 152.
- Ramayah, T. (2010). Personal Web Usage and Work Inefficiency. *Business Strategy Series*, 11(5), 295-301.
- Robinson, S. L., & Morrison, E. W. (1995). Psychological Contracts and OCB: The effect of Unfulfilled Obligations on Civic Virtue

- Behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 16(3), 289-298.
- Ross, S. A. (1973). The Economic Theory of Agency: The Principal's Problem. *The American Economic Review*, 63(2), 134-139.
- Rousseau, D. M. (1989). Psychological and Implied Contracts in Organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2(2), 121-139.
- Ryan, J. J. (2001). Moral Reasoning as a Determinant of Organizational Citizenship Behaviors: A Study in the Public Accounting Profession. *Journal of Business Ethics*, 33(3), 233-244.
- Smith, C. A., Organ, D. W., & Near, J. P. (1983). Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 68(4), 653-663.
- Van Dyne, L., Graham, J. W., & Dienesch, R. M. (1994). Organizational Citizenship Behavior: Construct Redefinition, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*, 37(4), 765-802.
- Van Dyne, L., Cummings, L. L. & McLean, P. J. (1995), "Extra-Role Behaviors: In Pursuit of Construct and Definitional Clarity", *Research in Organizational Behavior*, 17, 215-285.
- Van Doorn, O. N. (2011). Cyberloafing: A Multi-Dimensional Construct Placed in a Theoretical Framework, Unpublished Master Thesis, Department Industrial Engineering and Innovation Sciences Eindhoven University of Technology, Eindhoven: Netherlands.
- Vitak, J., Crouse, J., & LaRose, R. (2011). Personal Internet Use at Work: Understanding Cyberslacking. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1751-1759.
- Vroom, V.H. (1964). *Work and Motivation*. New York: Wiley.
- Williams, L. J., & Anderson, S. E. (1991). Job Satisfaction and Organizational Commitment as Predictors of Organizational Citizenship and In-Role Behaviors. *Journal of Management*, 17(3), 601-617.
- Yıldız, B., & Yıldız, H. (2015). İş Yaşamındaki Sanal Kaytarma Davranışlarının Hukuki yönden incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 1-17.
- Yıldız, H., Yıldız, B., & İyigün, N. Ö. (2016), "Psikolojik Sözleşme Algısının Sanal Kaytarma Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47,147-165.
- Young, K. S. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *Cyberpsychology & Behavior*, 1(3), 237-244.

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Çalışmalarına Yönelik Bibliyometrik Analiz: 2005-2019 Dönemi

Bibliometric analysis for fuzzy multiple criteria decision making studies: 2005-2019 period

Gözde KOCA¹ & Seda YILDIRIM²

Öz

Bu çalışmanın amacı bibliyometrik bir yaklaşım kullanarak, 2005-2019 yılları arasında yayınlanan ve WOS (Web Of Science) veri tabanında bulunan Bulanık Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) literatürünü gözden geçirmektir. Toplamda 2482 yayın VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular; Çin, Tayvan, Türkiye, Hindistan ve İran'ın Bulanık ÇKKV çalışmalarında aktif olduğunu göstermiştir. Wang vd. (2009) ve Chen vd. (2006) en fazla atıfa sahip olan çalışmalar olarak tespit edilmiştir. Yayın sayısı açısından üniversiteler incelendiğinde ilk 10'da Yıldız Teknik Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin yer aldığı görülmüştür. Türkiye'de en dikkat çeken ve aynı zamanda yayın sayısı açısından ilk 10'da yer alan Türk yazarların "Gülçin Büyüközkan" ve "Cengiz Kahraman" olduğu görülmüştür. ÇKKV çalışmalarında en çok yer alan anahtar kelimeler MCDM, TOPSIS, AHP, VIKOR, Supplier Selection, Fuzzy Logic, Fuzzy TOPSIS, Multi-Criteria Decision Making, Fuzzy AHP, Fuzzy sets, F AHP, Fuzzy set theory, Fuzzy vb. kelimelerdir. Sonuçta, bu disiplinin güçlü bir potansiyelinin olduğu görülmekle birlikte, geleceğe yönelik beklentiler ile büyümeye devam edeceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bulanık Çok Kriterli Karar Verme, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, VOSviewer, ÇKKV.

Abstract

The aim of this study is to review the main contributions of the Fuzzy Multiple Criteria Decision Making (MCDM) literature in the WOS (Web Of Science) database published between 2005-2019 using a bibliometric approach. In total, 2482 publications were analyzed using the VOSviewer program. Results; China, Taiwan, Turkey, India and Iran have shown that active in the fuzzy MCDM studies. Wang et al. (2009) and Chen et al. (2006) were identified as the most cited authors among the studies reviewed. When universities are examined in terms of the number of publications, it is seen that Yıldız Technical University, Galatasaray University and Istanbul Technical University are in the top 10. It has been observed that the most remarkable Turkish writers in the top 10 in terms of number of publications are Gülçin Büyüközkan and Cengiz Kahraman. The most common used keywords are MCDM, TOPSIS, AHP, VIKOR, Supplier Selection, Fuzzy Logic, Fuzzy TOPSIS, Multi-Criteria Decision Making, Fuzzy AHP, Fuzzysets, Fuzzy set theory, Fuzzy, etc.. As a result, with its strong potential, it is predicted that this discipline will continue to grow with future expectations.

Keywords: Fuzzy Multiple Criteria Decision Making, Bibliometric Analysis, Web of Science, VOSviewer, MCDM.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gozde.koca@bilecik.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6847-6812

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme ABD, sdailydrmm@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5755-1773

Giriş ve Çalışmanın Amacı

Karar verme, bireyler ve kuruluşlar için en önemli görevlerden biri olmakla birlikte hemen hemen tüm alanlardan araştırmacıların ilgisini çeken, disiplinler arası bir araştırma alanıdır. Karar verme süreci karar probleminin tanımı ile başlayarak, kriterlerin ve alternatiflerin ortaya konması ile devam eder, en iyi alternatifin seçimi ve sonuçlarının değerlendirilmesi ile son bulmaktadır. Karar sürecine sistematik yaklaşımlar sunulması amacıyla Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri geliştirilmiştir. Yöntemlerin çoğunda değerlendirilen bilgi kesin yargılar içermektedir. Ayrıca gerçek hayatta karar verme süreci genellikle kesin olmayan öznel bilgilere dayalı bir süreç olduğundan klasik karar verme yöntemleri karar sürecinin kontrol etmekte yetersiz olmaktadır. Karar verme sürecinde eksik, belirsiz ya da yargısal bilgiler olduğunda ise bulanık küme teorisinin ÇKKV yöntemlerine eklenmesi ve bulanık ÇKKV yöntemlerinin kullanılması daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

İnsanların algı ve bilişinde var olan belirsizliği tanımlamak ve modellemek için Zadeh (1965), bir nesnenin kesin olarak tanımlanmamış özelliklerini temsil etmesi için bulanık küme kavramını tanıtmıştır. Bulanık küme teorisi problem modelleme ve çözme tekniği olarak kabul edilmektedir. Bellman ve Zadeh (1970)'in öncü çalışmaları sayesinde, bulanık küme teorisi karar verme teorisine dâhil edilmiş ve böylece geleneksel karar analiz paradigmasında yeni bir araştırma dalını oluşturmuştur. Dahası, karar almada dilsel terimleri resmi olarak formüle etmek için Zadeh (1975), bulanık dilbilimsel yaklaşımı önermiştir. Bulanık küme teorisi, insanın öznel bilişine ve temsiline mutlak değerlerden çok daha yakın olduğundan, mühendislik, işletme, tıp ile ilgili sağlık bilimleri ve çevre bilimleri gibi çeşitli alanlarda karar analizleri için çok daha başarılı uygulamalar kazanmıştır.

Bulanık kararlar ilgili araştırmaların yaklaşık yarım yüzyıl sürdüğü ve giderek daha fazla ilgi çektiği göz önüne alındığında, bulanık kararın altında yatan bazı kalıpları veya bilimsel gelişim yolunu bulmak için bu alana kapsamlı bir genel bakış yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada da, Bulanık ÇKKV alanında yayımlanan ve uluslararası atıf indekslerinde taranan çalışmaların bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma verilerini, Bulanık ÇKKV alanında 2005-2019 yılları arasında yayımlanan ve Web of Science veri tabanında taranan 2482 çalışma oluşturmaktadır. Web of Science Core Collection veri tabanında "Fuzzy MCDM" konu başlığında gerçekleştirilen taramada Bulanık ÇKKV alanında yayımlanan 2482 çalışmanın yayın yılları, yayın türleri, yayın dilleri, yazar adları, yazarların ülkeleri, kaç kaynağa atıfta bulunduğu ve Web of Science veritabanında taranan kaç kaynaktan atıf aldığı ve anahtar kelimeler bilgilerine ulaşılmıştır.

Literatürde ÇKKV Alanında Yapılan Bibliyometrik Çalışmalar

Literatürde 1917 yılında Cole ve Eales tarafından yapılan çalışma, ilk bibliyometrik çalışma olarak bilinmektedir. Bu çalışmada; 1550-1860 yıllarında anatomi alanında yayınlanan çalışmaların analizi yapılmıştır. Bu çalışmadan sonra tarih bilimi alanında, 1923 yılında İngiliz Patent Ofisi'nde

kütüphaneci olan E.Wyndham Hulme tarafından bir analiz yapılmıştır. Daha sonra ise 1927 yılında P.L.K. Gross ve E.M. Gross tarafından Journal of the American Chemical Society’de yayınlanan makalelerin kaynakçalarının değerlendirildiği bir atıf analizi çalışması yapılmıştır. Yapılan ilk iki çalışmada atıflar değil bibliyografik özellikler esas alınmıştır, Gross&Gross’un yaptığı çalışmada ise atıf analizi yapılmıştır (Lawani, 1981: 295, Hotamışlı ve Erem, 2014: 3).

Türkiye’de ise bibliyometrik anlamda yapılan ilk çalışmanın 1970 yılında Özınönü tarafından hazırlanan ‘Growth in Turkish Positive Basic Sciences’ olduğu bilinmektedir. Çalışmada astronomi, biyoloji, fizik, kimya, matematik, yer bilimleri alanlarındaki çalışmalar esas alınmıştır. 1990 ve sonraki yıllarda da bu konuya ile alakalı çalışmaların sayısında artış görülmüştür (Polat vd., 2019: 47-48).

ÇKKV konusuna ilişkin olarak ise ilgili alan yazında gerçekleştirilmiş olan çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında VOSviewer, R-Bibliyometrik Paketi gibi popüler araçlar kullanılmıştır. ÇKKV alanında popüler araçlar kullanılarak yapılan bibliyometrik çalışmalar aşağıda Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: ÇKKV Alanında Popüler Araçlar Kullanılarak Yapılan Bibliyometrik Çalışmalar

Yazarlar	Yıl	Kullanılan Anahtar Kelime	Yıllar	İncelenen Yayın Sayısı
Bragge vd.	2010	Çok Amaçlı (Multi objective), Çok Kriterli (Multi criter)	1970-2007	15198
Guerrero-Baena vd.	2014	MCDM (ÇKKV)	1980-2012	347
Zavadkas vd.	2014	MCDM review papers	1990-2013	71
Tramarico vd.	2015	AHP ve Tedarik Zinciri (Analytic Hierarchy Process and Supply Chain)	1990-2014	116
Blanco-Mesa vd.	2017	Bulanık Karar Verme (fuzzy decision-making)	1970-2014	8135
Liu ve Liao	2017	Bulanık Karar (Fuzzy Decision)	1970-2015	13901
Zyoud ve Funchs-Hanusch	2017	AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve TOPSIS	1976-2016	10188 AHP 2412 TOPSIS
Peng ve Dai	2018	Neutrosophik Kümeler (Neutrosophic set)	1998-2017	137
Yu vd.	2018	Çok Kriterli Karar verme (multiple criteria decision-making)	1977-2016	4464
Liao vd.	2019	Tereddütlü Bulanık Kümeler (Hesitant fuzzy sets)	2009-2018	484
Morkünaitė vd.	2019	ÇKKV ile Kültürel Binalar (cultural heritage buildings with MCDM)	1994-2018	1039

Popüler bibliyometrik araçlar kullanmadan da ÇKKV alanında yapılan literatür taraması çalışmaları bulunmaktadır. Abu-Taha (2011), yenilenebilir enerji alanında ÇKKV ile ilgili yayınlanmış

90'dan fazla yayını incelemiştir. Bu yayınların, hem uygulama alanları hem de kullanılan metodolojilerini özetlemiştir. Literatür taraması sonucunda, AHP'nin tüm ÇKKV metodolojileri arasında en çok kullanılan yöntem olduğunu ortaya koymuştur. Kahraman vd. (2015), ÇKKV literatürünü çok özellikli ve çok amaçlı olarak iki kısma ayırarak incelemiştir. Özellikle de çok amaçlı karar verme üzerinde durmuşlardır. Sunulan her yöntem (Bulanık AHP, Bulanık VIKOR, Bulanık TOPSIS, Bulanık ELECTRE, vb...) için tablo ve grafikler vermişlerdir. Mardani, vd. (2015) çalışmalarında 2000-2014 yılları arasında 120'den fazla hakemli dergide yayınlanan toplam 393 makaleyi incelemiştir. Özellikle de enerji, çevre ve sürdürülebilirlik alanların ÇKKV yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığını tespit etmişlerdir. Gül vd. (2016), VIKOR ve Bulanık VIKOR uygulamaları ile ilgili literatür taraması yapmışlar, toplamda 343 yayın incelemiştir. Yaptıkları bu kapsamlı literatür incelemesi, araştırmacılar ve uygulayıcılar için VIKOR uygulamaları hakkında fikir vermektedir. Renganath ve Suresh (2016) yaptıkları çalışmada, tedarikçi seçiminde kullanılan ÇKKV yöntemlerinin literatür analizini yapmışlardır. Sonuçta, en popüler yöntemin bulanık TOPSIS olduğunu söylemişlerdir. Stojčić vd. (2018), ÇKKV yöntemlerinin sürdürülebilir mühendislik alanında uygulanmasına ilişkin literatürü gözden geçirmişlerdir. Web of Science (WoS) veritabanında 2008–2018 yılları arasında taranan 108 makaleyi incelemiştir. Sonuçta, sürdürülebilir mühendisliğin ÇKKV'nin kullanımına oldukça uygun bir alan olduğunu bulmuşlardır. Liu vd. (2019) çalışmalarında, hata türlerinin değerlendirilmesi ve önceliklendirilmesi için ÇKKV yaklaşımlarını kullanan HTEA (Hata Türü ve Etkileri Analizi) çalışmalarının kapsamlı bir incelemesini yapmışlardır. 1998–2018 dönemi arasında yayınlanan 169 makaleyi incelemiştir. Bu araştırma, geleneksel HTEA'nın eksikliklerinin üstesinden gelmek için MCDM yöntemlerini etkin bir şekilde benimsemeye akademisyenleri ve uygulayıcıları desteklemekte ve fikir vermektedir. Chowdhury ve Paul (2020), kurumsal sürdürülebilirlik konusunda kullanılan ÇKKV yöntemlerinin 2007-2019 yılları arasındaki literatür analizini yapmışlardır. 52 yayını inceledikleri bu analiz sonucunda ise en çok kullanılan yöntemlerin AHP ve TOPSIS olduğunu tespit etmişlerdir.

Sonuçta, Bulanık ÇKKV alanında yapılan bibliyometrik çalışmalara Türkçe olarak rastlanmamıştır. Ayrıca bu tür çalışmaların güncelliği önemli olduğu için Bulanık ÇKKV konusunda geniş bir literatür taramasının güncel olarak yapılması çalışma alanına önem katmaktadır.

Tasarım ve Yöntem

Bibliyometrik analiz, belirli bir ilgi alanındaki araştırma kapsamını hem nicel hem de nitel olarak yapmaktır (Ellegaard ve Wallin, 2015: 1809). Kütüphane ve bilgi bilimleri için geliştirilen bibliyometri, araştırmaları yayınlara, zamanlara ve dergilere göre sınıflandırmak için kullanılmaktadır (Merigo ve Yang, 2017: 37). Başka bir deyişle, bibliyometri araştırma literatürünü daha iyi anlayarak bilimsel literatürü güçlendirmektedir (Osareh, 1996: 149). Stevens (1953), bibliyometrik çalışmaları aşağıda görüldüğü gibi iki ana alana ayırmıştır. Tanımlayıcı çalışmalar, yayınları ülkeye göre kategorize

ederek yazarlara, dergilere, yıllara ve disipline katkıda bulunurken, değerlendirici olanlar, yayınların nerede ve ne kadar alıntılındıklarını göstermektedir.

1. Tanımlayıcı çalışmalar
  - Ülke veya coğrafi konum
  - Zaman aralığı
  - Disiplin veya konu alanı
2. Değerlendirici çalışmalar
  - Kaynak
  - Atıf

Yapılan analiz, herhangi bir alanda yapılan çalışmalardaki erken eğilimleri belirlenmesine olanak tanımaktadır (Ellegaard ve Wallin, 2015: 1809). Genel anlamda araştırmacılar, kurumlar ve ülkeler arasındaki işbirlikleri aracılığıyla bilimsel işbirliğini tanımlamaktadır. Tablo 2'de listelendiği gibi daha fazla yayın verisi üretmek ve çok çeşitli göstergeler sunmak için bir dizi yeni araç kullanıma sunulmuştur. Bu çalışmada, *VOSviewer* kullanılmıştır.

Tablo 2: Bibliyometrik Analiz için Popüler Araçlar

Araçlar	Uygulayıcılar
BibExcel	Olle Persson
Yazarlar	Yazarların frekans tabloları
Pajek	Vladimir Batagelj ve Andrej Mrvar
CiteSpace	ChaomeiChen
VOSviewer	Nees Jan Van Eck ve LudoWaltman
R-Bibliyometrik Paketi	Massimo Aria ve Carrado Cuccurullo

Bulgular ve Tartışma

Bu çalışmada, Bulanık ÇKKV alanında yayımlanan ve uluslararası atıf indekslerinde taranan çalışmaların bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma verilerini, Bulanık ÇKKV alanında 2005-2019 yılları arasında yayımlanan ve Web of Science veri tabanında taranan 2482 çalışma oluşturmaktadır. Web of Science Core Collection veri tabanında “Fuzzy MCDM” konu başlığında gerçekleştirilen taramada Bulanık ÇKKV alanında yayımlanan 2482 yayın çeşitli bibliyometrik özelliklere göre değerlendirilmiştir.

Değerlendirilen yayınların 1596’sı Science Citation Index Expanded’ta, 800’ü Social Sciences Citation Index’te, 464’ü Conference Proceedings Citation Index-Science’da, 205’i Emerging Sources Citation Index’te, 79’u Conference Proceedings Citation Index-Social Sciences and Humanities’de, 38’i Book Citation Index-Science’ta ve 9’u Book Citation Index-Social Sciences and Humanities’de taranmaktadır. Yayınların 2468 tanesi İngilizce dilinde, diğerleri ise Türkçe (6), Çince (3), Arapça (1),

Fransızca (1), Portekizce (1), İspanyolca (1) ve Farsça (1) dillerinde yazılmıştır. Çalışmanın ana sonuçlarına ilişkin bilgiler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Çalışmanın Ana Sonuçlarına İlişkin Bilgiler

Tanım	Sonuçlar
Yayınlar	2482
Kaynaklar (Dergi, Kitap)	1004
Periyot	2005-2019
Yayın Başına Ortalama Atıf	19.33
Yazar Sayısı	4377
Yazar Başına Düşen Yayın Sayısı	0.57
Yayın Başına Düşen Yazar Sayısı	1.76

Çalışmada yer alan yayınların türlerini içeren bilgiler Tablo 4’te verilmiştir. Bu yayınların çoğunluğu makalelerden oluşmaktadır.

Tablo 4: Yayın Türlerinin Frekansları

Yayın Türü	Yayın Sayısı	Yüzde
Makale	1967	79.25%
Bildiri	495	19.94%
Derleme	65	2.61%
Kitap bölümü	42	1.69%
Açık Erişim	23	0.92%

Yıllara göre yayın sayıları Tablo 5’te verilmiştir. Tablo 5’ten anlaşılacağı gibi yıllar itibariyle Bulanık ÇKKV alanında yapılan çalışmaların sayısında artış gözlemlenmiştir. Özellikle de 2005’den itibaren bir trend yakalamıştır.

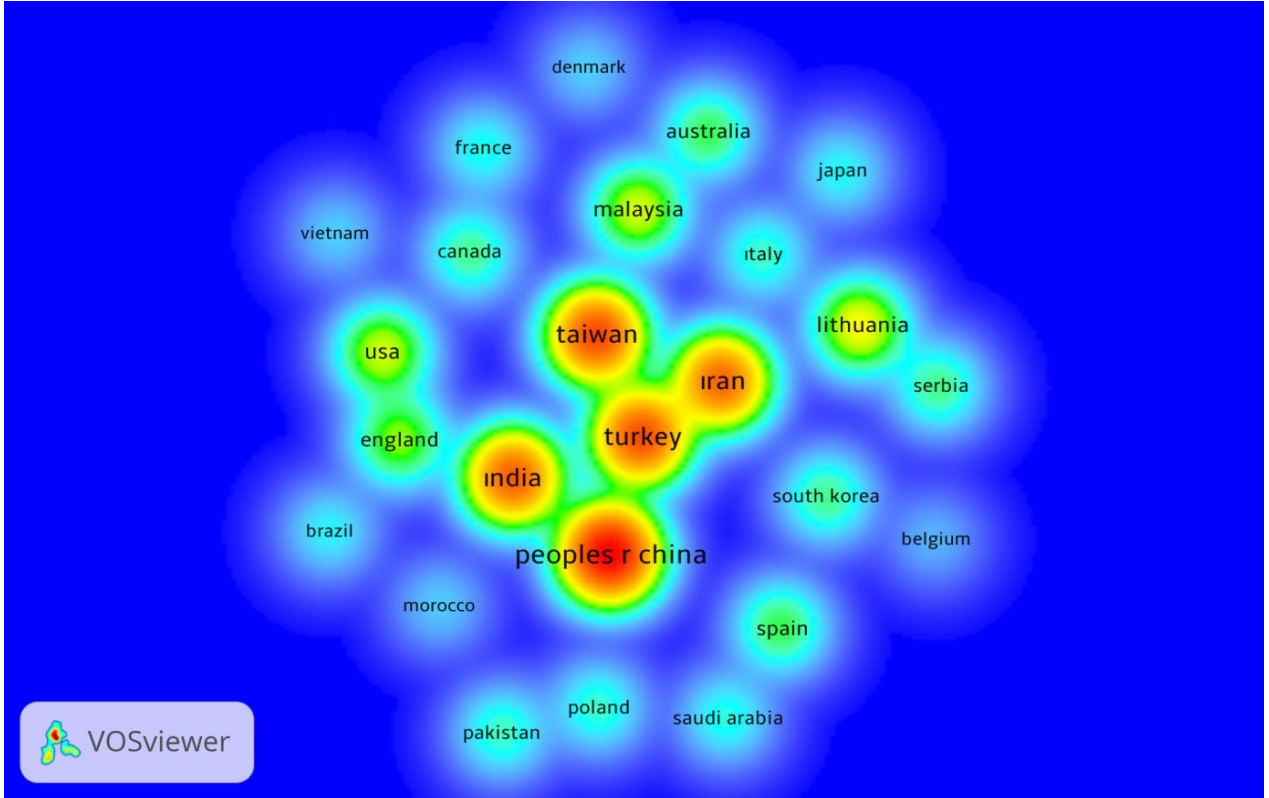
Tablo 5: Yıllara Göre Yayın Sayıları

Yıl	Yayın Sayısı	Yıl	Yayın Sayısı	Yıl	Yayın Sayısı	Yıl	Yayın Sayısı
2005	24	2009	85	2013	135	2017	295
2006	29	2010	79	2014	168	2018	391
2007	44	2011	114	2015	237	2019	421
2008	56	2012	118	2016	286		

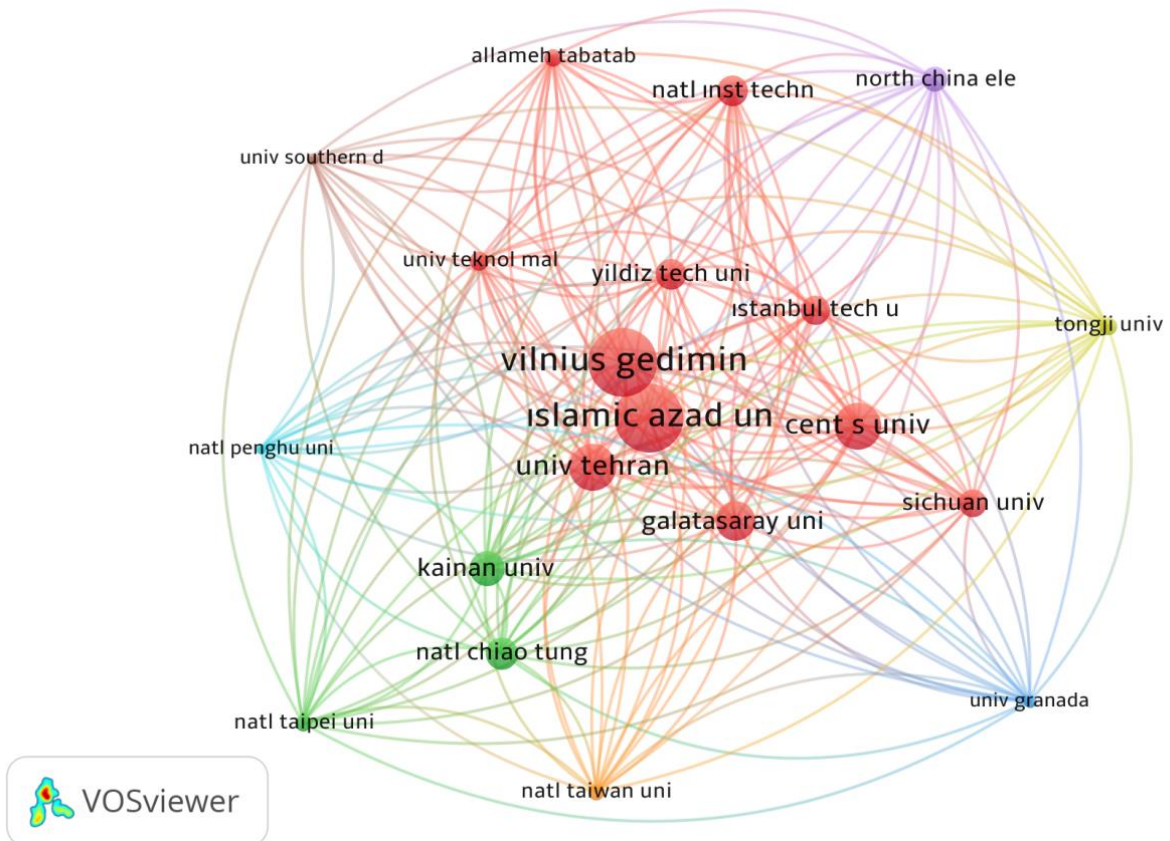
Yayın sayılarına ilk 25’te yer alan ülkelerin sıralamaları Tablo 6’da verilmiştir. Tablo 6’ya göre Bulanık ÇKKV çalışmalarının en fazla sırasıyla Çin, Tayvan, Türkiye, Hindistan ve İran’da yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Şekil 1’de ülkelerin performanslarının yoğunluk grafiği verilmiştir

Tablo 6: Ükelere Göre Yayın Sayıları Ve Sıralama

Sıralama	Ülke	Yayın Sayısı	Sıralama	Ülke	Yayın Sayısı
1	Çin	525	14	Kanada	45
2	Tayvan	371	15	Pakistan	37
3	Türkiye	360	16	İtalya	36
4	Hindistan	327	17	Polonya	36
5	İran	311	18	Suudi Arabistan	31
6	Litvanya	123	19	Fransa	30
7	Malezya	104	20	Japonya	27
8	ABD	102	21	Brezilya	25
9	İngiltere	81	22	Çekya	21
10	İspanya	57	23	Mısır	20
11	Avustralya	56	24	Danimarka	17
12	Sırbistan	46	25	Vietnam	17
13	Güney Kore	46			

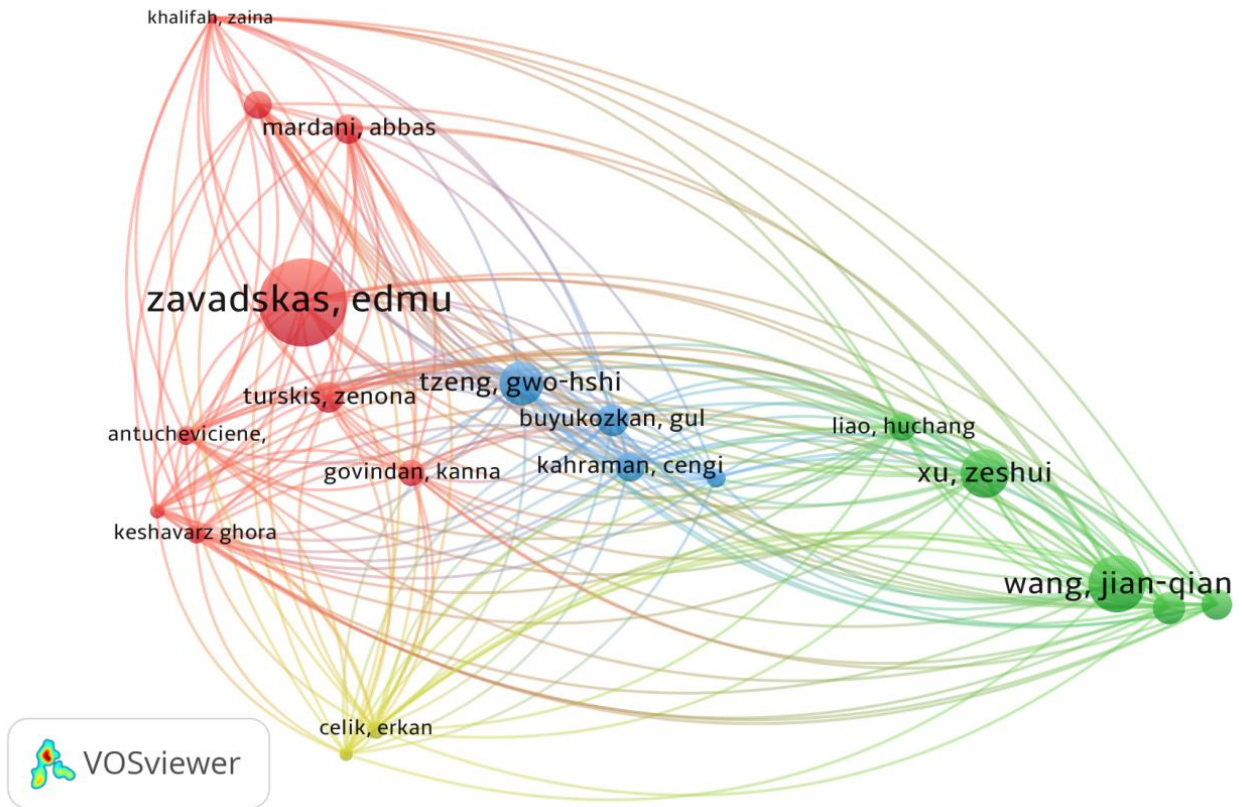
Şekil 1. Ülkelerin Yayın Performanslarına İlişkin Yoğunluk Grafiği

Şekil 2. Üniversite İşbirliği Ağ Yapı Haritası

Şekil 2’de VOSviewer yazılımıyla elde edilmiş üniversite işbirliği ağ yapı haritası görülmektedir. Şekilde her bir halka bir üniversiteyi temsil etmektedir. Ortak renklerin gösterimiyle üniversiteler arasındaki bağlantılar görülmektedir. Daire büyüklükleri üniversitelere ait yayın sayısının fazlalığını, daire renkleri üniversiteler arasında ortak çalışmalarının da var olduğunu, daire aralarındaki çizgiler ise hangi üniversitelerin hangi üniversitelerle ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir. En çok yayın yapan üniversitelerin arasında ilk üç sırayı, Vilnius Gediminas Teknik Üniversitesi, Islamic Azad Üniversitesi ve Central South Üniversitesi’dir. Ayrıca, en çok yayın yapan ilk 10 üniversitenin arasında üç Türk üniversitesi de bulunmaktadır. Bunlar; Galatasaray Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi’dir.

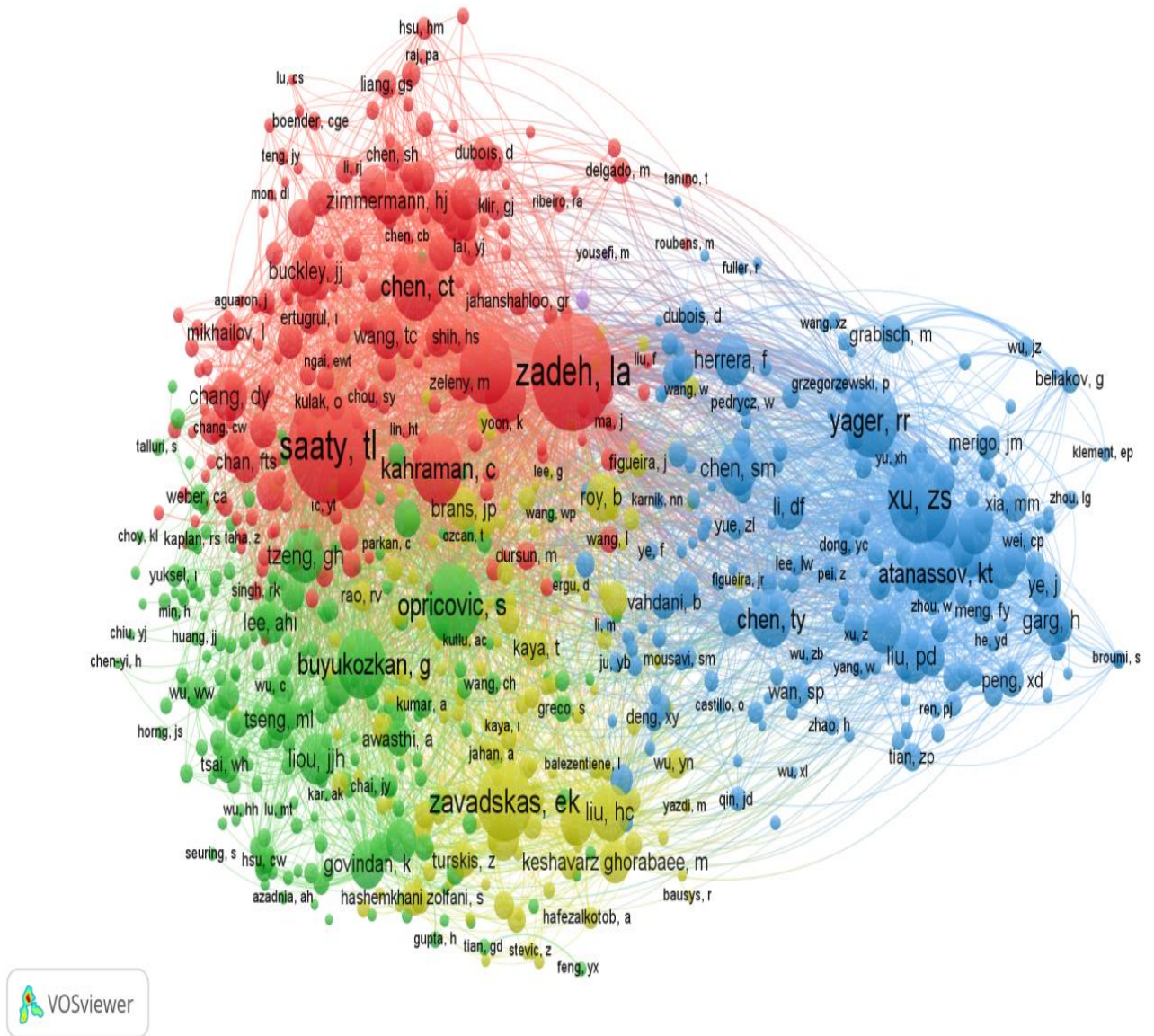
Şekil 3’te yazar ağ yapı haritası verilmiştir.

Şekil 3. Yazar Ağ Yapı Haritası

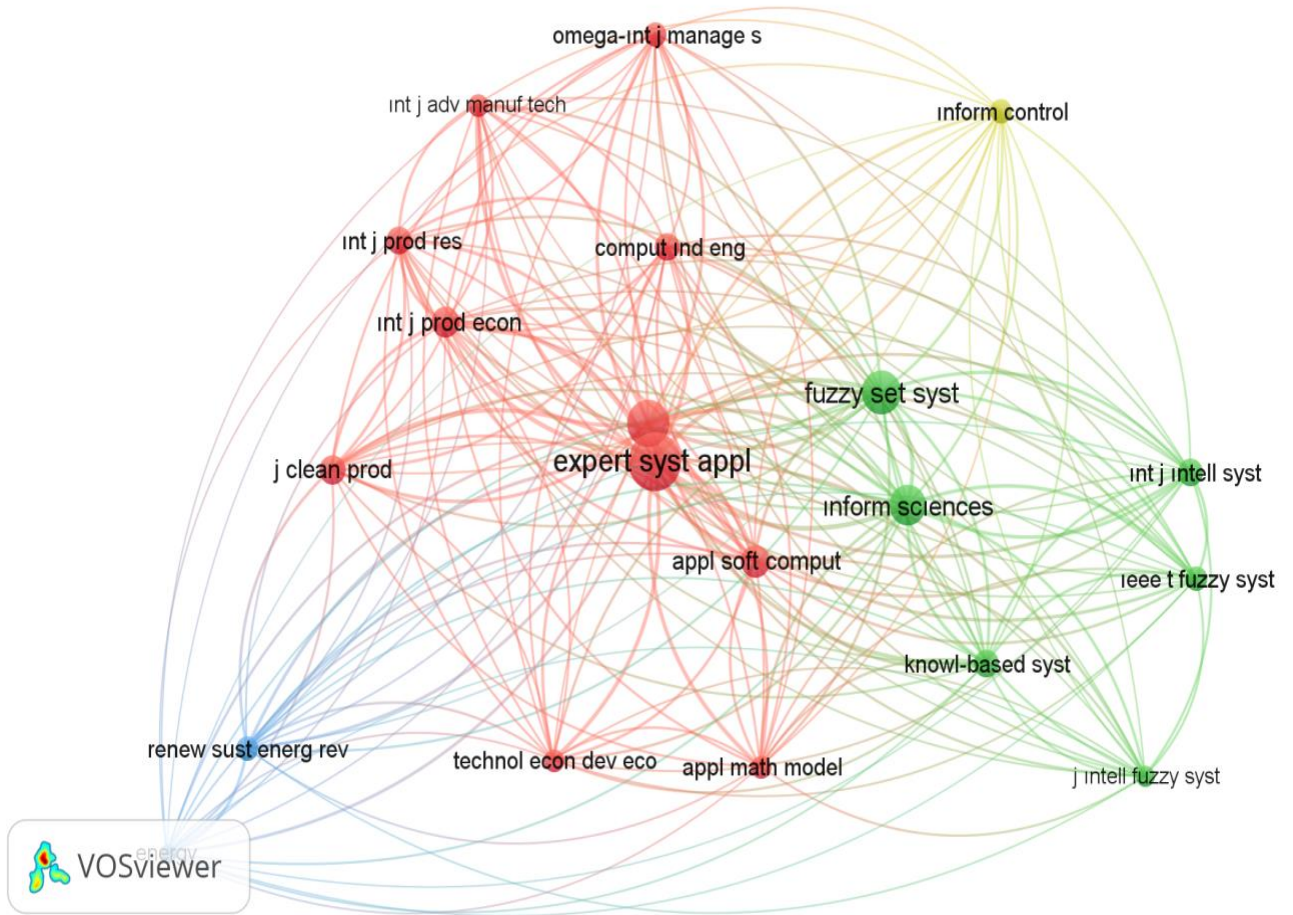
Şekil 3’te her bir halka bir yazarı temsil etmektedir. Yazar ağ yapı haritasında bulunan daire büyüklükleri yazarlara ait yayın sayısı, daire renkleri yazarların birlikte çalışmalarının var oluşunu, daire aralarındaki çizgiler ise hangi yazarların hangi yazarlarla ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Şekilden de anlaşılacağı gibi Zavadskas (74), Tzeng (49), Wang (49) ve Turskis (36) Bulanık ÇKKV konusunda en çok yayın yapan yazarlardır. Aynı zamanda ilk 10 yazarın içerisinde Türk yazar olarak Gülçin Büyüközkan (28) ve Cengiz Kahraman (26) bulunmaktadır.

İncelenen çalışmalarda en çok atıf yapılan yazar ağı haritası ise Şekil 4’te verilmiştir. Şekil 4, küme oluşturma bağlamında bakıldığında 5 küme görülmektedir. Bu kümeler; sarı, yeşil, kırmızı, mor ve mavi renkte gösterilmektedir. Kümelerin bağlantı elemanını kırmızı kümede temsil edilen Zadeh olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile Bulanık ÇÇKV ile ilgili hemen hemen her çalışmada Zadeh’in çalışmalarına atıf yapıldığını söylenebilir. Zadeh’in arkasından Saaty ve Xu gelmektedir. Yine Türk yazar olarak Cengiz Kahraman ve Gülçin Büyüközkan’ın bu ağda da ilk 10’da yer aldığı görülmektedir.

Şekil 4. İncelenen Çalışmalarda En Çok Atıf Yapılan Yazar Ağı Haritası

Şekil 5'te Bulanık ÇKKV alanında üretilen makalelerde atıf yapılan bilimsel makalelerin ağ haritası verilmektedir. En çok atıf yapılan dergiler toplamda 4 kümede temsil edilmektedir. Bunlar kırmızı, sarı, mavi ve yeşil kümelerdir. Buna göre makalelerde 7787 atıf ile en çok atıf yapılan kaynak olan dergi, kırmızı kümede gösterilen “Expert Systems with Applications” adlı dergidir. Bu dergiyi “European Journal of Operational Research” 4730 atıf ile ve “Fuzzy Sets and Systems” ise 4138 atıf ile takip etmektedir.

Şekil 5. İncelenen Çalışmalarda En Çok Atıf Yapılan Dergi Ağı Haritası

Şekil 6'da anahtar kelime ağ haritası verilmektedir. Şekle göre Bulanık ÇKKV alanında ele alınan konuların 5 kümede gruplandığı görülmektedir. Bunlar; kırmızı, yeşil, mavi, sarı ve mor kümelerdir. İlk küme olan kırmızı yoğunluğunun daha fazla olduğu görülmektedir. Kırmızı küme MCDM, TOPSIS, AHP, VIKOR, Supplier Selection, Fuzzy Logic, Fuzzy TOPSIS, Multi-Criteria Decision Making, Fuzzy AHP, Fuzzysets, Fahp, Fuzzy set theory, Fuzzy vb. kelimelerden oluştuğu görülmektedir. Bu kelimelerin çalışma alanında ilgi çekici olduğunu belirtmek mümkündür. Son yıllarda popüler olan anahtar kelimenin ise “intuitionistic fuzzy set” olduğu görülmektedir. Şekil 7'de anahtar kelime yoğunluk haritası sunulmuştur.

İncelenen çalışmalar içerisinde en çok atıf alan ilk 10 çalışma Tablo 7’de verilmiştir. Bu tabloya bakıldığında, bu çalışmada incelenen araştırmalar arasında en yüksek atıf değerine sahip olan makale Wang vd.’nin 2009 yılında yaptığı “Review on multi-criteria decision analysis aid in sustainable energy decision-making” adlı makaledir.

Tablo 7: İncelenen Çalışmalar İçerisinde En Çok Atıf Alan İlk 10 Çalışma

Sıralama	Yazar	Yıl	Makale Adı	Atıf Sayısı
1	Wang vd.	2009	Review on multi-criteria decision analysis aid in sustainable energy decision-making	796
2	Chen vd.	2006	A fuzzy approach for supplier evaluation and selection in supply chain management	775
3	Behzadian vd.	2012	A state-of-the-art survey of TOPSIS applications	534
4	Tzeng vd.	2007	Evaluating intertwined effects in e-learning programs: A novel hybrid MCDM model based on factor analysis and DEMATEL	524
5	Wang vd.	2006	Fuzzy TOPSIS method based on alpha level sets with an application to bridge risk assessment	427
6	Büyüközkan ve Çiftçi	2012	A novel hybrid MCDM approach based on fuzzy DEMATEL, fuzzy ANP and fuzzy TOPSIS to evaluate green suppliers	380
7	Chai vd.	2013	Application of decision-making techniques in supplier selection: A systematic review of literature	368
8	Mardani vd.	2015	Fuzzy multiple criteria decision-making techniques and applications- Two decades review from 1994 to 2014	345
9	Dağdeviren vd.	2009	Weapon selection using the AHP and TOPSIS methods under fuzzy environment	319
10	Wang vd.	2007	Application of TOPSIS in evaluating initial training aircraft under a fuzzy environment	300

Sonuç ve Kısıtlar

Bibliyometrik analiz, çeşitli alanlardaki yayın performansını farklı yöntemlerle ele almaktadır. Yapılan çalışmalarla uluslararası atıf indeksleri ve hangi ülkelerde bu konularda çalışma yapıldığı gösterilmektedir. Buna karşın, yapılan çalışmalar alana özgü bulgular vermektedir.

Bu çalışmada, 2005-2019 yılları arasında yayınlanan ve WOS (Web Of Science) veri tabanında bulunan Bulanık ÇKKV literatürü incelenmiştir. Toplamda 2482 yayın VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular; Çin, Tayvan, Türkiye, Hindistan ve İran’ın Bulanık ÇKKV çalışmalarında aktif olduğunu göstermiştir. Wang vd. (2009) ve Chen vd. (2006) en fazla atıfa sahip olan çalışmalar olarak belirlenmiştir. Yayın sayısı açısından üniversiteler incelendiğinde ilk 10’da Yıldız Teknik Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi’nin yer aldığı ve Türkiye’de en dikkat çeken ve aynı zamanda yayın sayısı açısından ilk 10’da yer alan Türk yazarların “Gülçin Büyüközkan” ve “Cengiz Kahraman” olduğu görülmüştür. ÇKKV çalışmalarında en çok yer alan anahtar kelimelerin ise MCDM, TOPSIS, AHP, VIKOR, Supplier Selection, Fuzzy Logic, Fuzzy TOPSIS, Multi-Criteria Decision Making, Fuzzy AHP, Fuzzy sets, F AHP, Fuzzy set theory, Fuzzy vb. kelimeler olduğu bulunmuştur.

Değerlendirmeler sonucunda bulanık ÇKKV alanında bilimsel çalışmaların oldukça dinamik olduğu saptamıştır. Belirlenen yıllar arasında bu alandaki çalışmalar artarak devam etmiştir. İlerleyen yıllarda bu alandaki çalışmaların daha da artacağını söylemek mümkündür. Ayrıca Türk yazar ve üniversitelerin bu alana katkısının oldukça büyük olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada veri kaynağı olarak WOS kullanılmıştır. WOS birçok dergideki yapılmış çalışmaları kapsamına alsada Scopus vb. gibi diğer veri tabanları da sosyal bilimler alanında yapılacak araştırmalar için birer veri kaynağıdır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, diğer programların ve veri tabanlarının da kullanılması, karşılaştırma yapılması daha isabetli sonuçlar için faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Abu-Taha, R. (2011, July). Multi-criteria applications in renewable energy analysis: A literature review. In *2011 Proceedings of PICMET'11: Technology Management in the Energy Smart World (PICMET)* (pp. 1-8). IEEE.
- Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M., & Ignatius, J. (2012). "A state-of the-art survey of TOPSIS applications", *Expert Systems with Applications*, 39(17), 13051-13069.
- Bellman, R. E., & Zadeh, L. A. (1970). "Decision-making in a fuzzy environment", *Management Science*, 17(4), B-141-164.
- Blanco-Mesa, F., Merigó, J. M., & Gil-Lafuente, A. M. (2017). "Fuzzy Decision Making: A Bibliometric-Based Review", *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 32(3), 2033-2050.
- Bragge, J., Korhonen, P., Wallenius, H., & Wallenius, J. (2010). "Bibliometric Analysis of Multiple Criteria Decision Making/Multiattribute Utility Theory", In *Multiple Criteria Decision Making for Sustainable Energy and Transportation Systems* (s. 259-268), Springer, Berlin, Heidelberg.
- Büyüközkan, G., & Çifçi, G., A (2012). "A Novel Hybrid MCDM Approach Based on Fuzzy DEMATEL, Fuzzy ANP and Fuzzy TOPSIS to Evaluate Green Suppliers", *Expert Systems with Applications*, 39, 3000–3011.
- Chai, J., Liu, J. N., & Ngai, E. W. (2013). "Application of Decision-Making Techniques in Supplier Selection: A Systematic Review of Literature", *Expert Systems With Applications*, 40(10), 3872-3885.
- Chen, C. T., Lin, C. T., & Huang, S. F. (2006). "A Fuzzy Approach for Supplier Evaluation and Selection in Supply Chain Management", *International Journal of Production Economics*, 102(2), 289-301.
- Chowdhury, P., & Paul, S.K. (2020). Applications of MCDM methods in research on corporate sustainability: A systematic literature review. *Management of Environmental Quality*, 31(2), 385–405.
- Dağdeviren, M., Yavuz, S., & Kılınç, N. (2009). "Weapon Selection Using the AHP and TOPSIS Methods Under Fuzzy Environment", *Expert Systems With Applications*, 36(4), 8143-8151.
- Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). "The Bibliometric Analysis of Scholarly Production: How great is the Impact?", *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831.
- Guerrero-Baena, M. D., Gómez-Limón, J. A., & Fruct Cardozo, J. V. (2014). "Are Multi-Criteria Decision Making Techniques Useful for Solving Corporate Finance Problems? A Bibliometric Analysis", *Revista de Metodos Cuantitativos para la Economia y la Empresa*, 17, 60-79.
- Gul, M., Celik, E., Aydin, N., Gumus, A. T., & Guneri, A. F. (2016). A state of the art literature review of VIKOR and its fuzzy extensions on applications. *Applied Soft Computing*, 46, 60-89.
- Hotamışlı, M., & Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve finansman Dergisi*, (63), 1-20.
- Kahraman, C., Onar, S. C., & Oztaysi, B. (2015). Fuzzy multicriteria decision-making: a literature review. *International journal of computational intelligence systems*, 8(4), 637-666.
- Lawani, S. M (1981), "Bibliometrics: Its Theoretical Foundations, Methods and Applications", *International Journal of Libraries and Information Services*, Cilt: 31, Sayı: 4, ss. 294-315.
- Liao, H., Tang, M., Zhang, X., & Al-Barakati, A. (2019). "Detecting and Visualizing in the Field of Hesitant Fuzzy sets: A Bibliometric Analysis From 2009 to 2018", *International Journal of Fuzzy Systems*, 21(5), 1289-1305.
- Liu, H. C., Chen, X. Q., Duan, C. Y., & Wang, Y. M. (2019). Failure mode and effect analysis using multi-criteria decision making methods: A systematic literature review. *Computers & Industrial Engineering*, 135, 881-897.
- Liu, W., & Liao, H. (2017). "A Bibliometric Analysis of Fuzzy Decision Research During 1970–2015", *International Journal of Fuzzy Systems*, 19(1), 1-14.
- Mardani, A., Jusoh, A., & Zavadskas, E. K. (2015). Fuzzy Multiple Criteria Decision-Making Techniques and Applications—Two Decades Review From 1994 to 2014", *Expert Systems with Applications*, 42(8), 4126-4148.
- Mardani, A., Jusoh, A., Nor, K., Khalifah, Z., Zakwan, N., & Valipour, A. (2015). Multiple criteria decision-making techniques and their applications—a review of the literature from 2000 to 2014. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 516-571.
- Merigó, J. M., & Yang, J. B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega*, 73, 37-48.
- Morkūnaitė, Ž., Kalibatas, D., & Kalibatienė, D. (2019). "A Bibliometric Data Analysis of Multi-Criteria Decision Making Methods in Heritage

- Buildings”, *Journal of Civil Engineering and Management*, 25(2), 76-99.
- Osareh, F.(1996). “Bibliometrics, Citation Analysis and Co-citation Analysis: A Review of Literature I”, *Libri*, 46(3), 149-158.
- Peng, X., & Dai, J. (2018). “A Bibliometric Analysis of Neutrosophic Set: Two Decades Review From 1998 to 2017”, *Artificial Intelligence Review*, 1-57.
- Polat, Z. A., Saraçoğlu, A., & Duman, H. (2019). Harita Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi. *Harita Dergisi*, 161, 46-56.
- Renganath, K., & Suresh, M. (2016, December). Supplier selection using fuzzy MCDM techniques: A literature review. In *2016 IEEE International Conference on Computational Intelligence and Computing Research (ICIC)* (pp. 1-6). IEEE.
- Stevens, R.E. (1953). “Characteristics of Subject Literatures”, *Chicago: American College and Research Library Monography Series 7*.
- Stojčić, M., Zavadskas, E. K., Pamučar, D., Stević, Ž., & Mardani, A. (2019). Application of MCDM methods in sustainability engineering: A literature review 2008–2018. *Symmetry*, 11(3), 350.
- Tramarico, C. L., Salomon, V. A. P., & Marins, F. A. S. (2015). “Analytic Hierarchy Process and Supply Chain Management: A Bibliometric Study”, *Procedia Computer Science*, 55, 441-450.
- Tzeng, G. H., Chiang, C. H., & Li, C. W. (2007). “Evaluating Intertwined Effects in E-learning Programs: A Novel Hybrid MCDM Model Based on Factor Analysis and DEMATEL”, *Expert Systems with Applications*, 32(4), 1028-1044.
- Wang, J. J., Jing, Y. Y., Zhang, C. F., & Zhao, J. H. (2009). “Review on Multi-Criteria Decision Analysis Aid in Sustainable Energy Decision-Making”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(9), 2263-2278.
- Wang, T. C., & Chang, T. H. (2007). “Application of TOPSIS in Evaluating Initial Training Aircraft Under a Fuzzy Environment”, *Expert Systems with Applications*, 33(4), 870-880.
- Wang, Y. M., & Elhag, T. M. (2006). “Fuzzy TOPSIS Method Based on Alpha Level Sets With an Application to Bridge Risk Assessment”, *Expert Systems with Applications*, 31(2), 309-319.
- Yu, D., Wang, W., Zhang, W., & Zhang, S. (2018). “A Bibliometric Analysis of Research on Multiple Criteria Decision Making”, *Current Science*, 114(4), 747-758.
- Zadeh, L. A. (1965). “Fuzzy sets”, *Information and Control* 8(3), 338-353.
- Zadeh, L. A. (1975). “The Concept of a Linguistic Variable and Its Application to Approximate Reasoning I”, *Information Sciences*, 8, 199-249.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Kildienė, S. (2014). State of Art Surveys of Overviews on MCDM/MADM Methods”, *Technological and Economic Development of Economy*, 20(1), 165-179.
- Zyoud, S. H., & Fuchs-Hanusch, D. (2017). “A Bibliometric-Based Survey on AHP and TOPSIS Techniques”, *Expert Systems with Applications*, 78, 158-181.

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de Bürokrasinin Denetiminde Hak Arama Mekanizmalarının Rolü The Role of Right-claiming Mechanisms in the Supervision of Bureaucracy in Turkey

Tahsin GÜLER¹

Öz

Türkiye, 2000’li yıllarda iç ve dış dinamiklerin etkisiyle siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel alanlarda yoğun bir değişim sürecine girmiştir. Bu sürecin yönetim dinamiklerinde yarattığı değişim değerlendirildiğinde kamu yönetiminde onlarca yıldır var olan bürokratik kültürden vatandaş odaklı hizmet kültürüne geçişin amaçlandığı görülmektedir. Siyaset kurumu, bu geçiş sürecinde bürokrasiden hizmet alan vatandaşların da etkin, verimli ve kaliteli hizmet alma hak ve taleplerinin bilinciyle bürokrasiyi sorgulamasını ve denetlemesini amaçlamıştır. Vatandaşların bürokrasiyi sorgulama ve denetiminin gerçekleştirilebilmesinin yolu vatandaşların hakları konusunda bilinçlendirilmesi ve hakkın aranabilmesi için gerekli hak arama mekanizmalarının oluşturulmasından geçmektedir.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de, demokrasi ve insan haklarında görülen olumlu gelişmelerin de etkisiyle, hesap vermeyen, gizlilik ve kapalılığın hüküm sürdüğü geleneksel bürokratik yapının şeffaf ve hesap verebilir bir bürokrasiye dönüşümünde Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) ve Açık Kapı gibi hak arama mekanizmaları hayata geçirilmiştir.

Çalışmada, hak kavramı, hak arama mekanizmaları, işlevleri ve sözü edilen mekanizmaların bürokrasinin dönüşümüne olan etkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Hak Arama, CİMER.

Abstract

In 2000s, Turkey has entered an intense process of change in political, social, economic, and administrative areas under the effect of internal and external dynamics. When the changes introduced by this process on administrative dynamics are taken into account, it is seen that it is aimed at switching from a bureaucratic culture, which has existed for decades in public administration, to a citizen-focused culture. During this process, politics has aimed at enabling citizens who get service from bureaucracy to question and monitor bureaucracy with their awareness of right and demand of getting active, efficient, and quality service. Citizens’ questioning bureaucracy and monitoring it are achieved by raising the awareness of citizens about their rights and by the formation of mechanisms that are required for claiming rights.

With the effects of advancements in human rights and democracy, some mechanisms, such as Right to Information Act, Presidency’s Communication Center, Board of Ethics for Civil Servants, Ombudsman Institution, and Open Door Service which are used to claim rights have been put into practise in Turkey in 2000s, having a role in the transformation of the unaccountable traditional bureaucracy, where confidentiality governs, to a transparent and accountable bureaucracy.

In this study, the concept of right, mechanisms of right-claiming, its functions and the effects of above-mentioned mechanisms on the transformation of bureaucracy are evaluated.

Keywords: Bureaucracy, Right-claiming, CİMER.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, tahsin.guler@balikesir.edu.tr

Giriş

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana başta yaşama hakkı olmak üzere bir takım temel haklara sahip olmuş, söz konusu haklara zaman içerisinde ve özellikle modern devletin ortaya çıkışından sonra siyasal, sosyal ve ekonomik olmak üzere bir takım yeni haklar eklenmiştir. Dolayısıyla günümüz insanının, pek çoğu anayasa/yasalarla düzenlenerek güvence altına alınmış çok sayıda hak ile donatıldığı görülmektedir. Nitekim modern toplumlarda hak ve özgürlüklerin korunması anlayışı kendisini en üst hukuk normu olan anayasalarda vücut bularak göstermektedir. Bu öylesine etkin ve görünür bir anlayıştır ki, devletin sınırlandırılarak bireylerin hak ve özgürlüklerinin devlet gücü karşısında korunması amacı anayasaların en başta gelen varlık sebebi haline gelmiştir.

Meşru güç kullanma tekeline sahip en üst kurum olan devlet, bireylerin hak ve özgürlüklerine, kendisi dahil her türlü odaktan gelebilecek olumsuz etkileri önleme sorumluluğu taşımaktadır. Bu sorumluluk bir yandan hak ve özgürlüklerin teminat altına alınarak geliştirilmesini diğer yandan bireylerin hak arama bilincinin artırılmasını ve hak arama mekanizmalarının oluşturulmasını gerektirmektedir. Devletin vatandaşlarına yönelik mal ve hizmet sunumunda görevli olan kamu bürokrasileri görevleri esnasında zaman zaman bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal edici eylem ve işlemlerde bulunabilmektedir. Bürokrasinin bu tür olumsuz davranışları, ülkemizde özellikle 2000’li yıllar öncesinde görüldüğü üzere, bürokrasinin bireyler ve onların hak ve özgürlükleri karşısındaki tarihsel üstün konumundan beslenmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde başta küreselleşme olmak üzere çeşitli dinamiklerin etkisiyle dünyada yaşanan, devleti küçülterek kamu yönetiminde değişimi öngören yeni yönetim paradigması bürokrasinin bireyler karşısındaki hakimiyetini sarsmıştır. Yeni paradigma, geleneksel kamu yönetiminin katı, sert, dışa kapalı ve sadece siyasetçilere karşı sorumluluk duyan Weber’in ideal tip bürokrasisinin esnek, şeffaf, etkin, hesap verebilir ve siyaset kurumu yanında hizmet sunduğu vatandaşlara karşı da sorumlu olan bir bürokrasiye dönüşümünü öngörmektedir. Bu dönüşüm için bürokrasinin sadece siyaset kurumu tarafından değil hizmet sunduğu bireyler/vatandaşlar tarafından izlenmesi ve sorgulanmasının etkin bir yöntem olacağı muhakkaktır. Bu bakımdan 2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de bürokraside dönüşümün sağlanması için gerekli şart olan siyasi iradenin varlığı neticesinde sürecin destekleyicisi olarak bireylerin hak arama imkan ve kabiliyetlerinin geliştirilmesine yönelik reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar bilgi edinme hakkını garanti altına alan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, bireylerin bilgi edinme başvurularında karşılaştığı sorunların çözümlendiği Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu, bireylerin kamu hizmetlerine ilişkin bilgi, görüş, istek, şikayet ve taleplerini iletebildiği Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi- CİMER (ilk kuruluştaki ismi Başbakanlık İletişim Merkezi- BİMER), Etik Kurulu, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) ve Açık Kapı uygulaması olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmada, hak kavramı ve niteliği ile bürokrasi kavramı ve bürokrasinin birey/vatandaş hakları karşısındaki konumu aktararak bürokrasinin denetlenmesinde ve asli yeri olan hizmet aygıtı konumuna çekilmesinde gerçekleştirilen reformların sürece etkileri değerlendirilecektir.

1. Hak Kavramı

Hak, kişilere irade kudreti tanınmak suretiyle hukuk düzeni tarafından korunan menfaattir (Gözler, 2017: 154). Bu durumda hakkın, hukukun koruduğu bir çıkar olması ve sahibine bu korunmadan faydalanma yetkisi tanınması şeklinde iki unsuru bulunmaktadır (Bilgili ve Demirkapı, 2015: 107). Bir başka ifade ile hak, hiçbir yerde hiçbir kimsenin adalete ciddi bir tahkir (aşağılama) teşkil etmeksizin, mahrum bırakılmayacağı bir şeydir (Cranston, 1999: 312).

Hak kavramı yükümlülük kavramıyla birlikte değerlendirilmektedir. Çünkü hukuki ilişkide taraflardan birinin hakkı varken bu hak karşısında karşı tarafında bir takım yükümlüklerinin bulunması gerekmektedir. Yükümlülük kavramının yerine özel hukukta borç, kamu hukukunda ise ödev kavramının da sık kullanıldığı görülmektedir (Gözler, 2017: 154). Nitekim 1982 Anayasası’nın pek çok hükmü anayasal hak ve ödevleri düzenlemektedir. Nitekim günümüz anayasalarının ortak özelliği insanın bireysel haklarını tanıyan, devletin gücünü sınırlayan, güçlünün hakka (adalete) tabi kılınması çabasının bir ürünü olmalarıdır (Rand, 1999: 318). Bu bağlamda günümüzde bireylerin çok çeşitli ve farklı kategorilerde yer alan haklara sahip olduğu, bu haklar arasında *hak aramanın* da bir hak olarak yerini aldığı görülmektedir.

1982 Anayasasının 36. maddesinde “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” ifadesiyle hak arama hürriyeti anayasal güvenceye alınmıştır. Bu ifade ile yalnızca yargı mercileri önünde hakkın aranabileceği şeklinde dar bir anlamın ötesinde, kanunun yasaklamadığı, meşru her vasıta ve yoldan hak arama hürriyetinin varlığı kabul edilmektedir.

Birinci nesil haklar olan kişi hakları, manevi özgürlükler ve siyasi haklar içerisinde yer alan hak arama hakkının (Fendoğlu, 2015: 280) somut anlamda kullanılabilmesi için devletin gerek kendisinden gerekse herhangi başka bir mecradan kaynaklanacak hak ihlalleri karşısında hak arama mekanizmaları oluşturma yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük Anayasanın 40. maddesinde “Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir” hükmüyle düzenlenmekte, hakkı ihlal edilenlerin yetkili makamlara başvurma imkanının tesisi olarak ifade edilen hak arama mekanizmalarının oluşturulmasının devletin ödevi olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren yönetimde küresel değişimlere ayak uydurabilmek için kamu yönetiminin değişim ve dönüşümünün sağlanması amacıyla pek çok reform gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar özellikle temel hak ve hürriyetlerin geliştirilmesi ve daha demokratik bir yönetim sisteminin oluşturulması noktasında yoğunlaşmıştır. Bu değişim ve dönüşümün sağlanmasında geçmişin

geleneksel/otoriter bürokratik yapılarının denetimi bireylerin hak arama bilincinin artırılması ve hak arama mekanizmalarının oluşturulmasından geçmektedir.

2. Bürokrasi Kavramı ve Bürokrasinin Gücü

Sosyal bilimlerde bir kavramın kesin, net, ortak ve değişmeyen bir tanımının yapılmasının neredeyse olanaksız olması hali bürokrasi kavramı için de geçerlidir.

Günümüzde bürokrasi kavramı birden fazla anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birisi “bir yönetim aygıtı” anlamı olup yasaların belirlediği çerçevede kamu gücünü kullanan, yasanın yetkilendirdiği ya da bu yetkiye dayanarak kendisinin koyduğu kurallar ile yaşamın bazı alanlarını düzenleyen, toplumu denetleyen ve yönlendiren yönetim kurumlarını ifade etmektedir. Bununla yakın ilişkili bir diğer anlam ise bu kurumlarda (merkezi ve yerel yönetim kurumlarında) görevli çalışanların, bürokratların oluşturduğu toplumsal sınıf anlamıdır. Bürokrasinin üçüncü bir anlamı Weber’in sistemleştirdiği, yazılı kurallar, katı, sert hiyerarşik yapı, gayri şahsi karar almayı ve uygulamayı öngören formel bir yönetsel örgütlenme biçimidir. Bunların yanı sıra bürokrasinin kırtasiyecilik, yazçizcilik, prosedürlerin/formalitelere çokluğunu ifade eden pejoratif (kötüleyici) bir anlamının da olduğu bilinmektedir (Bozkurt, 2008: 43). Daha birkaç yüzyıl önce Almanya, Fransa ve Rusya gibi ülkelerde bir şahsın, kurumun ya da yapılan işin hakaret boyutunda eleştirilmesinde o işe bürokrasi, o kişiye ise bürokrat kelimelerinin atfedilmesi (Mises, 1944: 19) bürokrasinin kötüleyici anlamının ulaştığı boyutu göstermesi açısından son derece ilginçtir.

18. yüzyıl ortalarında ilk defa Fransa’da ortaya çıktığı kabul edilen bürokrasi kelimesinin “bureau” kelimesinden geldiği, bu kelimenin de anlam olarak “koyu renkli kumaşla örtülmüş yazı masası”na işaret ettiği dolayısıyla bürokrasi kelimesinin 18. yüzyılda “memurların çalıştığı büro, devlet dairesi ve memurların toplum üzerinde giderek artan egemenliğini vurguladığı bilinmektedir (Eryılmaz, 2008: 6). Günümüzde bürokrasi kavramı en yaygın ve genel olarak “devletin vatandaşına mal ve hizmet sunumunda yararlandığı, bu amaca yönelik her türlü iş ve işlemin gerçekleştirildiği idari örgütlenme” olan kamu yönetimi anlamıyla kullanılmaktadır.

Geleneksel kamu yönetimi olarak adlandırılan ve örgütsel yönünü “ideal tip bürokrasi” modeliyle Weber’in sistemleştirdiği anlayış 20. yüzyılın son çeyreğine kadar tüm dünyada hakimiyetini sürdürmüş, özellikle devletlerin örgütlenme modeli olmuştur. Bu yüzyılda tüm dünyada kamu bürokrasilerinin önemli ölçüde güçlendiği, hatta birçok ülkede bürokratik otoriter yönetimlerin işbaşında olduğu görülmektedir.

Bürokrasilerin ülke yönetimlerinde kararları etkileyecek ve politikaları belirleyecek kadar güçlü bir yapı haline gelmesinin arkasında yatan bir takım nedenler bulunmaktadır. Bunlar daha çok bürokrasinin doğasından kaynaklanan nedenlerdir. Bu nedenler aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Peters, 2001: 234- 236; Hummel, 2014:).

✓ **Bürokrasinin Bilgi ve Uzmanlık Gücü:** Bürokrasi, kamu yönetiminde verilerin, istatistiklerin toplandığı, raporlandığı ve arşivlendiği, politikaların uygulandığı ve temel işlevi bu olan birimlerdir. Dolayısıyla bilginin ve uygulama tecrübesinin birincil sahipleridir. Diğer taraftan günümüzde ekonomi, dış politika, vergi ve maliye politikaları, sosyal güvenlik politikaları, ulaşım ve alt yapı hizmetleri, enerji, iletişim ve finans piyasaları vb. hemen her alanın teknik bilgi ve uzmanlık gerektirmesi bu alanlarda bürokrasinin gücünü artıran bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir alanda bilgi ve uzmanlık sahibi olan bürokratik kadrolar politika oluşturma sürecinde siyasal karar vericileri olumlu ya da olumsuz etkileme potansiyeline önemli ölçüde sahiptir (Heywood, 2006: 523).

✓ **Karar Verme Gücü:** Her ne kadar siyaset- bürokrasi ilişkilerinde karar verme iktidarı siyasetçilerdeyse de pratikte siyaset kanadında alınan kararların uygulanmasında birçok alt düzenleme bürokrasi kademelerinde hazırlanmaktadır. Hatta bürokrasinin kararların alınmasında pek çok prosedürden ve komisyon süreçlerinden uzak oluşu ona hızlı hareket etme imkanı tanımakta dolayısıyla zaman içinde pek çok iş ve işlem ilgili bakanlıkların ve müdürlüklerin hazırladığı yönetmelik şeklindeki bürokratik düzenlemelerle yürütülmektedir. Dolayısıyla bürokrasi bu özelliği ile sistem içinde uygulamayı yönlendirme de önemli bir güç elde etmektedir.

✓ **Süreklilik ve İstikrar:** Bürokratik kadrolar genel anlamda sorumlu oldukları alanda uzun yıllar faaliyet gösteren, bu alanda tecrübe kazanmış kamu görevlilerinden oluşur. Seçim dönemlerinde ya da ülkenin hükümsüz kalması gibi zor zamanlarda kamu hizmetlerinin sürekliliği açısından bürokrasi işini yapmaya devam eder. Bu durum bürokrasinin ülke yönetiminde vazgeçilmez olduğu gerçeğini pekiştirirken bir yandan da siyasetçilerle kıyaslandığında siyasetçilerin geçici, bürokrasinin kalıcı olduğu algısını yaratmaktadır. Zaman zaman bazı ülkelerde hükümetin kurulamaması durumunda (örneğin İtalya² (TRTHABER, 2019) ve Irak³ (NTV, 2016)) hükümeti kurma görevinin cumhurbaşkanı tarafından teknokratlara verilmesi somut anlamda bürokrasinin gücünü gösteren/artıran somut görünümlerdir.

✓ **Kurum İdeolojisi:** Her ne kadar hepsi devlet denen sistemin bir parçasını oluşturuyor olsa da bazı bakanlıklar veya kamu kurum ve kuruluşları yerine getirdikleri fonksiyonlar bakımından görece diğerlerinden daha önemli ve öncelikli olabilmektedir. Bu durum zaman içerisinde kurum bürokratlarının, kurumun vazgeçilmez, diğer kurumlardan görece üstün ve üst düzey her plan ve projede karar alma, danışma ve uygulama makamında yer alması gerektiği şeklinde bir düşünce geliştirmelerine yol açar ve bu husus zaman içerisinde kurum kültürü olarak pekiştirilerek kurum çalışanlarına aktarılır. Ülkemizde uzun yıllar dış işleri bürokrasisinin ve kurulduğu 1960 yılından Kalkınma Bakanlığı içerisinde meczedildiği 2011 yılına kadar planlama bürokrasisinin (Devlet Planlama Teşkilatı)

² Sık yaşanan hükümet krizleriyle 2009-2019 yılları arasındaki 10 yıllık periyotta 6 kez başbakanın değiştiği İtalya’da 2011-2013 yılları arasında 15 ay süreyle bir ekonomi profesörü olan teknokrat Mario Monti hükümeti iş başına gelirken, 2018 yılında ise yine bir siyasi kriz ardından teknokrat Giuseppe Conte hükümeti göreve gelmiştir

³ Irak’ta uzun yıllar süren siyasi istikrarsızlıklar ve siyasi partilerin anlaşamaması nedeniyle Başbakan Haydar el İbadi liderliğinde 16 bakandan oluşan teknokratlar hükümeti kuruldu.

pozisyonu buna örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu tür bir düşünce ilgili kurumun güç ve yetki aşımında bulunarak yönetim dengesinde bozulmalara yol açabilmektedir.

Bürokrasinin güç kaynakları kavramın doğasından ve bürokrasinin varoluş amacının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bunların olumsuz/kötü özellikler olduğunu söylemek bürokrasiye haksızlık olacaktır. Ancak bilinmesi gereken husus devlet aygıtının işletilmesinde en önemli ve gerekli mekanizmalardan birisi olan bürokrasinin başıboş bırakılmayacağı, güç ve yetki aşımına olan bilinen eğiliminin önlenmesi için kontrol ve denetim mekanizmalarının oluşturulması gerekliliğidir.

Geçmişten bu yana Türkiye’de bürokrasi, siyaset kurumu üzerinde bir vesayet odağı olmuş, toplum üzerinde de devlet gücünü kullanarak üstün, hesap vermeyen ve eleştirilemeyen bir konumda işleyişini sürdürmüştür.

3. Hak Arama Mekanizmaları

Kamu yönetiminde değişim ve dönüşümü esas alan geniş kapsamlı ve uzun soluklu bir reform sürecinin başladığı 2000’li yıllardan itibaren “bürokratik devletin hizmet devletine dönüşümünü” esas alan proje ve uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir. Bu süreçte bürokrasinin hizmet sunumunda daha etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamak için bizzat hizmetten faydalanan bireyler/vatandaşların denetim ve kontrol sürecine dahil edilmesine önem verilmiş, bu amaçla bürokrasinin eylem ve işlemlerine karşı çeşitli hak arama mekanizmaları oluşturulmuştur.

3.1. Bilgi Edinme Hakkı

Türk yönetim tarihinde kamu bürokrasisi genel anlamda halka bilgi vermekten uzak bir tutum sergilemiştir. Bu tutumun yerleşmesinde ana neden yönetenlerin yönetilenler üzerindeki hakim durumu ve bu durumun zaafa uğraması endişesiyle hareket etmeleridir (Şengül, 2007: 218). Yönetim sürecinde, yönetilenler karar alma süreçlerine katılmadıkları ve fikirleri sorulmadığı gibi yapılan işlemler kendileriyle ilgili olsa dahi konuyla ilgili yeterince bilgilendirilmemektedir (Sezer ve Kargın, 2002: 211). Dolayısıyla devlet görevlileri halka sürekli olarak mesafeli olmuş, halkı ilgilendiren konularda dahi gizliliğe ve kapalılığa önem vermiştir.

Yönetimde gizlilik ve kapalılık özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamu yönetimlerinin eleştirilen yönlerinden birisi haline gelmiş, gizlilik ve kapalılığın arkasında keyfilik, hatanın, yozlaşmanın, rüşvetin ve torpilin üzerinin örtülmesi gibi kötü yönetim uygulamalarıyla, memurların denetimden kaçınmak istemeleri ve otorite kazanma eğilimlerinin bulunduğu kabul edilmiştir (Parlak ve Sobacı, 2008: 357). 1980’li yıllardan itibaren geleneksel kamu yönetimi anlayışının terk edilmeye başlanması, teknolojik değişimler ve bireylerin eğitim ve kültür seviyelerindeki artış bürokrasinin bu özelliğinin değişmesi yönünde önemli bir baskı unsuru olmuştur. Özellikle kamuoyundan gelen demokratik ve şeffaf yönetim talepleri bilgi edinme hakkının tanınmasına olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu gelişmeler ışığında 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı

Kanunıyla çağdaş, demokratik ve saydamlık ilkesinin gereği olarak eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak bireylerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin hususlar düzenlenmiştir.

Kanun, yargı denetimi dışında kalan işlemler, devlet sırrı niteliği taşıyan bilgi ve belgeler ile istihbaratla ilgili bilgiler vb. bir takım istisnalar dışında bilgi edinme hakkının kullanılmasının kolaylaştırılması ve bazı bilgi ve belgelerin açıklanması konusunda kamu kurum ve kuruluşlarına yükümlülükler getirmektedir. Bu bağlamda kurum ve kuruluşları kanunda belirtilen istisnalar haricindeki bilgi ve belgeleri talepte bulunanların faydalanmasına sunmak talepleri hızlı ve doğru bir şekilde cevaplandırmak üzere gerekli tedbirleri almak ve bu konuda düzenlemeler yapmakla yükümlü tutulmuşlardır (Eken, 2005: 127).

4982 sayılı Kanununun 14. maddesi gereğince bilgi edinme talepleriyle ilgili uyuşmazlıkları incelemek, kurum ve kuruluşlara yapılan bilgi edinme hakkının kullanımına ilişkin kararlar almak üzere; Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu (BEDK) kurulmuş, vatandaşların bilgi edinme hakkının kullanılmasında karşılaştıkları problemlerin çözümü ve sürecin sağlıklı işlemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilinceye kadar Başbakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren BEDK, 2018 yılında 703 sayılı KHK kapsamında Adalet Bakanlığına bağlanmıştır.

Tablo.1 Bilgi Edinme Genel Raporu 2019 (Kurum ve Kuruluşlar Toplam)

BAŞVURU VERİ TÜRÜ	SAYISI
Bilgi Edinme Başvuru Sayısı (Toplam)	1.435.025
Olumlu Cevaplanan Başvurular	1.235.914
Kısmen Olumlu Kısmen Reddedilen Başvurular	96.575
Reddedilen Başvurular	92.417
Gizli ya da Sır Kapsamındaki Bilgiler Ayıklanarak Olumlu Cevaplanan Başvurular	10.119
Reddedilen Başvurulardan Yargıya Taşınanların Sayısı	796

Kaynak: (TBMM, 2019)

Tablo.1’de görüleceği üzere 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı, Bakanlıklar, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yargı Organları, Yüksek Öğretim Kurumu, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu ile diğer kurum ve kuruluşlara yapılan bilgi edinme başvuruları 1.435.025’dir. Başvurular içerisinde olumlu cevaplanarak bilgi ve belgelere erişimi sağlanan başvuru sayısının 1.235.914 (%86) olduğu göz önüne alındığında bilgi edinme hakkının kullanımına ilişkin düzenlemelerin bürokrasinin açık ve şeffaf şekilde işleyişine önemli ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir.

3.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER)

Türkiye’de, 2000’li yılların önemli hak arama ve devletin vatandaşıyla iletişimini artıran halkla ilişkiler uygulamalarından birisi de Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) uygulamasıdır. Reformların yoğun şekilde hayata geçirildiği bir dönemin (2003-2006) ürünü olan uygulama, parlamenter sistemin yürürlükte olduğu 2006 yılında Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) adıyla faaliyete geçirilmiş, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte CİMER adını almıştır.

Uygulama, bilgi edinme hakkı ve dilekçe hakkının kullanılması kapsamında vatandaşların her türlü istek, şikâyet, ihbar, görüş ve önerilerini her türlü iletişim kanalları kullanılarak yapabilmelerini esas almaktadır. Yapılan başvuru görevli koordinatörler tarafından incelenerek, gerekli işlemlerin yapılması ve müracaat sahibine sonuç hakkında bilgi verilmek üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına iletilmektedir.

Bürokrasinin eylem ve işlemleri üzerindeki demokratik denetim mekanizmalarından birisi olan CİMER uygulamasında, yapılan başvuruların en kısa zamanda gereği için ilgili kamu kuruluşuna gönderilmesi, başvuruların en kısa sürede cevaplanması, gecikme halinde ilgililerin uyarılması işlemlerinin bir otomasyon sistemi içerisinde gerçekleştirilebilmesi, verilerin istatistiksel olarak analiziyle kamu politikalarının şekillenmesinde yararlanılması amaçlanmaktadır.

Kurulduğu 2006 yılında 172,470 ve 2007 yılında 208.899 başvurunun yapıldığı CİMER’e 2019 yılında 3.138.233 (iletisim.gov.tr, 2020) başvuru yapılmıştır. Geçen 15 yıla yakın sürede başvuru sayısının yaklaşık 18 kat artmış olması vatandaşların uygulamayı kolaylıkla ve yoğun bir biçimde kullanabildiklerini, dahası toplumda istek, öneri ve şikayetlerin bildirilmesi/iletilmesi anlayışının dolayısıyla hak arama bilincinin önemli ölçüde geliştiğini göstermektedir. Bu bağlamda CİMER’in en önemli etkilerinden birisi vatandaşların, bürokrasinin eylem ve işlemlerini hızlı ve etkin bir biçimde şikayete konu edebilmesi nedeniyle bürokrasinin, geçmişe nazaran daha dikkatli, özenli, şeffaf ve vatandaş bilgilendirici tarzda hareket etme noktasında daha fazla sorumluluk duymasını sağlamasıdır. Bu konuda Acar’ın (2018), CİMER uygulamasına ilişkin yaptığı saha araştırmasında şikayete konu olan pek çok hususun kurum içerisinde rahatlıkla çözülebilecek türde olması dolayısıyla bürokrasinin vatandaşla iletişimini iyileştirerek aslında bir çok sorunun ve şikayetin önüne geçebileceği görülmektedir.

3.3. Kamu Görevlileri Etik Kurulu

Günümüzde evrensel bir nitelik kazanmış olan etik kavramı işlerin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin kişinin davranışlarını belirlemede yardımcı olan kılavuz değerler, ilkeler ve standartları içeren ahlak ilkelerinin tümünü ifade etmektedir. Siyasetten yargıya, ticaretten tıp ve eğitime kadar her alanda etik ilke ve değerler önemli bir yer tutmaktadır (Şen, 2009: 2).

1990’lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası, Avrupa Birliği, OECD gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde küresel bir nitelik kazanan etik tartışmaları söz konusu

uluslararası kuruluşların bir dizi etik davranış kodları, kurumları ve mekanizmaları oluşturmaya başlamasıyla yeni bir aşamaya evrilmiş, BM, 1996 yılında üye ülkelere yönelik olarak Kamu Görevlileri Etik Kuralları tavsiye kararı yayınlamıştır (Eryılmaz, 2008: 246). 1994 ve 2001 ekonomik krizi, 28 Şubat (1997) siyasi krizi gibi çeşitli krizleri yaşayan Türkiye’de etik bir kamu yönetimine olan ihtiyaç 2002 yılından itibaren özellikle Avrupa Birliği üyelik sürecinin de olumlu etkisiyle gerçekleştirilen çeşitli reformlarla giderilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte en önemli gelişmelerden birisi 2004 yılında Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kurulması olmuştur.

Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulunun, Kamu görevlileri etik davranış ilkeleri ile başvuru usul ve esas hakkında yönetmeliği ise 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik uyarınca Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri, yargı mensupları ve üniversiteler dışında tüm kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil tüm personel Kurulun denetimi kapsamındadır. Kurulun, başvuruların yanında re’sen de denetim yapabilmesi ve kanun kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarının Kurulun başvuru konusuyla ilgili talep ettiği bilgi ve belgeleri vermek zorunda olması Kurulu güçlendiren önemli düzenlemelerdir.

Tablo.2 Kamu Görevlileri Etik Kurulu Tarafından Alınan Kararlar

KARAR TÜRÜ	SAYISI
Etik ihlali kararı	97
Etik ihlali bulunmadığına dair karar	296
Karar verilmesine yer olmadığına dair karar	35
Usulden ret kararları	1.713
Yargıya intikal nedeniyle incelenemezlik kararı	206
TOPLAM	2.347

Kaynak: Kamu Görevlileri Etik Kurulu 2019 Yılı Faaliyet Raporu

Tablo.2. de yer alan kararlar Kurulun 2019 yılı sonuna kadar aldığı tüm kararları içermektedir. Tabloda yer alan kararların sayıca çok fazla olmayışı ilk bakışta Kurulun etkin ve fonksiyonel olmadığı şeklinde bir algı yaratsa da Kurulun, kamuda etik kültürün yerleştirilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik rehberlik, eğitim ve proje çalışmaları yapma misyonu ve almış olduğu “etik ihlali kararları”nın kamuda etik davranış ilkeleri konusunda emsal kararlar olması son derece önemlidir.

Kurul, etik ilkelerle ilgili hususlarda kamu görevlilerine yönelik rehberler hazırlamakta, kamu kurum ve kuruluşlarından gelen talepler neticesinde çeşitli konularda uygulamaya dönük görüş ve tavsiyelerde bulunabilmekte, ilke kararları alabilmektedir. Kurul, yerine getirdiği görevleriyle

bürokrasinin dürüstlük, hesap verebilirlik, şeffaflık gibi etik ilkelere bağlı olarak hizmeti sunmasına katkı sağlamaktadır.

3.4. Kamu Denetçiliği Kurumu- KDK (Ombudsmanlık)

Günümüzde bürokrasinin denetiminde başvurulan çağdaş denetim mekanizmalarından birisi de Ombudsmanlık denetimidir. Dünyada özellikle 1960'lı yıllardan itibaren yaygınlaşan (Robertson. 1998: 114) bu denetim türünün ülkemizdeki serüveni görece geç sayılabilecek bir tarih olan 2013 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu'yla (KDK) başlamıştır.

2012 yılında 6328 sayılı Kanunla kurulan KDK'nın amacı; kamu hizmetlerinde etkin ve bağımsız bir şikayet mekanizması kurarak idarenin her türlü eylem, işlem, tutum ve davranışlarını insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde hukuk ve hakkaniyete uygun bir biçimde incelemek, araştırmak ve tavsiyelerde bulunmaktır. Kurul, Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı, tüzel kişiliğe sahip ve özel bütçeli olarak kurulmuştur. Kurulun özellikle bağımsızlık niteliğinin kuruluş yasasında açıkça dile getirilmesi çalışmalarının daha sağlıklı ve alacağı kararların objektif olma niteliğini artırıcı bir etki yaratmaktadır. Nitekim alacağı kararın ancak tavsiye kararı niteliğinde olup herhangi bir somut yaptırımdan uzak olması Kurulun, kararlarında objektif olmasını daha önemli kılmaktadır. Çünkü KDK'nun en önemli özelliği ve yaptırım gücü toplumda ve kurum/kuruluşlar nezdindeki saygınlığıdır. Toplumun gözünde ombudsman, adaletin yerine getirildiği, bürokrasilerin, hizmet sunduğu kişilere iyi, çabuk ve saygılı davranmasının güvencesini veren bir kurumdur (Eryılmaz, 2008: 200).

Başvuruların posta, e-posta, elden evrak, faks ve e-devlet gibi çok çeşitli kanallardan yapılabildiği KDK'nun başvurularla ilgili aldığı kararlar çeşitli olup bunlar arasında başvurunun geçersiz sayılması, dostane çözüm kararı, ret kararı, kısmen tavsiye kısmen ret kararı ile tavsiye kararı önde gelen karar türlerini oluşturmaktadır.

Tablo. 3 *Kamu Denetçiliği Kurumu Karar Türleri ve Sayıları (2013-2019)*

Karar Türleri	YIL		YIL	
	2013	%	2019	%
Gönderme	2155	37	8112	41,43
İncelenemezlik	2240	35	6981	35,65
Birleştirme	522	7,1	98	0,50
Ayırma			27	0,14
Dostane Çözüm			1607	8,21
Geçersiz Başvuru	329	5,9	159	0,81
Karar Verilmesine Yer Olmadığı	307	5,3	435	2,22
Tavsiye	64	1	860	4,39
Ret	37	0,6	893	4,56
Kısmen Tavsiye Kısmen Ret	11	0,2	410	2,09
Toplam	6097		19582	

Kaynak: Yazar tarafından KDK’nın 2013 ve 2019 yılı faaliyet raporlarına dayanılarak hazırlanmıştır.

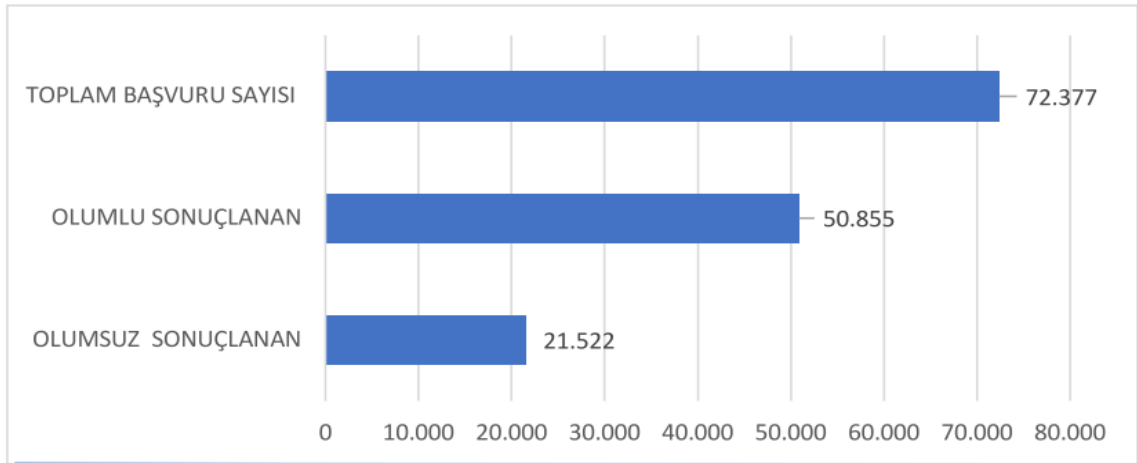
Kuruma ulaşan şikâyet başvurularının incelenmesi sonucunda şikâyetin haklı olduğu kanaatine varılarak 860 (%4.39) başvuru için “tavsiye kararı”na hükmedilmiş, şikâyet başvurularının 893’ü (%4.56) hakkında “Ret Kararı”, 410’u (%2.09) hakkında ise “Kısmen Tavsiye Kısmen Ret Kararı” verilmiştir. Kurulun “tavsiye”, “ret” veya “kısmen tavsiye kısmen ret” verdiği kararların toplam başvurulara oranı %11.04’dür. 2013 yılında %1,8 olan bu oranın 2019 yılına gelindiğinde %613 ’lük artışla %11.04’e ulaşması Kurulun, kuruluş amacına uygun şekilde sonuç odaklı çalışmalar gerçekleştirme kapasitesini yıllar içerisinde önemli ölçüde artırdığını göstermektedir.

Kuruma başvurunun ücretsiz olması ve başvuruların en geç altı ay içinde sonuçlandırılma zorunluluğu kamu yönetiminin iş ve işlemlerinin hukuk kurallarına, iyi yönetim ilkeleri ve hakkaniyete uygunluğunu sağlamaya çalışan bu denetim mekanizmasının tercih edilirliğine katkı yapmaktadır.

3.5. Açık Kapı Uygulaması

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilgi iletişim teknolojilerinde görülen gelişmeler bireylerin yönetime istek, talep, görüş ve öneri sunma imkanlarını da önemli oranda artırmıştır. Devlet-birey ilişkilerinde önemli bir değişimi içeren bu süreçte ülke yönetimleri kamu yönetiminde halkla ilişkilerin önemini kavramış, yeni hak arama mekanizmaları ve halkla ilişkiler uygulamalarını hayata geçirmişlerdir. Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte temel hak ve özgürlüklerde görülen olumlu gelişmelerin etkisiyle çeşitlenen hak arama mekanizmalarını destekleyen diğer bir uygulama İçişleri Bakanlığı’nın 2017 yılında uygulamaya soktuğu Açık Kapı uygulamasıdır.

İçişleri Bakanlığı tarafından geliştirilerek ve yürütülen uygulama, vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarındaki iş ve işlemlerinin valilik ve kaymakamlıklarda oluşturulan başvuru büroları vasıtasıyla daha hızlı, etkin ve sorunsuz bir biçimde sonuçlandırılmasını sağlamak, vatandaşların kamu hizmetlerinden memnuniyetini artırmak, başvurulara ve çözümlere ilişkin verilerin istatistiksel olarak analizi ve sorun alanlarının tespiti ile söz konusu verilerin yeni uygulama, proje ve politikaların oluşturulmasında kullanılmasını sağlamak için oluşturulan bir halkla ilişkiler uygulamasıdır (Açık Kapı Yönergesi, 2017).

Şekil 1. Kuruluşundan Ocak-2019’a kadar Açık Kapı bürolarına yapılan başvuru sayısı

Uygulamanın faaliyete geçtiği Kasım-2017 tarihinden Ocak-2019’a kadar geçen 14 aylık sürede uygulamanın ilk etapta 15 pilot ilde başlatılmış olmasına rağmen 72.307 başvurunun gerçekleşmesi ve bunlardan 50,855 başvurunun olumlu olarak sonuçlandırılmış olması bürokrasinin işlerliğinin ve vatandaşın memnuniyetinin sağlanması sürecinde önemli bir ilerlemedir.

Açık Kapı uygulamasının CİMER gibi diğer hak arama mekanizmalarından önemli bir farkı valilik ve kaymakamlıklarda oluşturulan başvuru masaları/bürolar vasıtasıyla vatandaşa herhangi bir kamu hizmetini almadan önce de rehberlik yapılmasıdır. Uygulamanın bu özelliği vatandaşın doğru hizmet birimlerine yönlendirilerek daha hızlı hizmet almasına ve vatandaşın ihtiyacının en az sayıda birimle çözülerek memnuniyetin ve verimliliğin sağlanmasına katkı yapmaktadır. Uygulamanın bir diğer önemli faydası ise valilik ve kaymakamlıkta oluşturulan başvuru masalarıyla bakanlıkların il ve

ilçe düzeyinde örgütlenen taşra örgütlerinin vatandaşa yönelik hizmet sunumunun değerlendirilmesi, vatandaşın başvurusu halinde sorunun yerelde, doğduğu yerde dolayısıyla soruna en yakın birimlerce çözümlenmesine olanak sağlamasıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

1980’li yıllardan itibaren başta küreselleşme olmak üzere çeşitli dinamiklerin etkisiyle kamu yönetimlerinde Batı’dan başlayarak tüm ülkelere yayılan bir değişim süreci başlamıştır. Bu değişim süreci katı, sert, dışa kapalı ve belirli ölçüde sadece siyasetçilere karşı sorumluluk duyan bürokratik yönetimlerin, esnek, şeffaf, hesap verebilir ve siyaset kurumuyla birlikte hizmet sunduğu vatandaşlara karşı da sorumlu olan bir yapıya dönüşümünü öngörmektedir.

Bürokrasinin değişim ve dönüşüm sürecinde siyaset kurumunun, başvuracağı/kullanabileceği çeşitli mekanizmalar arasında hizmet alanların hizmeti ve hizmeti sunanı sorgulayabildiği, aldığı hizmetten memnuniyetini ve/veya memnuniyetsizliğini ifade edebildiği ve hakkını arayabildiği çağdaş bir yöntem olarak hak arama mekanizmaları önemli bir yere sahiptir. Gerek küresel konjonktürün etkisi gerekse Türkiye’de 2000’li yıllarda siyasal iktidarın iradesiyle temel hak ve hürriyetlerdeki gelişim ve demokratikleşme reformları bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte toplumun kamu yönetiminden artan beklentileriyle örtüştüğünde çalışmada sözü edilen hak arama mekanizmalarının hayata geçirilmesini sağlamıştır.

Birey/devlet ilişkilerinde bireylerin bilinçlenmesi önemli olup bunun için öncelikle -rahatlıkla sorabilme danışabilme- imkanının güvence altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu hakkın kullanımında yaşanabilecek sorunların çözümünü sağlamak için Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu oluşturularak vatandaşların bilgi ve belge taleplerine karşı bürokrasinin keyfi bir tutum sergilemesinin önüne geçilmiştir.

2006 yılında BİMER adıyla hayata geçirilen ve günümüzde CİMER olarak devam eden mekanizma ise vatandaşların soru, görüş, istek, bilgi, talep ve şikayetlerini bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak kolaylıkla iletebildikleri son derece etkili bir mekanizmadır. Her yıl milyonlarca başvurunun yapıldığı CİMER uygulaması kamu yönetimi ve bürokrasinin işleyişinde önemli bir vatandaş denetimi işlevi görmektedir.

Kamu yönetiminde etik ilke ve değerlerin belirlenmesi, hizmet sunumunda etik davranış standartlarının oluşturulması amacıyla kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, sürecin bir diğer önemli aşamasını oluşturmaktadır. Kurulun belirlediği ilkeler, yayınladığı yol gösterici rehberler ve çözümlediği etik ihlali başvuruları etik ilkelere bağlı olarak işleyen bir bürokrasinin tesisi ve sürdürülebilirliğine önemli katkı yapmaktadır.

2013 yılında şikayet başvurularını almaya başlayan Kamu Denetçiliği Kurumu ise iyi yönetim ilkelerinin kamu yönetiminde yerleşmesinde, bürokrasinin tüm eylem ve işlemlerinin hakkaniyete uygun şekilde gerçekleşmesinde önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Kamu yönetiminde saygın bir

yeri olan Kurumun özellikle güncel konularda aldığı kararların medyada sıkça yer alması ve kamuoyunda ilgiyle takip edilmesi kamu bürokrasisinin sağlıklı şekilde işleminde önemli bir denetim mekanizması işlevi görmektedir.

Yönetim hayatına son yıllarda giren yeni bir uygulama olan Açık Kapı uygulaması ise vatandaşların, bakanlıklara bağlı il ve ilçelerde (taşra teşkilatında) teşkilatlanmış kamu kurum ve kuruluşlarından sağlıklı, sorunsuz ve nitelikli hizmet almasını sağlamayı amaçlayan bir uygulamadır. Kaymakamlık ve valiliklerde oluşturulan masa/ofisler ile işleyen uygulamanın bürokrasinin işleyişine ve denetimine en önemli katkısı vatandaşların sorununu vatandaşa ve soruna en yakın yerde ve hızla çözen dinamik bir birim olmasıdır.

Tüm bu mekanizmalar zaman içinde toplumun hak arama bilincinin artmasına katkı yaparak bürokrasi üzerinde bir denetim işlevi görmekte, bürokraside geri dönülmez bir biçimde daha etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilen sürdürülebilir bir yapının oluşturulmasına hizmet etmektedir.

Kaynakça

- Acar, O. K. (2018) Dijital Çağda Bilgi Edinme ve Başvuru Hakkı; E- Devlet ve Sosyal Medya Üzerinden Yapılan Başvuruların Kamu Çalışanları Açısından Değerlendirmesi, *Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 4836-4848.
- Açık Kapı Yönergesi (2017). *Açık Kapı Kurulu, Çalışma Usul ve Esasları Yönergesi*, [Erişim: 17.08.2020, <http://www.eskisehir.gov.tr/kurumlar/eskisehir.gov.tr/ilan/yonerge.pdf>]
- Bilgili, F & Demirkapı, E. (2015). *Hukukun Temel Kavramları*, Dora Yayıncılık
- Bozkurt, Ö. (2008). Bürokrasi, *Kamu Yönetimi Sözlüğü* (içinde), Ö. Bozkurt, T. Ergun ve S. Sezen (Ed.), TODAİE Yay. No: 342.
- Cranston, M. (1999). İnsan Hakları Nelerdir?, A. Yayla (Ed). *Sosyal ve Siyasal Teori* (içinde). A. Yayla (çev). Siyasal Kitabevi, 311-316.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) (2019). *Cimere 2019’da 3 milyon 138 bin 233 başvuru yapıldı*, [Erişim: 20.08.2020, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cimere-2019da-3-milyon-138-bin-233-basvuru-yapildi>]
- Eken, M. (2005). *Yönetimde Şeffaflık*, Sakarya Kitabevi.
- Eryılmaz, B. (2008). *Bürokrasi ve Siyaset*, Alfa Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2015). *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları.
- Gözler, K. (2017). *Hukukun Temel Kavramları*, Ekin Yayınevi.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*, Liberte Yayınları.
- Hummel, R. P. (2014). *The Bureaucratic Experience: The Post-Modern Challenge*, Routledge.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2019). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*, [Erişim: 22.08.2020, <http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/kgek2019faaliyetraporu.pdf>]
- Mises, L. von (1944). *Bureaucracy*, F. Ergin ve A. Yayla (çev.), Liberte Yayınları.
- Nergis Televizyonu (NTV) (2016). *Irak'ta teknokrat hükümete 16 yeni bakan*, [Erişim: 16.08.2020, <https://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-teknokrat-hukumete-16-yeni-bakan,Ir-dZPaWYUCLMjc-gF-z5g>]
- Parlak, B. & Sobacı, M. Z (2008). *Kuram ve Uygulamada Kamu Yönetimi, Ulusal ve Global Perspektifler*, Alfa Aktüel Yayın.
- Peters, G. B. (2001). *The Politics of Bureaucracy*, Routledge.
- Rand, A. (1999). İnsan(ın) Hakları, A. Yayla (Ed). *Sosyal ve Siyasal Teori* içinde. A. Yayla (çev)., Siyasal Kitabevi, 317-324.
- Robertson, J. (1998). The Ombudsman Around the World, *The International Ombudsman Yearbook* (içinde), Linda C. Reif, (eds.), (2), Kluwer Law International, 112-128.
- Sezer, Y. & Kargın, N. (2002). Kamu Yönetiminin Modernleşmesinde Şeffaflaşma Sorunu, *Türk İdare Dergisi*, (436), 209-226.
- Şen, M. L. (2009). *Kamu Görevlileri Etik Rehberi*, T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu
- Şengül, R. (2007). Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Türk Kamu Yönetimini Camdan Eve Dönüştürür mü? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(3), 215-234.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (2019). *Bilgi Edinme Genel Raporu 2019*, [Erişim:22.08.2020, https://www.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/degerlendirmeye_kurulu_raporlari.htm]
- Türkiye Radyo Televizyonu, (TRTHABER) (2019). *Kabine değişikliğinde istikrarlı ülke: İtalya*, [Erişim: 16.08.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kabine-degisikliginde-istikrarli-ulke-italya-427565.html>]

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Organizasyonel Kültür ve Globe Kültür Unsurları Arasındaki Etkileşimin Bulanık DEMATEL ile İncelenmesi

Investigating Interaction Between Organizational Culture and Globe Culture Dimensions via Fuzzy DEMATEL

Gülşen AKMAN¹ & Atakan ALKAN² & Kamile CANBAY³

Öz

Kültür ve organizasyon kültürü, karmaşık bir yapıdır. Kültürün çok çeşitli tanımları da vardır. Bir topluluğun kültür yapısını ortaya koyan kültür boyutları üzerinde bugüne dek yapılan en kapsamlı çalışma GLOBE Projesi'dir. GLOBE araştırmacıları, toplumsal ve organizasyonel kültür arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinden giderek kültürü birbirinden bağımsız dokuz boyutta tanımlar. Bu makalede, GLOBE kültür boyutları arasındaki etkileşim bulanık DEMATEL metodu ile araştırılmış ve incelenmiştir. Bu makalede, kültür-örgüt kültürü-kültürün ölçülmesi ve GLOBE Projesi'ne dair teori araştırmasının ardından bulanık DEMATEL metodu ve uygulama adımlarının neler olduğu ortaya konduktan sonra ortaya atılan hipotezin test edilmesi ile sonuca ulaşılmıştır. Bulanık DEMATEL sonuçlarına göre; etkileyen kültür unsurları olarak sırasıyla Kurumsal Kolektivizm, İnsancıl Yönelim, Performans Yönelimi, Gelecek Yönelimi, Cinsiyet Eşitliği belirlenirken; etkilenen kültür unsurları olarak ise Performans Yönelimi ve Belirsizliğin Önlenmesi, Grup İçi Kolektivizm, Kendine Güven/ Girişimcilik ve Güç Mesafesi belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Organizasyon Kültürü, Globe Kültür Boyutları, Bulanık DEMATEL, Etkileşim, Karar Verme.

Abstract

Culture and organizational culture is a complex issue. There are many definitions of culture, too. The most comprehensive research project about culture is GLOBE Project so far. The GLOBE researchers identifies nine "cultural dimensions" by using the similarities and differences among various societal and organizational cultures as independent variables. In this article are researched and studied interaction of GLOBE cultural dimensions through fuzzy DEMATEL methodology. The article, tests a suggested hypothesis by using fuzzy DEMATEL after theory research on culture, organizational culture, measurement of culture and GLOBE Project and explanation of fuzzy DEMATEL methodology and its implementation. According to the results of fuzzy DEMATEL, while Institutional Collectivism, Humanistic Orientation, Performance Orientation, Future Orientation, Gender Equality are determined as the influencing cultural factors, respectively, Performance Orientation and Avoiding Uncertainty, Intra-Group Collectivism, Self-Confidence / Entrepreneurship and Power Distance were determined as the affected cultural elements.

Keywords: Measurement of culture, GLOBE cultural dimensions, fuzzy DEMATEL, interaction, decision making.

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, akmang@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0002-5696-2423

² Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, aalkan@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0003-3899-2829

³ Kocaeli Üniversitesi, k.canbay@crmconsulting.net ORCID: 0000-0002-4306-4958

GİRİŞ

Kültür kavramı, bugüne dek çok çeşitli ve değişken tanımlarla açıklanmıştır. Bu makalede ele alınan kültür “örgüt kültürü” çerçevesi üzerinden ele alınmıştır. Kültür karmaşık bir süreçtir. Karmaşıklık, kültüre ait tanımlamalar ve kültür ortamlarının belirlenmesinin zorluğunu da beraberinde getirir.

Kültür, en geniş anlamıyla bir toplumun tüm yaşam biçimidir. Taylor, kültürü “bilgi, inanç, sanat, ahlâk, hukuk ve örf ve adetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş bir bütün” olarak tanımlamaktadır (Köse vd., 2001: 220). Linton’a göre kültür, öğrenilmiş davranışlar ile belirli bir cemiyetin üyelerince birbirlerine aktarılan davranışların sonucudur. (Erdoğan, 2007:223) Böylece kültür öğrenme yolu ile bir geçiştir. Kültür aynı zamanda geleneklerle varlığını sürdürür. Kültürün sürekliliği, insanın gruptan öğrenebilmesi yeteneğine dayanır. Kültür öğrenilen tavır ve harekettir. Herskovits’e göre “kültür, insanın yaptığı her şeyin toplamıdır”. Geertz ise kültürü, “bir toplumun üyelerince paylaşılan anlamların tümü” olarak tanımlamaktadır. (Cüceloğlu, 2016: 344).

Bununla birlikte en çok tercih edilen kültür tanımı Hofstede’nin (2001) çalışmasında geçen tanımdır: “Kültür aklın kolektif programlanması olarak tanımlanır; kendini sadece değerlerde değil aynı zamanda semboller, kahramanlar ve alışkanlıklar gibi daha yüzeysel şekillerde de ortaya koyar”. “Kollektif Programlama” cümlesi Hofstede’de, kültürü, göreceli olarak değişmez bir topluluk tarafından paylaşılan olarak anlamlandırır. Bu sebeple işaret ettiği anlayış, bir kültür içinde farklılıklar değil, benzerlikler olduğu anlayışıdır. Kültürler puanlandırılır, sınıflandırılır ve birbirleriyle karşılaştırılır (Hofstede, 2001: 9).

Kültür kavramı incelenirken; toplum kültürü ve kurum kültürü kavramları ayrı ayrı tanımlanmıştır. Toplum kültürü, insan topluluklarının geçmişleri, yaşama, üretim biçimleri, bunlarla ilgili gelişmeler vb. insan topluluklarının sosyal ilişkileri ile ilgilidir. Toplum kültürü, çoğunlukla kullanılan dil, ideolojik inanç sistemleri (dini ve politik inanç sistemleri de buna dâhildir.), etnik miras ve tarihten ibarettir (Kılıç, 2015: 59). Kurum kültürü, toplum kültürünün bir alt kültürüdür. Dolayısıyla kurum kültürü, bir örgütün içinde yer alan bireylerin davranışlarını yönlendiren normlar, davranış ve değerler, inançlar ile alışkanlıklar sistemi olarak ifade edilir (Köse vd, 2001: 222). Kurum kültürü ise; bir organizasyonda genellikle kullanılan bilimsel adlandırma yöntemi, kurumca paylaşılan değerler ve kurum tarihinden oluşmaktadır (Kılıç, 2015). Kurum kültürü toplum kültürünün bir ürünü ya da alt kültürüdür. (Koçel, 2007: 23).

Bu çalışma kapsamında, liderlik ve organizasyonel davranış etkinliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi amacıyla geliştirilen GLOBE kültür boyutları (dokuz boyut) arasındaki etkileşim incelenecektir. Bu boyutların kurum kültürü üzerindeki etkileme ve etkilenme dereceleri bulanık mantık yöntemiyle tespit edilmiştir. GLOBE kültür unsurlarının sistematik bir şekilde neden-sonuç modeli

içeren dolaylı ilişkilerini incelemek için etkili bir yöntem olan bulanık DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) yöntemi tercih edilmiştir.

Bu çalışma şu şekilde organize edilmiştir. 2. Bölümde çalışmaya konu GLOBE kültür boyutları açıklanmıştır. Devamında literatürde bu boyutlarla ilgili yapılan çeşitli çalışmalar özetlenmiştir. Yine aynı bölümde bulanık DEMATEL yöntemi açıklanmış ve bu yöntem kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalardan çeşitli örnekler verilmiştir. Sonraki bölümde bulanık DEMATEL yöntemi kullanılarak GLOBE kültür boyutları arasındaki etkileşimler tanımlanmıştır. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar tartışılmıştır.

2. Kültürün Ölçülmesi ve Globe Kültür Boyutları

Bir grubun ya da organizasyonun kültürünün değişik şekillerde tanımlanmasından dolayı ölçülmesinin zorlaşması sorunu da yaşanmaktadır. Farklı kültür tanımları, kültür boyutlarını tanımlama ve ölçme yöntemlerinde de farklılığa neden olmuştur.

Hofstede dört kültürel boyut tanımlamıştır; Güç Mesafesi, Bireycilik, Ataerkillik ve Belirsizliği Önleme. Daha sonra bir beşinciyi, “Uzun Vadeli Yönelimi” ilave etmiştir (Hofstede, 2017: 3).

Bir farklı yaklaşım da GLOBE Proje Grubu tarafından kullanılmıştır (House vd., 2004: 10). GLOBE, İngilizce “Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness” ‘in kısaltılmışıdır. Bu çalışmada kültürler arasındaki benzerlikler bir noktada toplanmıştır. GLOBE ölçülerinin altısı Hofstede’in tezine dayanır, kavram ve sonuçlarının eleştirel tartışmasına dayanarak biraz değiştirilmiştir. Söz konusu çalışmada, GLOBE, kültürü “paylaşılan değerler, inançlar, kimliklerdir ve bir arada yaşayan üyelerin ortak tecrübelerinin sonucu ile ortaya çıkan belirli olayların yorumlanması veya anlamlandırılmasıdır ve nesillere aktarılır” şeklinde tanımlamıştır. GLOBE Projesi, dünya genelinde 62 ülkeden toplam 951 organizasyondan 17,300 orta seviye yöneticinin katılımı ile yapılan bir araştırma sonucunu ortaya koymaktadır. Üç aşamadan oluşur. İlk aşaması, araştırma enstrümanlarının oluşturulması, ikinci aşaması ise sosyal ve organizasyon kültürünün belirlenmiş dokuz kültür boyutu açısından değerlendirilmesi ve üçüncü aşaması bu kültür boyutlarının liderlikler üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır (Grove, 2017: 1). Bu proje ile kültürün 9 ölçüsünü saptamıştır. Bunlar (Grove, 2017: 2):

- Güç Mesafesi
- Belirsizlikten Kaçınma
- Kolektivizm I (Kurumsal)
- Kolektivizm II (Grup içi Kolektivizm)
- İnsancıl Yönelim
- Kendine Güven/ Girişkenlik

- Cinsiyet Eşitçiliği
- Gelecek Yönelimi
- Performans Yönelimi

Bu ölçütler aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır

Güç Mesafesi: Bu boyut, bir topluluğun bireyleri ve örgütlerinde gücün eşit olmayan bir biçimde dağılımı ile ilgilidir (Sucubaşı 2008: 32). Bir başka ifadeyle, güç mesafesi, bir organizasyonun ya da topluluğun gücün eşitsiz paylaşımının gerekliliğine dair beklentisi ve hemfikir olma seviyesi olarak tanımlanmıştır (House vd., 1999: 25). Güç Mesafesi, bir organizasyonun veya toplumun üyelerinin, bir örgütün veya hükümetin üst düzeylerine katmanlaştırılması ve yoğunlaştırılması gerektiğini beklediği ve kabul ettiği derece olarak tanımlanır (House vd., 2004: 35).

Belirsizlikten Kaçınma: Bir toplumun, organizasyonun veya grubun gelecekteki olayların öngörülemezliğini gidermek için sosyal normlara, kurallara ve yöntemlere güvenme ölçüsüdür (House et al., 2004:36) Belirsizlikten Kaçınma, grubun belirsizlikten kaçınma arzusuyla bağlantılıdır ve bir örgütün veya toplumun üyelerinin, belirlenmiş sosyal normlara, ritüellere ve bürokratik uygulamalara dayanarak belirsizlikten kaçınmaya çalıştıkları boyuttur. Çeşitli alanlardaki araştırmacılar, bazı toplumların grup üyelerinin yaşamlarındaki belirsizliği azaltmak ve öngörülebilirlik sağlamak için temel bir ihtiyacı olduğunu önermişlerdir (Bertsch & Warner-Söderholm, 2013: 3).

Kurumsal Kolektivizm: Örgütsel ve sosyal uygulamalarda kaynakların kolektif dağılımını ve kolektif eylemini teşvik etme ve ödüllendirme ölçüsüdür (House et al., 2004:35). Kurumsal Kolektivizm, toplu davranışı teşvik eden ya da cesareti kıran yasalar, sosyal programlar ya da kurumsal uygulamalar biçimini alır (Bertsch and Warner-Söderholm, 2013: 3).

Grup İçi Kolektivizm: Organizasyon ve aile içinde yer alan bireylerin onur, sadakat ve dayanışma ifade etme ölçüsüdür (House et al., 2004: 35). Grup İçi Kolektivizm Üyelerin bireysel seviyeden çok grup seviyesinde karar verme tercihlerinin seviyesini ölçer (Bertsch and Warner-Söderholm, 2013: 4)

İnsancıl Yönelim: Bir topluluğun bireylerini başkalarına karşı adil, fedakâr, cömert, özenli ve nazik olmaya teşvik etme ve ödüllendirme derecesidir (House et al., 2004:36). İnsancıl Yönelim, fedakarlık, merhamet, şefkat, sevgi ve cömertlik değerlerini toplumdaki insan davranışlarını yönlendiren belirleyici motivasyon faktörleri olarak ölçer (Bertsch and Warner-Söderholm, 2013: 4).

Kendine güven/girişkenlik (İddialılık): Organizasyondaki veya topluluktaki bireylerin iddialılık, kendine güvenli ve ilişkilerindeki agresiflik derecesidir. (House et al., 2004: 36). GLOBE yazarları, bazı kültürel grupların doğayı kontrol edebilecekleri veya kontrol etmeleri gerektiğine inandıklarını belirtmektedirler. Agresif toplumlar, ilişkileri baskınlık karşısında daha az şanslı kişinin gelişimi olarak görecektir (Bertsch and Warner-Söderholm, 2013: 4).

Cinsiyet Eşitliği: Toplumun cinsiyet eşitsizliğini en aza indirme derecesidir. (House et al., 2004: 36). GLOBE için, toplumların çözmesi gereken ve bu nedenle bu süreklilik içerisinde ölçülebilen temel sorun, erkeklerle kadınlar arasındaki rolü farklılaştırmaktır. Bazı toplumlar Cinsiyet Eşitlikçisidir ve toplumsal cinsiyet rol farklılıklarını en aza indirmeye çalışırlar. GLOBE yazarları Toplumsallık değerlerinin ve inançlarının (öznel kültürün) toplumsal davranışlarla (objektif kültür) birlikte olduğunu Toplumsal Cinsiyet Eşitlikçiliğine dayandırmaktadır (Bertsch and Warner-Søderholm, 2013: 4)

Gelecek Yönelimi: Bireylerin günlük isteklerini erteleme (tasarruf), planlama ve yatırım yapmak gibi geleceğe yönelik düşünceler içinde olmanın ölçüsüdür (House et al., 2004: 35) Gelecek Yönelimi boyutu, zaman yönelimi problemini tanımlamayı amaçlamaktadır GLOBE için, Gelecek Yönelimi, kuruluşlardaki veya toplumdaki kişilerin planlama, geleceğe yatırım yapma ve bireysel veya toplu memnuniyeti erteleme gibi geleceğe dönük davranışlara katılma derecesidir (Bertsch and Warner-Søderholm, 2013: 5).

Performans Yönelimi: Topluluğun grup üyelerini performans iyileştirmeye ve mükemmelliğe teşvik etmesi ve ödüllendirmesidir (House vd., 2004: 35). GLOBE Projesi, bir toplumun performansı geliştirme ve mükemmellik için grup üyelerini teşvik ve ödüllendirme derecesi olarak Performans Yönelimini sunar (House vd., 2004: 35). Düşük puanlı ülkeler, gelenek, aile, bağlılık ve sosyal bağlara odaklanma eğilimindedir; bu nedenle, herkes için sosyal ilişkiler ve gelişme elde edilenden daha fazla değer taşımaktadır. (Bertsch ve Warner-Søderholm, 2013: 5).

2. Literatür Taraması

2.1. GLOBE Kültür Boyutları

GLOBE kültür boyutları konusunda yapılan bazı çalışmalar aşağıda Tablo 1’de özetlenmiştir.

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların genellikle GLOBE kültür unsurlarının bir bağımsız değişken üzerindeki etkilerinin incelenmesi şeklinde çalışmalar olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmaların GLOBE kültür boyutlarına dayanarak ülke karşılaştırmaları şeklinde gerçekleştirildiği ve yoğunlaştığı görülmüştür. Bazı çalışmaların GLOBE kültür boyutları ile ilgili ölçek geliştirilmesi ve bu ölçeklerin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin test edilmesi için yapıldığı görülmüştür.

İncelenen çalışmalar doğrultusunda GLOBE kültür boyutlarını değerlendirme adına çok ölçütlü karar verme yaklaşımı kullanılarak yapılmış herhangi bir çalışma olmaması, bununla birlikte ifade edilmesi ve sayısal olarak değerlendirilmesi zor olan kavramları bulanık yaklaşım kullanmak suretiyle analiz edebilme imkanı sunuyor olması bu çalışmanın farklı yönünü ortaya koymaktadır.

Tablo 1. GLOBE Kültür Boyutları ile İlgili Literatür Taraması

Yazarlar	Konu	Yöntem	Sonuç	Kapsam
Bodur&Kabasakal, 2001	Makalede ağırlıklı olarak Mısır, Fas, Katar, Kuveyt ve Türkiye’den oluşan Türkiye-Arap kümesi ülkelerinde kurum kültürü boyutları için bulgular sunulmuş ve dünyadaki diğer kümelerle karşılaştırılmıştır.	Ülkelerin kümelmesi Ayırma (Discriminant) Analizi Karşılaştırma	Türkiye-Arap kümesindeki kurumların uygulamalarının dünya ortalamalarına yakın olduğu ortaya çıkmıştır.	GLOBE projesinin verileri Mısır, Fas, Katar, Kuveyt ve Türkiye
Waldman vd., 2006	Yöneticilerin karar verme süreçlerinde uyguladıkları kurumsal sosyal sorumluluk değerleriyle ilişkili kültürel ve liderlik değişkenlerini incelemektedir. Kurumsal kolektivizm ve güç mesafesi kültürel boyutlarının sosyal sorumluluk değerlerini nasıl etkilediğini göstermektedir.	Boylamsal çalışma Anket Korelasyon analizi Regresyon analizi	Kurumsal kolektivizm ve güç mesafesi in kültürel boyutları, üst yönetim ekip üyeleri açısından sosyal sorumluluk değerlerini etkilemektedir	15 ülkeden toplam 561 firma
Dorfman vd. , 2012	GLOBE projesinden şimdiye kadar bilinen ve öğrenilen konulara liderlik etmektir	Karşılaştırma	Ulusal kültür, liderlik davranışlarını toplumların liderlik beklentileri aracılığıyla dolaylı olarak etkiler.	GLOBE projesinin verileri
Kabasakal vd., 2012	GLOBE Projesi verilerini kullanarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki liderlik ve kültüre, odaklanmıştır.	K ortalamalar kümeleme yöntemi Ülkeler gruplandırılarak karşılaştırma	Sonuçlar, kültürel uygulamaların daha yüksek grup içi kolektivizm ve güç mesafesi ile tezahür ettiğini, kültürel değerlerin ise daha yüksek performans ve gelecek yönelimi için ortak bir arzu ile temsil edildiğini göstermektedir.	GLOBE projesinin verileri
Wasti ve diğ., 2013	GLOBE kültürel boyutları ışığında güvensizliğin öncülleri ve bunların kültürlerarası farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir.	Nitel Araştırma Karşılaştırma Frekans ve yüzde	Elde edilen bulgular, örgüte güvensizliğin çevresel, örgütsel ve kişisel değişkenlerden etkilenen bir kavram olduğunu göstermektedir.	Türk (n = 19) ve Hollandalı (n = 19) beyaz yakalı çalışanlar
Stankov, 2015	33 ülkeden katılımcılara dayanan GLOBE araştırması anketlerinden biriyle elde edilen yeni önceki sonuçların tekrarlanabilirliğini göstermektedir.	Anket Faktör Analizi ANOVA Korelasyon Analizi Hiyerarşik Doğrusal Modelleme	Ülke düzeyinde, İnsani Yönelim, Belirsizlikten Kaçınma / Geleceğe Yönelim, Güç Mesafesi ve Cinsiyet (Olmayan) Eşitlikçilik faktörleri orijinal GLOBE ölçekleriyle oldukça iyi bir korelasyon göstermiştir. Bu çalışma tüm ülkeler için ve dokuz bölge için ortalama profilleri göstermektedir.	33 ülkeden 6938 katılımcı

Organizasyonel Kültür ve Globe Kültür Unsurları Arasındaki Etkileşimin Bulanık DEMATEL ile İncelenmesi

Kılıç, 2015	GLOBE Kültür boyutları yardımıyla güvenlik sektöründe hizmet veren büyük bir kamu kuruluşunda öncelikle kurumsal kültürü ve bu kültürün kurumsal süreçleri nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak	Nitel ve nitel araştırma Anket Karşılaştırma T testi	Araştırmaya konu kamu kuruluşundaki mevcut kurum kültürünün -güç mesafesi ve girişkenlik boyutları hariç- diğer boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler görülmüştür	Güvenlik sektöründe hizmet veren büyük bir kamu kuruluşunda 164 katılımcı
Batır & Gürbüz, 2016	Türk toplumunun kültürel yönelimlerinin farklı bir örneklem grubu ve mümkün olduğunca fazla katılımcı ile hâlihazırdaki durumunu tespit etmektir.	Nitel yönelimli ve tarama tipi Anket Doğrulayıcı faktör analizi Karşılaştırma	Mevcut kültürel eğilimler bakımından performans odaklılık, insan odaklılık ve güç mesafesi boyutlarında GLOBE araştırmasına kıyasla bir azalma olduğu, diğer boyutlarda ise bir artış olduğu, ayrıca toplumda olması arzu edilen eğilimlerin GLOBE araştırmasındakilerle aynı yönde olduğu tespit edilmiştir.	Finans ve yiyecek sektöründe çalışan ve orta düzey yönetici pozisyonunda bulunan 525 kişi
Alparslan vd. 2018	Globe Projesi ve Küresel İnovasyon Endekslerinde birlikte yer alan 62 ülkeye ait kültür boyutları ve inovasyon skorları konsolide edildikten sonra analize tabi tutulmuştur.	Korelasyon ve regresyon analizi	Ülkelerin inovasyon düzeyleri üzerinde en fazla etkili olan dört temel kültürel boyut olduğu (grup içi kolektivizm, insan yönelimi, toplumsal kolektivizm ve performans yönelimi) ortaya konulmuştur	Türkiye
Saylık, 2019	Toplumsal düzeydeki kültürel inançları belirleyebilmek amacıyla Hofstede'nin geliştirdiği beş boyutlu kültürel değerler ölçeğini, bireysel bağlamda ele alan, Yoo, Donthu ve Lenartowicz (2011)'in Bireysel Kültürel Değerler Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması amaçlanmıştır.	Anket Açıklayıcı faktör analizi	Ölçek, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, kolektivizm, uzun erimlilik ve erillik yansıtan beş faktörlü yapı sergilemektedir.	Ankara ili, Mamak, Gölbaşı ve Çankaya ilçe merkezlerindeki ilkokullarda görev yapan toplam 245 öğretmen

2.2. Bulanık DEMATEL Yöntemi

DEMATEL metodu, Cenevre Battelle Memorial Araştırma Merkezi tarafından 1972 ve 1976 yılları arasında, özel problemlerin kavrayışını geliştirmek, birbirine geçmiş problem kümelerini ve hiyerarşik yapıda uygulanabilir çözümlerin tanımlanmasına katkıda bulunmak için uygun bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanılmasına öncülük etmek amacıyla geliştirilmiştir. Başlıca avantajı uzlaşmacı sebep-sonuç modeli içeren dolaylı ilişkileri kapsamıdır (Aksakal & Dağdeviren, 2010: 907). DEMATEL yöntemi, karmaşık faktörler arasındaki nedensel ilişkileri kapsayan yapısal bir model oluşturabilmesi, bu ilişkileri analiz edebilmesi ve alt sistemlerin nedensel ilişkilerini bir şema üzerinde görselleştirebilmesi açısından güçlü bir yöntemdir (Wu & Lee, 2007: 500). DEMATEL yöntemi aralarındaki nedensel ilişkiyi daha iyi anlamamızı sağlayacak şekilde ilgili faktörleri sebep ve sonuç gruplarına ayırarak, problemleri taslak olarak planlamaya ve çözmeye imkân sağlamaktadır (Aksakal & Dağdeviren, 2010: 907). Faktörlerin hangilerinin etkileyen ve hangilerinin etkilenen olduğunun belirlenmesi, incelenen karmaşık problemlerin çözümünde önemli bir aşamadır. Bu sebeple DEMATEL yöntemi gelişen olaylarda karmaşık bir yapıya sahip etkileyen ve etkilenen faktörleri belirlemek için kullanılan bir yöntemdir (Baykaşoğlu vd., 2012: 900).

DEMATEL yönteminin amacı karmaşık neden sonuç ilişkilerini görselleştirerek anlamlı sonuçlar çıkarmaktır. Fakat bu ilişkilerde faktörler arasındaki etkileşim derecesini belirlemek oldukça zordur. Bunun nedeni ise faktörler arasındaki etkileşimin nicel olarak ifade edilmelerinin zor olmasıdır (Altan ve Aydın, 2015: 103). Bu sebepten dolayı, DEMATEL yöntemi bulanık ortama genişletilir. Lotfi A. Zadeh, DEMATEL yöntemini geliştirerek, bulanık küme teorisini oluşturmuştur. Bulanık küme teorisi DEMATEL yöntemine uygulanarak bulanık DEMATEL tekniği geliştirilmiştir. Bulanık küme teorisi, somut olarak ölçülemeyen fakat dilsel ifadelerle değerlendirmelerin yapıldığı belirsizliği ifade etmede kullanılan bir yöntemdir. Bir başka deyişle, karar vericilere dilsel değişkenleri kullanarak değerlendirmeler yapma imkanı sağlar (Chang vd., 2011: 1852)

Bulanık DEMATEL, yeni yöntemlerin geliştirilmesinde ve belirsiz ortamların yönetilmesinde karar vermeyi kolaylaştıran bir yöntem olarak da karşımıza çıkar (Wu & Lee, 2007: 504). Verilerin sistematik bir şekilde neden-sonuç modeli içeren dolaylı ilişkilerini incelemek için etkili bir yöntem olduğundan dolayı bu çalışmada bulanık DEMATEL yöntemi tercih edilmiştir.

Bulanık DEMATEL konusundaki bazı çalışmalar Tablo 2'de özetlenmiştir. Tablo 2'den görüleceği gibi bulanık DEMATEL çeşitli alanlarda uygulanmaktadır.

Tablo 2. Bulanık DEMATEL literatür araştırması

Yazarlar	Kapsam
Altuntas vd. (2014)	Pazarlama kaynaklarının neden ve sonuç faktörlerini belirleyip ve bu faktörleri bulanık DEMATEL kullanarak küçük ve orta ölçekli işletmeler için bunları önceliklendirmişlerdir.
Altuntas & Yılmaz (2016)	Türkiye'deki demir-çelik sektörünün rekabet edebilirlik düzeyini şekillendiren kritik başarı faktörlerini bulanık DEMATEL ile belirlemişlerdir.
Akyuz & Celik (2015)	Ham petrol tankerlerinde gazsızlaştırma işlemi sırasında kritik operasyonel tehlikeleri bulanık DEMATEL ile değerlendirmişlerdir.
Tyagi vd. 2015	Esnek tedarik zinciri performans ölçüm sistemi için kritik kolaylaştırıcıları değerlendirilmesi bulanık DEMATEL'den faydalanmışlardır.
Routroy & Sunil Kumar (2014)	Belirli bir üretim ortamında çeşitli tedarikçi geliştirme programı sağlayıcıları arasında ilişki belirleyin ve kurun
Kabak vd. 2016	Türkiye'deki demir-çelik sektörünün rekabet edebilirlik düzeyini şekillendiren kritik başarı faktörlerini bulanık DEMATEL ile belirlemişlerdir.
Wu & Lee (2007)	Küresel yöneticilerin yetkinlik gelişimini teşvik etmek için gerekli yetkinlikleri bölümlere ayırmak için bulanık DEMATEL'i kullanmışlardır
Govindan vd. (2014)	Madencilik sektöründe kurumsal sosyal sorumluluk uygulamasının itici güçlerini değerlendirmek için bulanık DEMATEL'i kullanmışlardır
Panaihar vd. (2015)	İşbirliğine dayalı planlama, tahmin ve ikmal için perakendeci seçimindeki temel faktörleri ve bu faktörler arasındaki ilişkileri bulanık DEMATEL ile değerlendirmişlerdir
Wu vd. 2013	Çin'deki gıda işletmeleri tarafından katkı maddelerinin kullanımını etkileyen kritik faktörleri belirlemek için bulanık DEMATEL kullanmışlardır.
Zhou vd. 2015	Kavşak güvenlik faktörlerini ölçmek için bir temel neden derecesi prosedürü geliştirmek ve farklı faktörler arasındaki ilişkileri ölçmek için bulanık DEMATEL'i kullanmışlardır.
Organ (2013)	bulanık DEMATEL yöntemi ile tekstil sektöründe makine seçimi kararını etkileyen kriterleri değerlendirmiştir.
Patil & Kant, 2014	Tedarik zincirinde bilgi yönetiminin benimsenmesi için kriterlerin ağırlıklandırılmasında bulanık DEMATEL'i değerlendirmişler ve bir tahmin çerçevesi önermişlerdir
Wu vd. 2015	Yeşil tedarik zinciri uygulamalarında belirleyici faktörleri tespit ettikten sonra, bu kriterler arasındaki etkileşimleri belirlemek için bulanık DEMATEL kullanmışlardır.
Abbasi vd. (2013)	bulanık DEMATEL yöntemini yeni ürün geliştirmede başvuru bilgi tabanlı ağların risklerinin değerlendirilmesi için kullanmışlardır.
Ada vd. (2011)	Esnek üretim sistemleri üzerinde etkili olan faktörlerin arasındaki ilişkilerin analiz edilebilmesi için bulanık DEMATEL yöntemini kullanmıştır.
Jeng & Tzeng (2012)	UTAUT değişkenleri arasındaki nedensel ilişkiyi ve klinik karar destek sisteminin kullanımı üzerindeki sosyal etkiyi bulanık DEMATEL ile incelemişlerdir.
Lin & Wu, 2008.	Bulanık ortamda grup kararı verme için nedensel bir analitik yöntemi olan bulanık DEMATEL'i Ar-Ge proje seçimi için uygulamışlardır
Valmohammadi & Sofiyabadi (2015)	Strateji haritasının neden ve sonuç ilişkilerini analiz etmek ve bir otomotiv endüstrisi için bir strateji haritası geliştirmek için bulanık DEMATEL'i kullanmışlardır.

Literatür incelendiğinde GLOBE kültür boyutlarının değerlendirilmesinde bulanık DEMATEL'in kullanıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bulanık DEMATEL Yönteminin Aşamaları (Organ, 2013: 161).

1.Adım: *Kriterlerin belirlenmesi ve bulanık skalanın oluşturulması.* Bu adımda değerlendirilecek kriterler belirlenir. Etkileyen ve etkilenen faktörlerin belirlenmesi için bu kriterler arasındaki anlamlı ilişkiler uzmanlar tarafından oluşturulur. Devamında, kriterler arasındaki ikili karşılaştırmalar yapılır. Değerlendirmede bulanık skala önerilmiştir. Bu skalaya göre bir faktörün diğer bir faktörü etkilemesi dilsel değişken olarak düşünülmüştür.

2.Adım: *Direk ilişki matrisinin oluşturulması.* Kriterler $\{C_1, C_2, \dots, C_n\}$ arasındaki ilişkilerin düzeylerini ölçmek için her bir uzman tarafından dilsel ifadeler direk ilişki matrisi oluşturulur. Karar grubunda p tane uzman varsa, p tane karar matrisi elde edilir. Bulanık direk ilişki matrisi $\tilde{Z}$ olarak gösterilir. $z_{ij} = (l_{ij}, m_{ij}, u_{ij})$ üçgensel bulanık sayısı bir dilsel terim olup i . faktörün j . faktörü etkileme düzeyini göstermektedir.

$$\tilde{Z} = \begin{bmatrix} \tilde{z}_{1n} & \cdots & \tilde{z}_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{z}_{n1} & \cdots & \tilde{z}_{1nn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

3. Adım: *Normalize direk ilişki matrisinin oluşturulması.* Direk ilişki matrisinin normalize edilmesinde Eşitlik 2 ve 3 kullanılır

$$\tilde{x}_{ij}^{(k)} = \frac{z_{ij}^k}{r^{(k)}} = \left(\frac{l_{ij}^k}{r^{(k)}}, \frac{m_{ij}^k}{r^{(k)}}, \frac{u_{ij}^k}{r^{(k)}} \right) \quad (2)$$

$$r^{(k)} = \max_{1 \leq i < n} \left(\sum_{j=1}^n u_{ij}^k \right) \quad (3)$$

Normalize direk ilişki matrisi Eşitlik 1 ve Eşitlik 2'nin kullanılmasıyla oluşturulur. l, m, u değerlerinin en büyüğü seçilir ve “ r ” yi verir. Daha sonra bütün matris “ r ” ye bölünür ve normalleştirilmiş direk ilişki matrisi elde edilir. Normalize direk ilişki matrisi “ $\tilde{X}$ ” ile gösterilir (Eşitlik (3)).

$$\tilde{X} = \begin{bmatrix} \tilde{x}_{1n} & \cdots & \tilde{x}_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{x}_{n1} & \cdots & \tilde{x}_{1nn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

4.Adım: *Toplam ilişki matrisi.* Normalleştirilmiş ilişki matrisi elde edildikten sonra Eşitlik (5) kullanılarak toplam ilişki matrisi oluşturulur.

$$\tilde{T} = \tilde{X} + \tilde{X} + \tilde{X} + \dots = \sum_{i=1}^{\infty} \tilde{X}^i = \tilde{X}(I - \tilde{X})^{-1} \quad (5)$$

Bu matris önce birim matristen çıkarılır; sonra çıkan matrisin tersi alınır ve matrisin ilk haliyle çarpılır. Bu işlem üçü içinde tekrar edildikten sonra bulunan sonuçlar birleştirilir ve üçgensel bulanık sayılardan oluşan tek bir toplam ilişki matrisi elde edilir.

$$\tilde{T} = \begin{bmatrix} \tilde{T}_{1n} & \cdots & \tilde{T}_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{T}_{n1} & \cdots & \tilde{T}_{1nn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

5.Adım: *Gönderici ve alıcı grupların belirlenmesi.* Toplam ilişki matrisi elde edildikten sonra, toplam ilişki matrisinde satırlar toplamı D' 'leri, sütunlar toplamı R' leri verir yani i satırının toplamı D_i 'yi, i sütununun toplamı R_i 'yi verir. $\tilde{D}_i + \tilde{R}_i$ ve $\tilde{D}_i - \tilde{R}_i$ değerleri hesaplanır (Organ,:2009: 84).

$$\tilde{D}_i = \sum_{j=1}^n \tilde{T}_{ij} \quad (i=1,2,\dots, n) \quad (7)$$

$$\tilde{R}_i = \sum_{j=1}^n \tilde{T}_{ij} \quad (j=1,2,\dots, n) \quad (8)$$

$D-R$ ve $D+R$ değerleri kullanılarak, her bir kriterin diğerlerine olan etki seviyesi ve diğerleriyle ilişki seviyesi belirlenir. D_i+R_i değeri, i faktörünün tüm sistemde oynadığı önem derecesini gösterir. $D+R$ 'nin daha büyük değerine sahip olan faktör, diğer faktörlerle daha fazla ilişki içerisindedir ve önem seviyesi de daha büyüktür. Öte yandan, $D-R$ pozitif değerlerine sahip kriterler gönderici grubunda yer almakta ve diğer kriterleri etkilemektedir. Aksine, $D-R$ negatif değerlerine sahip kriterler ise alıcı grubunda yer almakta ve diğer kriterlerden etkilenmektedir (Tökez ve Özçelik 2018).

6.Adım: *Durulaştırma.* $D-R$ ve $D+R$ değerleri üçgensel bulanık sayılardan türetildiği için üç tane değer içermektedir (l, m, u). Bu değerleri tek değer haline getirebilmek için durulaştırma işlemi yapılır. Durulaştırma işlemi Eşitlik 9 ve Eşitlik 10 ile gerçekleştirilir. $D-R$ ve $D+R$ için durulaştırma uygulandığında artık formülün gösterilme şekli değişir. Parantezin üzerinde yer alan “def” kısaltması durulaştırma anlamına gelen “defuzzifying” in kısaltılmasıdır.

$$\tilde{D}_i^{Def} + \tilde{R}_i^{Def} = \frac{1}{4}(l + 2m + u) \quad (9)$$

$$\tilde{D}_i^{Def} - \tilde{R}_i^{Def} = \frac{1}{4}(l + 2m + u) \quad (10)$$

7. Adım: *Neden- sonuç ilişki diyagramının elde edilmesi.* Durulaştırma yöntemi yardımıyla neden sonuç ilişki diyagramı çizilerek analiz yapılır. Bu diyagram, yatay eksen $D+R$, dikey eksen $D-R$ olan bir koordinat düzleminde ($D+R, D-R$) noktalarının gösterilmesi ile elde edilir (Aksakal ve Dağdeviren, 2010: 908).

8.Adım: *Ağırlıkların bulunması.* Kriterlerin ağırlıkları Eşitlik 11 ve Eşitlik 12 yardımıyla bulunur.

$$w_i = \left[(\tilde{D}_i^{Def} + \tilde{R}_i^{Def})^2 + (\tilde{D}_i^{Def} - \tilde{R}_i^{Def})^2 \right]^{\frac{1}{2}} \quad (11)$$

$$W_i = \frac{w_i}{\sum_{i=1}^n w_i} \quad (12)$$

3. Globe Kültür Unsurlarının Örgüt Kültürü İçindeki Etkileşimi

Globe kültür boyutlarının alanda çok geniş katılımlarla oluşturulmuş olması ve bilimsel yöntemlerle test edilmiş olması nedeniyle, bir örgütün kültürünü tanımlamada kullanılacak en güncel ve üzerine pek çok makale yazılmış, araştırma yapılmış bir yöntemdir. Bununla birlikte, kültürün karmaşık bir yapı olması nedeniyle, kültür boyutlarının birbiri içinde bir etkileşiminin de olması beklenmelidir. Bu etkileşim, Globe kültür boyutlarının örgütsel kültürün motorlarının kendi aralarında nasıl çalıştığını da bize gösterebilir ve bir etkileme-etkilenme ilişkisi ortaya koyabilir.

3. 1.Yöntem

Yöntem olarak Globe kültür boyutlarını kendi aralarındaki etkileme-etkilenme ilişkisi, Bulanık DEMATEL Yöntemi ile araştırılmış ve test edilmiştir. DEMATEL yöntemi, karmaşık faktörler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya çıkarma yeteneğine sahip, yapısal bir model oluşturmak ve analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir (Organ, 2013: 159). Ayrıca, DEMATEL yöntemi ile faktörler arasındaki karmaşık neden sonuç ilişkilerini görselleştirmek mümkün olduğu halde faktörler arasındaki etkileşimin nicel olarak ifade edilmesi oldukça zordur. Bu zorluğu aşabilmek için faktörler arasındaki etkileşim derecesini belirlemeye yönelik DEMATEL yöntemi bulanık yaklaşım ile birlikte kullanılmıştır (Akın, 2017: 878). Bununla birlikte çalışma kapsamında ele alınan kültür boyutlarının sayısal olarak ifade edilmesinin ve sayısal değerlendirmenin yaratacağı güçlüğü aşabilmek için bu sürecin dilsel ifadeler kullanımı ile gerçekleştirilmesi adına Bulanık DEMATEL Yöntemi tercih edilmiştir.

Birinci adımda değerlendirilecek kriterler belirlenir ve bulanık skala oluşturulur. Test edilen bulanık ifadeler, Globe Kültür boyutlarıdır; Güç Mesafesi (GM), Belirsizlikten Kaçınma (BK), Kurumsal Kolektivizm (KK), Grup içi Kolektivizm (GİK), İnsancıl Yönelim (IY), Kendine Güven/Girişkenlik (KG), Cinsiyet Eşitçiliği (CE), Gelecek Yönelimi (GY), Performans Yönelimi (PY).

İkinci adımda Türkiye’de 10 ara kademe ve üst kademe yönetici ile gerçekleştirilen “kültür unsurları arasındaki ilişkiyi, bulanık DEMATEL yöntemi ile araştırmak için ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırmaların yapılması için dilsel ifadeler kullanılmıştır. Tablo 3’de bulanık mantığa ait dilsel ifadeler üçgensel bulanık sayı kümesi ile tanımlanmıştır.

Tablo 3. Üçgensel Bulanık Sayılar (Chen, 2000)

Dilsel İfadeler	Gösterim	Puan	Bulanık Sayılar		
			<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>
Etkisi yok ya da yok denecek kadar çok az	EY	0	0,00	0,00	0,25
Az etkili	AE	1	0,00	0,25	0,50
Normal Etkili	NE	2	0,25	0,50	0,75
Çok Etkili	ÇE	3	0,50	0,75	1,00
Çok Fazla Etkili ÇE	ÇFE	4	0,75	1,00	1,00

Dilsel ifadeler kullanılarak 10 tane direk ilişki matrisleri oluşturulmuştur. Bu matrislerden birinci uzmana ait direk ilişki matrisi Tablo 4'de örnek olarak verilmiştir.

Tablo 4. Dilsel ifadelerle Oluşturulan Örnek Direk İlişki Matrisi

Uzman1		PY	BÖ	GİK	GM	CE	IY	KK	GY	KG
1. Performans Odaklılık	PY	EY	ÇFE	ÇE	ÇE	ÇE	ÇFE	ÇFE	ÇFE	ÇFE
2. Belirsizliğin önlenmesi	BÖ	ÇFE	EY	NE	NE	AE	AE	ÇFE	ÇE	ÇE
3. Grup İçi Kolektivizm	GİK	ÇE	NE	EY	EY	ÇE	ÇFE	ÇFE	ÇFE	NE
4. Güç Mesafesi	GM	ÇE	ÇFE	ÇE	EY	AE	AE	NE	NE	ÇFE
5. Cinsiyet Eşitliği	CE	EY	ÇE	ÇE	EY	EY	ÇE	ÇFE	ÇE	ÇE
6. İnsancıl Yönelim	IY	NE	NE	ÇFE	EY	ÇE	EY	ÇE	NE	AE
7. Kurumsal Kolektivizm	KK	ÇFE	ÇFE	ÇE	ÇE	NE	ÇE	EY	ÇFE	ÇFE
8. Gelecek Yönelimi	GY	ÇFE	ÇE	ÇFE	ÇE	AE	ÇE	ÇFE	EY	ÇFE
9. Kendine güven	KG	ÇFE	ÇFE	ÇFE	NE	NE	ÇE	ÇFE	ÇFE	EY

Daha sonra dilsel ifadelerden oluşan 10 adet direk ilişki matrisleri bulanık üçgensel sayılar kullanılarak bulanık direk ilişki matrislerine dönüştürülmüştür. 10 adet bulanık direk ilişki matrislerinin aritmetik ortalaması alınarak Tablo 5'de verilen ortalama direk ilişki matrisi elde edilmiştir.

Üçüncü adımda adım 2'de elde edilen direk ilişki matrisi Eşitlik 1 ve Eşitlik 2 kullanılarak normalize edilmiştir. Tablo 7'de görülen normalize edilmiş direk ilişki matrisi elde edilmiştir.

Dördüncü adımda Eşitlik 4 kullanılarak toplam ilişki matrisi oluşturulmuştur. Toplam ilişki matrisi Tablo 8'de gösterilmektedir.

Beşinci adımda Eşitlik 6 ve Eşitlik 7 kullanılarak bulanık D_i ve R_i değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

Altıncı adımda D_i ve R_i değerleri Eşitlik 8 kullanılarak durulaştırma işlemine tabi tutulmuştur. Durulaştırılmış D_i ve R_i değerleri Tablo 9'de görülmektedir.

Tablo 5. Ortalama Direk İlişki Matrisi

Uzman1	PY			BÖ			GİK			GM			CE			İY			KK			GY			KG		
	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>
PY	0,00	0,00	0,25	0,53	0,78	0,95	0,45	0,70	0,93	0,40	0,65	0,88	0,40	0,63	0,85	0,50	0,73	0,93	0,60	0,85	1,00	0,50	0,75	0,93	0,48	0,73	0,88
BÖ	0,53	0,78	0,95	0,05	0,08	0,33	0,35	0,58	0,83	0,48	0,73	0,95	0,38	0,60	0,85	0,45	0,70	0,90	0,55	0,80	0,98	0,58	0,83	1,00	0,40	0,65	0,88
GİK	0,45	0,70	0,93	0,45	0,70	0,93	0,00	0,00	0,25	0,43	0,65	0,83	0,48	0,73	0,95	0,53	0,78	0,95	0,58	0,83	0,98	0,50	0,73	0,93	0,45	0,65	0,90
GM	0,35	0,60	0,83	0,43	0,65	0,88	0,43	0,68	0,90	0,00	0,00	0,25	0,30	0,53	0,78	0,38	0,63	0,85	0,45	0,70	0,90	0,33	0,58	0,83	0,43	0,68	0,90
CE	0,33	0,50	0,73	0,43	0,65	0,90	0,43	0,68	0,93	0,38	0,60	0,85	0,00	0,03	0,28	0,55	0,80	0,98	0,45	0,70	0,90	0,38	0,63	0,85	0,48	0,73	0,93
İY	0,50	0,73	0,90	0,48	0,73	0,95	0,55	0,80	0,98	0,43	0,65	0,85	0,55	0,80	0,98	0,00	0,00	0,25	0,45	0,70	0,95	0,40	0,65	0,83	0,50	0,75	0,93
KK	0,60	0,85	1,00	0,60	0,85	1,00	0,53	0,78	1,00	0,45	0,70	0,93	0,40	0,65	0,85	0,50	0,75	0,98	0,00	0,00	0,25	0,58	0,80	0,93	0,50	0,75	0,95
GY	0,50	0,75	0,95	0,58	0,83	1,00	0,48	0,73	0,93	0,40	0,65	0,90	0,28	0,50	0,75	0,40	0,65	0,85	0,58	0,83	0,98	0,00	0,03	0,28	0,45	0,68	0,85
KG	0,50	0,75	0,88	0,45	0,70	0,90	0,48	0,73	0,93	0,48	0,73	0,95	0,33	0,58	0,80	0,35	0,60	0,83	0,40	0,65	0,88	0,45	0,70	0,88	0,08	0,10	0,33

Tablo 6. Normalize Edilmiş Direk İlişki Matrisi

	PY			BÖ			GİK			GM			CE			İY			KK			GY			KG		
	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>
PY	0,000	0,000	0,032	0,067	0,099	0,121	0,058	0,089	0,118	0,051	0,083	0,112	0,051	0,080	0,109	0,064	0,093	0,118	0,077	0,109	0,128	0,064	0,096	0,118	0,061	0,093	0,112
BÖ	0,067	0,099	0,121	0,006	0,010	0,042	0,045	0,073	0,105	0,061	0,093	0,121	0,048	0,077	0,109	0,058	0,089	0,115	0,070	0,102	0,125	0,073	0,105	0,128	0,051	0,083	0,112
GİK	0,058	0,089	0,118	0,058	0,089	0,118	0,000	0,000	0,032	0,054	0,083	0,105	0,061	0,093	0,121	0,067	0,099	0,121	0,073	0,105	0,125	0,064	0,093	0,118	0,058	0,083	0,115
GM	0,045	0,077	0,105	0,054	0,083	0,112	0,054	0,086	0,115	0,000	0,000	0,032	0,038	0,067	0,099	0,048	0,080	0,109	0,058	0,089	0,115	0,042	0,073	0,105	0,054	0,086	0,115
CE	0,042	0,064	0,093	0,054	0,083	0,115	0,054	0,086	0,118	0,048	0,077	0,109	0,000	0,003	0,035	0,070	0,102	0,125	0,058	0,089	0,115	0,048	0,080	0,109	0,061	0,093	0,118
İY	0,064	0,093	0,115	0,061	0,093	0,121	0,070	0,102	0,125	0,054	0,083	0,109	0,070	0,102	0,125	0,000	0,000	0,032	0,058	0,089	0,121	0,051	0,083	0,105	0,064	0,096	0,118
KK	0,077	0,109	0,128	0,077	0,109	0,128	0,067	0,099	0,128	0,058	0,089	0,118	0,051	0,083	0,109	0,064	0,096	0,125	0,000	0,000	0,032	0,073	0,102	0,118	0,064	0,096	0,121
GY	0,064	0,096	0,121	0,073	0,105	0,128	0,061	0,093	0,118	0,051	0,083	0,115	0,035	0,064	0,096	0,051	0,083	0,109	0,073	0,105	0,125	0,000	0,003	0,035	0,058	0,086	0,109
KG	0,064	0,096	0,112	0,058	0,089	0,115	0,061	0,093	0,118	0,061	0,093	0,121	0,042	0,073	0,102	0,045	0,077	0,105	0,051	0,083	0,112	0,058	0,089	0,112	0,010	0,013	0,042

Tablo 8. Toplam İlişki Matrisi

	PY			BÖ			GİK			GM			CE			İY			KK			GY			KG		
	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>u</i>
PY	0,053	0,221	2,592	0,119	0,322	2,806	0,106	0,302	2,745	0,097	0,286	2,654	0,093	0,271	2,554	0,111	0,303	2,698	0,128	0,332	2,802	0,113	0,309	2,676	0,110	0,306	2,700
BÖ	0,115	0,309	2,695	0,060	0,237	2,754	0,093	0,286	2,756	0,104	0,291	2,684	0,088	0,265	2,574	0,104	0,298	2,717	0,121	0,324	2,822	0,120	0,314	2,706	0,100	0,295	2,722
GİK	0,107	0,301	2,686	0,110	0,311	2,819	0,052	0,218	2,681	0,100	0,284	2,663	0,101	0,281	2,579	0,114	0,307	2,716	0,125	0,328	2,815	0,112	0,304	2,692	0,107	0,296	2,718
GM	0,086	0,265	2,509	0,097	0,279	2,639	0,093	0,272	2,587	0,039	0,183	2,430	0,073	0,236	2,401	0,087	0,265	2,537	0,100	0,287	2,633	0,082	0,262	2,515	0,094	0,273	2,550
CE	0,087	0,263	2,568	0,101	0,289	2,716	0,098	0,282	2,662	0,089	0,264	2,571	0,039	0,184	2,409	0,111	0,294	2,622	0,104	0,297	2,707	0,092	0,277	2,588	0,104	0,288	2,624
İY	0,113	0,305	2,674	0,113	0,315	2,812	0,117	0,312	2,757	0,100	0,285	2,658	0,110	0,290	2,574	0,051	0,218	2,625	0,111	0,316	2,803	0,101	0,297	2,672	0,113	0,308	2,712
KK	0,128	0,330	2,771	0,131	0,341	2,908	0,118	0,321	2,848	0,106	0,302	2,751	0,096	0,284	2,642	0,115	0,317	2,796	0,061	0,246	2,811	0,125	0,326	2,769	0,116	0,320	2,802
GY	0,111	0,303	2,643	0,122	0,321	2,779	0,106	0,299	2,713	0,095	0,281	2,626	0,076	0,252	2,513	0,097	0,289	2,658	0,123	0,324	2,767	0,050	0,219	2,569	0,104	0,295	2,666
KG	0,108	0,298	2,591	0,105	0,302	2,722	0,104	0,294	2,669	0,101	0,285	2,588	0,080	0,256	2,477	0,089	0,280	2,612	0,100	0,300	2,711	0,102	0,293	2,597	0,056	0,222	2,559

Tablo 9. D_i ve R_i Değerleri Tablosu

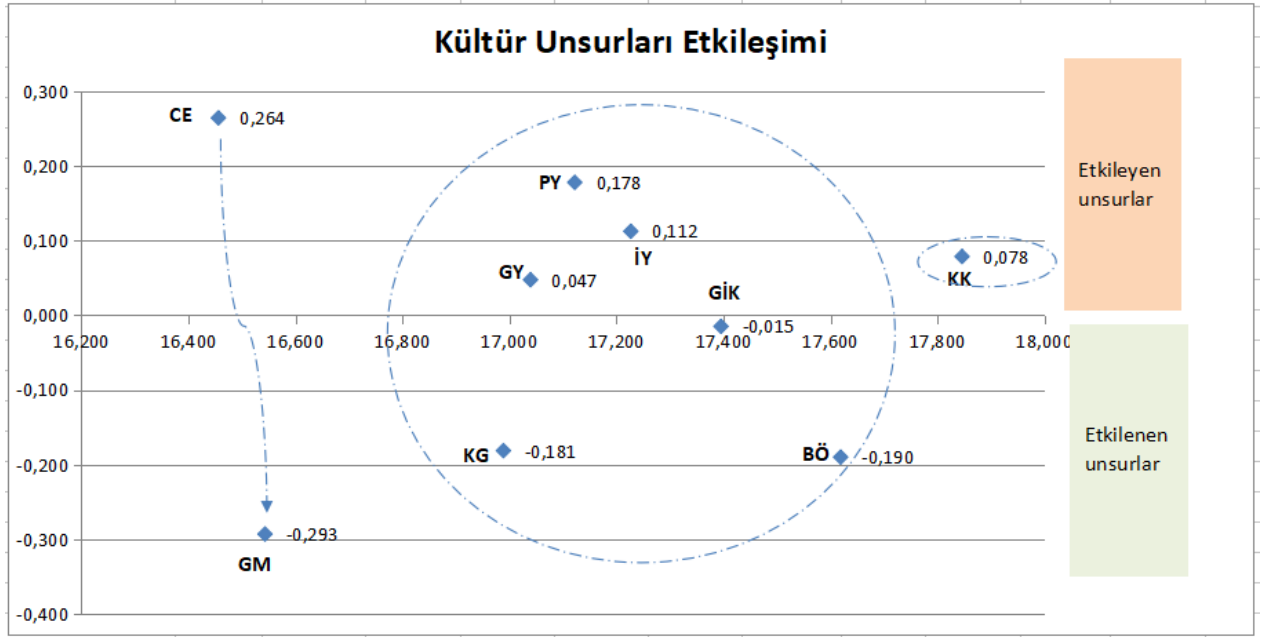
GLOBE Unsurları		D_i			R_i			D_i - durulaştırılmış	R_i - durulaştırılmış
		l	m	u	l	m	u		
Performans Yönelimi	PY	0,930	2,653	24,226	0,909	2,596	23,730	8,650	8,472
Belirsizliğin önlenmesi	BÖ	0,906	2,619	24,430	0,958	2,717	24,955	8,715	8,904
Grup İçi Kolektivizm	GİK	0,929	2,631	24,369	0,888	2,584	24,419	8,690	8,705
Güç Mesafesi	GM	0,750	2,322	22,803	0,831	2,461	23,624	8,125	8,418
Cinsiyet Eşitçiliği	CE	0,825	2,438	23,467	0,755	2,319	22,724	8,360	8,096
İnsancıl Yönelim	İY	0,927	2,647	24,288	0,881	2,572	23,981	8,669	8,557
Kurumsal Kolektivizm	KK	0,997	2,786	25,097	0,974	2,754	24,871	8,962	8,884
Gelecek Yönelimi	GY	0,886	2,582	23,933	0,897	2,602	23,783	8,543	8,496
Kendine Güven/ İddialılık	KG	0,847	2,530	23,527	0,904	2,605	24,054	8,404	8,585

Yedinci adımda neden sonuç diyagramının oluşturulması için D_i+R_i ve D_i-R_i değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler Tablo 10'da görülmektedir. Bu değerler yardımıyla etkileyen ve etkilenen faktörler belirlenmiştir. DEMATEL bölümünde de ifade edildiği gibi kriterin D_i-R_i değeri pozitifse bu unsur etkileyen unsur olarak sınıflandırılır, D_i-R_i değeri negatifse bu unsur etkilenen unsur olarak sınıflandırılır. $D+R$ 'nin daha büyük değerine sahip olan faktör, diğer faktörlerle daha fazla ilişki içerisindedir ve önem seviyesi de daha büyüktür.

Tablo 10. Etkileyen ve Etkilenen Faktör Grupları

Faktör	D_i+R_i	D_i-R_i	Faktör Grubu	
			Etkileyen	Etkilenen
7. Kurumsal Kolektivizm	17,846	0,0784	+	
2. Belirsizliğin önlenmesi	17,619	-0,190		+
3. Grup İçi Kolektivizm	17,395	-0,015		+
6. İnsancıl Yönelim	17,227	0,112	+	
1. Performans Yönelimi	17,123	0,178	+	
8. Gelecek Yönelimi	17,039	0,047	+	
9. Kendine Güven/ Girişkenlik	16,9896	-0,181		+
4. Güç Mesafesi	16,5430	-0,293		+
5. Cinsiyet Eşitçiliği	16,456	0,264	+	

Bu değerler yardımıyla, yatay eksen $D+R$, düşey eksen $D-R$ olacak şekilde neden sonuç diyagramı elde edilmiştir. Diyagram Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. GLOBE Kültür Boyutlarının Birbiri ile Etkileşimi

Bulanık DEMATEL Yöntemi kullanılarak elde edilen Tablo 10 ve Şekil 1’de görülen sonuçlar şöyle özetlenebilir;

- Etkileyen kültür unsurları: sırasıyla Kurumsal Kolektivizm, İnsancıl Yönelim, Performans Yönelimi, , Gelecek Yönelimi, Cinsiyet Eşitçiliği, unsurlarıdır.
- Etkilenen kültür unsurları: sırasıyla, Performans Yönelimi ve Belirsizliğin Önlenmesi, Grup İçi Kolektivizm, Kendine Güven/ Girişimcilik ve Güç Mesafesi, unsurlarıdır.
- Kurumsal kolektivizm kültür unsuru D_i+R_i değerinde skalanın en yüksek değerine sahip unsur olarak çıkmıştır. Diğer faktörlerle daha fazla ilişki içindedir ve en etkili faktördür.
- Güç mesafesi unsuru D_i+R_i değerinde skalanın en düşük değerine sahip unsur olarak çıkmıştır. Diğer faktörlerle daha az ilişki içindedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Etkileyen kültürler güçlendikçe, bir örgütte kendine güven ve performans yönelimi unsurları öncelikle etkilenecek, ardından belirsizliğin önlenmesi ve bir topluluğun bireyleri ve örgütlerinde gücün eşit olmayan bir biçimde dağılımı ile ilgili olan güç mesafesi unsurunun durumu değişime uğrayacaktır.

Elde edilen sonuçlara göre şunu söylemek mümkündür ki, kültür ölçülerinde “etkileyen unsurlar” topluluğun ya da organizasyonun tamamen insani kültür ölçülerini ortaya koymuştur. Dolayısıyla insana doğrudan dokunan kültür unsurları (yani cinsiyet eşitçiliği, insancıl yönelim, grup içi kolektivizm ve kurumsal kolektivizm, gelecek yönelimi), kültürün daha somut ölçülerinin ortaya çıkmasını sağlar, bir başka ifade ile bu kültür unsurları kendine güven/iddialılık, performans yönelimi, belirsizliğin önlenmesi ve güç mesafesi ölçülerini etkiler.

Bu durum, organizasyonun yönetiminde yumuşak ölçülerin yönetilmesi ile performans yönelimi, iddialılık, belirsizliğin önlenmesi gibi daha somut kültür ölçülerinin değişime uğrayacağını ispatlar.

Cinsiyet eşitliği kültürü, güçlü bir kültür unsuru olmakla birlikte, D_i-R_i değeri en yüksek yani etkileme gücü en yüksek unsur olmasına rağmen D_i+R_i skalasında en solda yer almış ve etkileme alanına “güç mesafesi” kültür unsurunun haricinde neredeyse hiçbir kültür unsuru girmemiştir. Bu, şöyle yorumlanabilir; cinsiyet eşitliği kültür unsuru, kültür unsurları arasında potansiyel olarak önemli bir unsurdur ve fakat uygulamada -en azından bu araştırmanın Türkiye sınırları içinde gerçekleştirildiğini göz önünde bulundurursak- henüz diğer kültür unsurları ile etkileşim içine girecek bir pratiği olmadığını gösterir. Bu sonuç, bir şekilde ülkemizdeki gerçek durumu bilimsel olarak ispat etmiştir diyebiliriz. Cinsiyet eşitliğinin etkileme alanında “güç mesafesi” unsurunun yer alması ise şöyle yorumlanabilir; Cinsiyet eşitliği kültürü güçlendikçe, bir topluluğun bireyleri ve örgütlerinde gücün eşit olmayan bir biçimde dağılımı ile ilgili olan güç mesafesi unsurunun durumu da etkilenecektir. Bu da pratik hayatta beklenen bir durumdur zira cinsiyet eşitliği arttıkça topluluk üyeleri arasındaki güç mesafesi unsurları da derinden etkilenir.

Öyle görünüyor ki, GLOBE’un belirlediği 9 kültür ölçüsünden Kurumsal Kolektivizm unsuru, çok güçlü bir kültür unsurudur ve fakat D_i-R_i değeri sıfıra çok yakındır. Bu açıdan bakıldığında Kurumsal Kolektivizm, diğer kültür unsurlarının etkileme sıralamasında diğer unsurlarla en çok etkileşimde bulunan faktör olarak yer almakla, kültür unsurları arasındaki etkileşimin bir toplam sonucu olarak görülebilir.

Elde edilen sonuçlar, GLOBE sonuçlarının şüpheli doğası ve anlamlılıklarının net olmaması ile ilgili yorum ve eleştirilere de bir çözüm getirmiştir. Böylece, kültür ölçüleri anlamlılığını güçlendirmiş ve hatta yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu çalışma, “organizasyonel kültürün yönetimi” için yöneticilere rehber olabilir. Yöntem ve sonuçlar, kültür yönetiminde hangi araçları, kültür boyutlarını bir kaldıraç gibi kullanarak organizasyon hedeflerine uygun bir kültür ortamının geliştirilmesi ve sürdürülmesinde yol gösterici olarak kullanılabilir ipuçlarını vermektedir. Zira kültürü yönetmek ve geliştirmek yöneticilerin başarılı işletme sonuçları elde etmesi için gereklidir. Karmaşık kültürel değerler ve çeşitli dışsal-içsel etkiler içindeyken kültürü yönetmek için kullanılan metotlardan biri de GLOBE kültür ölçülerinin bu makale ile ortaya çıkan etkileme-etkilenme ilişkileridir. Bu ilişkiler sonucunda şunlar ortaya çıkar;

Yöneticiler, organizasyon kültürünün yönetiminde, değişen iç ve/ veya dış koşullara bağlı olarak -rekabet, pazar değişimi, insan kaynağı yapısı, yeni hedefler vb. geliştirilmesinde, yüzünü geleceğe çevirmiş bir şirket olma yolunda, cinsiyet eşitliği, insancıl yönelim, grup içi kolektivizm ve gelecek yönelimi unsurlarını bir kaldıraç gibi kullanarak kurumsal kolektivizm elde edip organizasyonun

kültürünü şekillendirebilirler. Bu şekillenme, kültürü yönetmeyi kolaylaştırır, etkilenen konumundaki diğerkltr drtlşmn daha da güçlendirmek veya zayıflatmak için kullanılabilir.

Sonuçlar bize, liderliğin örgüt kültürünün yönetimindeki öneminin bir kez daha hatırlatmıştır. Elde edilen sonuçlar, toplulukların kültürünün yönetiminde sosyal bilimcilere de bir yol açabilir.

Kaynakça

- Abbasi, M., Hosnavi, R., & Tebrizi, B. (2013). Application of fuzzy DEMATEL in risks evaluation of knowledge-based networks. Hindawi Publishing Corporation *Journal of Optimization*, 1-7.
- Ada, E., Kazançoğlu, Y., & Aksoy, M. (2011, Haziran). Esnek üretim sistemlerine etki eden faktörlerin bulanık DEMATEL yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi. *XI. Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul/Türkiye, 722-731.
- Altan, Ş. & Kardeş Aydın, E. (2015). Bulanık Dematel Ve Bulanık Topsis Yöntemleri İle Üçüncü Parti Lojistik Firma Seçimi İçin Bütünleşik Bir Model Yaklaşımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2015, C.20, S.3, s.99-119.
- Akın, N. G. (2017). İşletme Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Bulanık DEMATEL Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13 (4), 873-890.
- Akyuz & E. Celik, E. (2015). A fuzzy DEMATEL method to evaluate critical operational hazards during gas freeing process in crude oil tankers,” *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 38, 243–253.
- Aksakal, E., & Dağdeviren, M. (2010). ANP ve DEMATEL yöntemleri ile personel seçimi problemine bütünleşik bir yaklaşım. *Gazi Uni. Journal of Eng. and Arc.*, 25 (4), 905-910.
- Alparslan, A.M., Yastioğlu, S. & Taş, M. A. (2018). Ulusal Kültür Özelliklerinin Ülkelerin İnovasyon Düzeylerine Etkisi Üzerine Bir Analiz, *Ege Akademik Bakış*, 18 (3), 469 / 481
- S. Altuntas, S., Selim, H. & and T. Dereli, T. (2014). A fuzzy DEMATEL-based solution approach for facility layout problem: a case study. *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 3 (5-8), 749–771.
- Altuntas, S., Selim, H. & Dereli, T. (2014). A fuzzy DEMATEL-based solution approach for facility layout problem: a case study. *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 73 (5-8), 749–771.
- Batır, F. & Gürbüz, S. (2016). Türkiye'nin Toplumsal Kültür Eğilimleri: Globe Araştırmasından Sonra Ne Değişti?, 24. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 427-438, 28-31 Mayıs 2016, İstanbul.
- Baykasoğlu, A., Kaplanoğlu, V., Durmuşoğlu, Z. & Şahin, C. (2013). Integrating Fuzzy DEMATEL And Fuzzy Hierarchical TOPSIS Methods for Truck Selection. *Expert Systems with Applications*, 40 (3), 15, 899-907.
- Bodur, M. & Kabasakal, H. (2002). Türkiye-Arap Kümesinde Kurumsal Kültür: Globe Araştırması. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 5-22.
- Chang, B., Chang, C-W., & Wu, C-H. (2011). Fuzzy DEMATEL method for developing supplier selection criteria. *Expert Systems with Applications*, 38 (3), 1850-1858.
- Chen, C. T. (2000). Extensions of the TOPSIS for group decision making under fuzzy environment. *Fuzzy Sets and Systems*, 114, 1–9.
- Cüceloğlu, D. (2016). *Yeniden İnsan İnsane* (49. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi, İstanbul, s.344, 49. basım
- Dorfman, P., Javidan, M., Hanges, P., Dastmalchian, A., & House, R. (2012). GLOBE: A twenty year journey into the intriguing world of culture and leadership. *Journal of World Business*, 47, 504–518
- Erdoğan, İ. (2007). *İşletmelerde Davranış* (7. basım). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Govindan, K. Kannan, D. & Shankar, K. M. (2014). Evaluating the drivers of corporate social responsibility in the mining industry with multi-criteria approach: a multi-stakeholder perspective. *Journal of Cleaner Production*, 84 (1), 214–232.
- Hofstede, G. H. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Sage Publications.
- Hofstede, G.H. (2017). *Hofstede Insights: Country comparisons*. [Erişim: 28.01.2020, <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/turkey/>]
- House, R. J., Hanges, P. J. Javidan, M. Dorfman, P., & Gupta, V. (2004). *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE study of 62 societies*. Sage Publications.
- House, R. J., Hanges, P. J., Ruiz-Quintanilla, S.A., Dorfman, P.W., Javidan, M., Dickson M., & About 170 GLOBE Country Co-Investigators. (1999). *Cultural Influences on Leadership And Organizations: Project Globe*. [Erişim: 28.11.2019, https://www.researchgate.net/publication/43490722/Cultural_influences_on_leadership_and_organizations_Project_GLOBE].
- Grove, C.N. (2017). *Introduction to the GLOBE Research Project on Leadership Worldwide*. [Erişim: 25.06.2019, <http://www.grovewell.com/wp-content/uploads/pub-GLOBE-intro.pdf>]

- Jeng, D. J.-F. & Tzeng, G.-H. (2012). Social influence on the use of clinical decision support systems: revisiting the unified theory of acceptance and use of technology by the fuzzy DEMATEL technique. *Computers & Industrial Engineering*, 62(3), 819–828.
- Kabak, O., Ulençin, F., Ekyay, B. C., Onsel, S.O., & Ozaydın, O. (2016). (2016). Critical success factors for the iron and steel industry in Turkey: A fuzzy DEMATEL approach. *International Journal of Fuzzy Systems*, 18(3), 523–536.
- Kabasakal, H., Dastmalchian, A., Karacay, G., & Bayraktar, S. (2012). Leadership and culture in the MENA region: An analysis of the GLOBE Project. *Journal of World Business*, 47, 519–529
- Kılıç, T. (2015). Kurum Kültürü: Bir Kamu Kuruluşunda Mevcut Ve Arzulanan Kurum Kültürü Üzerine Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), Aralık/December, 57–74.
- Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği*. Arıkan Basım Yayın
- Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler, *Yönetim ve Ekonomi*, 7 (1), 219–242.
- Lin, C. J. & Wu, W. W. (2008). A causal analytical method for group decision-making under fuzzy environment. *Expert Systems with Applications*, 34 (1), 205–213.
- Organ, A. (2013). Bulanık Dematel Yöntemiyle Makine Seçimini Etkileyen Kriterlerin Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1), 157–172.,
- Panahfar, F., Heavey, C. & Byrne, P. J. (2015). Developing retailer selection factors for collaborative planning, forecasting and replenishment. *Industrial Management & Data Systems*, 115(7), 1292–1324.
- Patil, S. K. & Kant, R. (2014). A hybrid approach based on fuzzy DEMATEL and FMCDM to predict success of knowledge management adoption in supply chain. *Applied Soft Computing*, 18, 126–135.
- Routroy S. and C & Kumar, V. S. (2014). Analyzing supplier development program enablers using fuzzy DEMATEL. *Measuring Business Excellence*, 18 (4), 1–264.
- Saylık, A. (2019). Hofstede'nin Kültür Boyutları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması; Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8/3, 1860–1881,
- Stankov, L. (2015). Four GLOBE dimensions of perceived social norms in 33 countries. *Learning and Individual Differences*, 41, 30–42
- Sucubaşı, B. (2008). *Kurum Kültürü Performans Yönetim Sistemi İlişkisi ve Bir Alan Araştırması*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tökez, E.K. & Över Özçelik, J.(2018). Hazır Giyim Üretiminde Kumaş Kalitesine Etki Eden Faktörlerin Bulanık DEMATEL Yöntemi Kullanılarak Analizi, *Academic Platform Journal of Engineering and Science* 6-3, 104-112
- Tyagi, M., Kumar, P. & Kumar, D. (2015). Assessment of critical enablers for flexible supply chain performance measurement system using fuzzy DEMATEL approach. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 16 (2), 115–132.
- Valmohammadi, C. & Sofyabadi, J. (2015). Modeling cause and effect relationships of strategy map using fuzzy DEMATEL and fourth generation of balanced scorecard. *Benchmarking*, 22 (6), 1175–1191.
- Waldman, D.A., de Luque, M.S., Washburn, N., House, R.J., Adetoun, B., Barrasa, A., Bobina, M., Bodur, M., Chen, Y.-J., Debbarma, S., Dorfman, P., Dzuvichu, R.R., Evcimen, I., Fu, P., Grachev, M., Duarte, R.G., Gupta, V., Den Hartog, D.N., de Hoogh, A.H.B., Howell, J., Jone, K.-Y., Kabasakal, H., Konrad, E., Koopman P.L., Lang, R., Lin, C.-C., Liu, J., Martinez, B., Munley, A.E., Papalexandris, N., Peng, T.K., Prieto, L., Quigley, N., Rajasekar, J., Rodríguez, F.G., Steyrer, J., Tanure, B., Thierry, H., Thomas, V.M., van den Berg, P.T., & Wilderom C.P.M. (2006). Cultural and leadership predictors of corporate social responsibility values of top management: a GLOBE study of 15 countries. *Journal of International Business Studies*. 37 (6), 823–837
- Wasti, S.A., Erdaş, K.D. & Dural, U. (2013). Örgüte güvensizlik: Kültürler arası nitel bir çalışma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40 (Aralık), 525–552
- Warner-Söderholm, G. (2010). *Understanding perceptions of cultural and intracultural societal practices and values of Norwegian managers* (DBA thesis). Reading University.
- Wu, W. W., & Lee, Y. T. (2007). Developing global manager's competencies using the fuzzy DEMATEL method. *Expert System with Applications*, 32, 499–521
- Wu, J K.-J. , Liao, C.-J. , Tseng, M.-L. & Chiu, A. S. F. (2015). Exploring decisive factors in green supply chain practices under uncertainty. *International Journal of Production Economics*, 159, 147–157.
- Wu, L., Zhang, Q., Shan, L. & Chen, Z. (2013). Identifying critical factors influencing the use of additives by food enterprises in China. *Food Control*, 31 (2), 425–432.

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

İlyasbey/Yarhisar Köyü'nün (Bilecik) Değerleri Ve Kırsal Mimari Özellikleri

Investigation of the values and architectural features for the protection of Bilecik İlyasbey/Yarhisar Village

Gizem KUÇAK TOPRAK¹

Öz

Mimarlık; kültürel değişimlerin, dönüşümlerin, gelişmelerin takip edilebilmesi açısından önemli araçlardan biridir. Bu nedenle; mimari öğelerin, kentlerin korunması ve yaşatılması elde edilen bilgilerin üzerine yeni bilgilerin konması ile geleceğe aktarılması açısından önemlidir. Bu çalışma, Anadolu kırsal yerleşim ve mimari özelliklerini taşıdığı tespit edilen İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün korunması, yaşatılması için değerlerinin ve mimari özelliklerinin ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, öncelikli olarak Anadolu kırsal yerleşim, mimari özellikleri ve bu özelliklerin coğrafya, topografya, iklim, işlev, kültür ile birlikte nasıl şekillendiği araştırılmıştır. Ardından İlyasbey / Yarhisar Köyü kırsal mimarisi ve konut yapıları üzerinde detaylı alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Alan çalışması esnasında Anadolu kırsal yerleşim ve mimarisi ile ilişkili olan somut ve soyut kültürel miras değeri taşıyan öğeler tespit edilmiştir. Bu çalışmanın köyün yaşatılmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilecik, İlyasbey Köyü, Türk Evi, Kırsal Mimari.

Abstract

Architecture is one of the important tools to follow cultural changes, transformations and developments. For this reason, protecting and keeping the architectural elements and cities alive is very important in terms of transferring information and putting new information on it and moving it forward. This study aim store veal the architectural values of Bilecik İlyasbey / Yarhisar Village, which has been found to have significant values in terms of Turkish House and rural architectural features. In this context a detailed theoretical and field study was carried out on rural architecture and residential buildings of İlyasbey / Yarhisar Village. The village's history, geography, demographic structure, and its connection with the Turkish House, shaped together with its cultural features, are analyzed. During the field study, items with tangible and intangible cultural heritage value associated with Anatolian rural settlements and architecture were identified. With this connection, the continuity and sustainability of the village is expected

Keywords: Bilecik, İlyasbey Village, Turkish House, Rural Architecture.

1. GİRİŞ

Anadolu toprakları, insanlık tarihi boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Dönemi ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte zengin bir Türk mimari kimliği oluşmuştur. Bu kimlikte geçmiş uygarlıkların (Roma, Bizans, Hititler, Frigler...) etkileri de görülmektedir. Bu zenginlik içerisinde zaman zaman bazı önemli değerlerimiz arka planda kalmaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atılım Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, gizem.toprak@atilim.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-1049-4628

Bazı değerlerin daha arka planda kalmasının birçok farklı sebebi olabilir. Fakat önemli olan değerlerin fark edildiği anda yaşatılması, devamlılığının sağlanması ve herkesle paylaşarak kültüre ve tarihe katkı sunmasını sağlamaktır.

Bu değerler içinde büyük yerleşimlerdeki mimari öğelerin korunması, kırsala göre öncelikli olmaktadır.

Köyden kente göç, köylerdeki kaynakların değerini yitirmesi, ulaşım, eğitim, sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi sorunlardan dolayı, köy sakinlerinin yaşamı güçleşmekte ve köyler terk edilmektedir. Oysa kırsal yerleşim ve mimari karakterini koruyan köy bütün değerleri ile birlikte korunmalı ve yaşatılmalıdır. Kırsal yerleşim ve mimari karakterin korunmasının en önemli faydalarından biri kültürün aktarılmasının, öğrenilmesinin ve devamlılığının sağlanmasıdır. Geçmişin öğrenilmesi geleceğin inşa edilmesi için önemli bir araç olarak görülmelidir.

Kırsal mimari mirasının korunması aynı zamanda bölgede ekolojik turizmin oluşmasına/gelişmesine, dolayısı ile köyün yaşamasına ve ekonomik kalkınmaya olanak sunmaktadır (Kaypak, 2012: 11-29). Böylece köyün hem yerel halk hem de geçici kullanıcılar ile yaşamasını ve dolayısı ile korunmasını sağlamaktadır. Bu yüzden kırsal yerleşimler, koruma biliminin konularından biri olmaya başlamıştır. Kamu bütçeleri ile bazı köylerde, sokak sağlıklaştırma, yapı onarımı ve/veya restorasyonu için bütçe ayrıldığı bilinmektedir. Fakat çoğunlukla Türkiye’de kırsal yerleşimlerin korunmuşluk düzeyi düşüktür ve mimari kimliği kaybolmaktadır (Eres, 2016: 8-13).

Türkiye’de, 2013 yılında, 3194 sayılı İmar Kanunu’na köy tasarım rehberlerine ilişkin ek madde eklenmiştir.

“Yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla muhtarlık katılımı ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabilir. Köy tasarım rehberleri ilgili idare meclisi kararı ile onaylanır ve uygulanır(3194 Sayılı İmar Kanunu, 2013).”

Kırsal mimari öğelerin kaybolmadan korunması var olduğu şekliyle geleceğe aktarılması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle; kırsal yerleşimlerin, bütün değerleri ile birlikte kaybolmadan önce belgelenmesi, korumanın başlatılması gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı arka planda kaldığı fark edilen, hem tarihsel süreçte önemli olaylara tanıklık eden, doğal değerleri ile dikkat çeken, hem de kırsal mimari değerleri açısından korunması gereken bir köy olan İlyasbey / Yarhisar Köyü’nün bütün değerleri ile birlikte fark edilmesi, belgelenmesi ve yaşatılmasıdır.

2. YÖNTEM

Çalışmaya öncelikli olarak Anadolu kırsal yerleşim ve mimari özelliklerinin araştırılması ile başlanmıştır. Bu araştırma esnasında çeşitli kaynaklar kullanılırken çeşitli bölgelerde yapılan

incelemelerden² elde edilen veriler de kullanılmıştır. Ardından, İlyasbey / Yarhisar Köyü'ne ilişkin tarihsel süreç, coğrafi, demografik yapı, geçim kaynakları araştırmaları ile devam edilmiştir. Yapılan bu inceleme ile kırsal mimariyi etkileyen öğelerin tespit edilmesi ve sonuç ürünlerine katkısının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Köyün yerleşim ve mimari özellikleri Şekil 1'de yer alan envanter çalışması formu eşliğinde tespit edilmiştir. Bu forma ek olarak içerisine girilebilen yapıların plan tipolojileri çıkarılmıştır. Ayrıca köy halkı, önceki tarihlerde köyde yaşayan kişiler ile görüşmeler yapılarak soyut kültürel miras değeri taşıyan öğeler de belgelenmiştir.

<p>Genel bilgiler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yeni Yapı, eski yapı • Onarım ihtiyacı 	<p>Harita Bilgileri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pafta No • Ada/Parsel • Mevkii 	<p>Ev Sahipliği</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ev sahibi • Kiracı • Mülkiyeti şahsa ait değil • Mülkiyet sahibinin adı soyadı 	<p>Kullanım Şekli</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konut • Müstemilat • Eğitim • Sağlık • Ticaret • Kamu • Dini • Ahır • Diğer • Boş 	
<p>Sokak Silüeti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sokak silüetinde yapının konumu ve komşu yapılar ile ilişkisi 	<p>İmar Planı</p> <ul style="list-style-type: none"> • İmar Planında yapının konumu ve komşu yapılar ile ilişkisi 	<p>Cepheler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cephelerin fotoğraflanması 	<p>Plan Tipolojisi</p> <ul style="list-style-type: none"> • İçeri girilebilen yapılarda plan tipolojilerinin çıkarılması 	<p>Özgünlük Durumu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yapı ilk halini korumaktadır. • Yapıda ilaveler vardır. • Yapı tamamı ile bozulmuştur.
<p>Yol Dokusu (ön, arka ve yan yollar)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Malzeme • Yol dokusunun kullanım için uygunluğu 	<p>Bahçe Duvarı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Malzeme • Duvar üstü kaplama • Yükseklik 	<p>Çatı Malzemesi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Malzeme • Onarım ihtiyacı 	<p>Taşıyıcı Sistem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ahşap • Betonarme • Çelik • Diğer 	<p>Cephe Malzemeleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Duvar malzemesi • Kaplama malzemesi • Taşıyıcı sistem arası dolgu malzemesi • Süslemeler • Pencere, kapı çerçeve malzemesi

Şekil 1. İlyasbey / Yarhisar Köyü yapı envanter çalışması için kullanılan başlıklar.

Yapılan envanter çalışması ile birlikte İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün kırsal yerleşim ve mimari karakteri tespit edilmiştir. Köyün, Anadolu kırsal yerleşim ve mimari karakteri ile paralellik gösteren öğeleri ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda köyün korunması için atılması gereken ilk adımın atılması amaçlanmıştır.

² Yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

3. ANADOLU'DA KIRSAL YERLEŞİM ve MİMARİ ÖZELLİKLERİ³

“Kırsal mimarlık yerel gereksinimlere ve yapım malzemelerine dayanan, yerel gelenekleri yansıtan bir mimarlık türüdür. Kırsal yapılar ve yerleşmeler, insanla doğa arasındaki etkileşimin benzersiz örnekleridir. Halk mimarlığı ya da kırsal mimarlık, bir tasarım metodolojisine bağlı, eğitilmiş profesyonel mimarlar tarafından değil, gündelik yaşamın içinden gelen yapı ustaları tarafından inşa edilen yapıları ifade eder. Zaman içinde evrilir, yapıdan yapıya değişir ve durağanlıktan uzak bir faaliyettir. Bu evler doğal çevreleriyle olağanüstü bir uyum içerisindedir ve çevreye olumsuz etkileri hemen hemen yoktur (Çekül Vakfı, 2012: 5).”

Batur ve Gür Anadolu kırsal mimarlığının oluşmasını etkileyen dört farklı madde üzerinde durmaktadır (Batur & Gür, 2005; 165).

“Çevresel etkenler: İklim, topoğrafya, doğal doku, insan dokusu, çevrede bulunan malzeme, vb, Kültürel etkenler: Dünya görüşü, kültürel değerler ve normlar, din, dil, aile, akraba ve toplum ilişkileri, yaşam biçimi, çevre/mekân-konut kullanımı ile ilgili normlar, konutun temel işlevi ve anlamı. Sosyal etkenler: Aile büyüklüğü, ailenin sosyoekonomik statüsü ve toplumsal etki alanı, ailenin dünya görüşü ve toplumsal tutumlar, aile yapısı/ailede roller, ailenin yaşam biçimi, ailenin kendilik algısı, beklentileri ve umutları, ailenin konut deneyimleri. Bireysel etkenler: Bireyin konutla kurduğu yarar ilişkisi, bireyin konutla kurduğu duygusal ilişki, bireyin kültürel normlarla ilgili yorumu, eğitimi, bireyin yaşam yoğunluğu, konut deneyimi, benlik algısı.”

Cengiz Bektaş ise Anadolu kırsal mimarlığının temel ilkelerini; yaşama, doğaya, çevre koşullarına uygunluk; gerçekçilik, akılcılık; içten dışa çözüm; iç mekân ve dış mekân uyumu; tutumluluk; kolaylık; ölçülerin insan bedeni temel alınarak oluşturulması; iklime uygunluk; gerekçelerin en yakından seçilmesi; esneklik olarak belirlemiştir (Bektaş, 2007: 30-46).

Çevre koşulları, iklimsel veriler, topografya, bitki örtüsü, kültürel ve sosyal yapı gibi mevcut verilerin doğru şekilde ele alınarak inşa edilen kırsal yerleşimler, işlevselliğin ön planda olduğu yerleşimlerdir.

“Kır yapılarının en önemli farkı doğal karakteridir. Bir üslup kaygısına düşmeden, geleneksel gereksinimler ile ortaya çıkan, yer ve iklim koşullarına karşı bir yanıtır. Bu sağlam yapının altında kuşaktan kuşağa aktarılan bir kadim bilgi, deneyim, beceri ve ustalık yatmaktadır. Sıradan insanların günlük yaşamlarını tüm yalınlığı ile doğanın koşullarına karşı durarak sürdürme mücadelelerinin birer simgesidir (Aran, 2000: 14-15).”

Anadolu kırsal yerleşimleri incelendiğinde, bir meydan ve meydandan konut yapılarına ulaşma fikrinin esas olduğu görülmektedir. Meydanda cami, hamam, arasta, dükkân gibi ortak kullanım alanları yer alabileceği gibi bazı kırsal alanlarda hamamın meydana yakın bir konumda inşa edildiği görülmektedir.

³ Bu bölümde yazar tarafından tespit edilen özellikler, daha önce yazar tarafından Mardin ve köyleri, Safranbolu, Göynük, Sille, Beypazarı, Ayaş, İlyasbey Köyü, Oğlakçı Köyü gibi farklı alanlarda yapılan tespitler sonucunda oluşturulmuştur.

Konut parsel düzenleri, bitişik nizam, ayırık nizam ya da üçlü dördü gruplamalar ile oluşturulan kümeler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Konutların yerleşimindeki esas öğeler, topografya, iklim, çevre koşulları ve mahremiyet, saygı kavramlarıdır. Konut yapılarının çoğu topografya yapısına bağlı olarak birbirinin bahçesine ve mahrem iç mekânlarına doğrudan bakmayacak, birbirinin güneşini, manzarasını ve rüzgârını kapatmayacak düzenlerde inşa edilmiştir.

Yerleşime kolay ulaştırılabilir ve kolay işlenebilir olması açısından, yapım malzemesi olarak genellikle yöreye ait malzemeler tercih edilmiştir. Bu nedenle; yapım malzemelerinde yöresel farklılıklara çok sık rastlanır. En çok kullanılan yapım malzemeleri ahşap; taş ve kerpiçtir (Çekül Vakfı, 2012).

“Anadolu'nun yağmur alan, ağacı bol olan bölgelerinde malzeme olarak ahşabın kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca ahşap çatki yapım yöntemiyle Anadolu'nun birçok yöresinde karşılaşılır. Ahşap çatki yöntemi; yeğnilik, az gereç kullanımı, ince duvarlardan ötürü yer kazancı, yapım süresinin kısalığı, işçilik ve yalıtım kolaylığı nedenleriyle tercih edilmektedir(Bektaş, 2007: 30-46).”

Yapılar çoğunlukla tek, çift veya üç katlıdır. Tek katlı yapılarda nemden korunmak amaçlı yükseltilmeye gidilirken; çift veya üç katlı yapılarda zemin katın genellikle, ahır, ambar, depo, kiler gibi servis mekânları için kullanıldığı görülmektedir. Zemin kat duvarları hem işlev hem de mahremiyetten kaynaklı yüksek duvarlı katlar olarak düzenlenmiştir ve pencere açıklıkları üst katlara göre daha azdır. Bahçe duvarları ile bahçenin ve zemin katın sokak ile görsel ilişkisi kesilmiştir. Üst katlar ise yaşama birimlerinden oluşmaktadır. Odalar, sofa, cumba, çıkma mekanlara rastlanmaktadır. Islak mekânlar ise yapının dışında, zemin katta veya üst katlarda yer alabilmektedir. Mutfak zemin katta yer alabildiği gibi, üst katlarda da konumlandırılmış olabilir. Öğelerin nerede ve nasıl konumlandırılacağı, kullanıcı, işlev, arsa ilişkileri ile farklılıklar göstermektedir.

Eldem; esas Türk Evi'nin tek katlı olduğuna, zaman ile kat adedinin arttığına, kat adedi artsa dahi konutun esas katının mutlaka tek ve en yukarıda olduğuna dikkat çekmektedir (Eldem, 1968: 12).

Bektaş, Anadolu kırsal mimarlığında konut yapılarını sofalarına göre sınıflandırmaktadır. Sofasız çözümde; sofanın ya da hayatın yerini bahçe ya da taşlık almaktadır. Ev iki katlıysa üst kattaki odaları önlerindeki bir balkon bağlamaktadır. Oda sayısı fazla olduğunda aralarında bir de eyvan yer alabilir. Dış sofalı çözümde; sofa evin bir yanında, kapalı bölümün dışındadır. Bu çözüm sofanın durumuna göre alt bölümlere ayrılmaktadır. Odalar sofanın yanında dizili ise yan sofalı plan tipolojisi; odalar sofanın birbirine bitişik iki kenarına dizilmiş iseler, sofa köşede ve odalar L biçiminde dizilmiş iseler L sofalı plan tipolojisi; odalar sofanın üç kenarında dizilmiş iseler U sofalı plan tipolojisi olarak adlandırılır. İç sofalı çözümde, sofa, karşılıklı iki yanına odalar dizilerek ortada kalmıştır. Orta sofalı çözümde sofanın tüm çevresinde odalar sıralanmış, sofa orta yerde kalmaktadır (Bektaş, 2007).

Eldem ise konut yapılarında planı teşkil eden elemanları, odalar, sofalar ve müstemilat, geçit ve merdivenler olmak üzere üç elemana ayırmaktadır. Bu üç elemanın birbirini şekillendirdiğine dikkat

çekmektedir. Odaların fazla veya az olmasına bağlı olarak plan tipolojisi değişmektedir. Örneğin orta sofalı planda en az dört oda gerekirken; köşe sofalı evlerde oda adedi iki veya üçten fazla olmamaktadır. Veya bütün odaların pencerelerinin aynı yöne bakması istenildiğinde ancak dış sofalı; her yönde pencere açılabilir olması istenildiğinde ise orta sofalı plan tipi tercih edilebilir (Eldem, 1968; 15).

Sofa, Eldem tarafından yapının başlıca ögesi olarak ele alınmaktadır. Ve odaların yön, büyüklük, sayı tercihleri ile birlikte şekillenen; sofasız, dış sofa, iç sofa ve orta sofa olmak üzere dört çeşit sofa tespitinde bulunmaktadır. Sofasız plan şemasında odalar sadece yan yana gelmekte ve birbirine geçit, avlu, üst katlarda geçit balkonu gibi elemanlarla bağlanır. Dış sofalı plan şemasında: odalar sofanın tek tarafına sıralanırken, sofanın bir ucuna köşk ilave edilmesi de mümkündür. Dış sofalı plan şeması L ve U plan şeması olarak yorumlanabilir ve kollara ayrılabilir. İç sofalı plan şemasında sofanın iki yanı odalar ile çevrilirken, iç sofanın yan sofa, eyvan, merdiven sofası gibi ilavelerle genişletildiği örnekler de görülmektedir. Orta sofalı plan şemasında ise sofa evin merkezindedir ve dört tarafı odalar ile çevrilidir. Sofanın aydınlık olması için odaların arasına sofa ile bağlantılı eyvanlar yerleştirilebilir (Eldem, 1968; 25).

Kuban; (Kuban, 1995: 164-184), cephelerin, erken dönemlerde önemli bir yeri olmadığına ve işlev ile ilişkili olarak ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Klasikleşmiş cephe tasarımları oda ve eyvan ayırımına göre şekillenmektedir. Odaların dışarı çıkma yapması, eyvanların arada geride kalması ya da eyvanın dışarı çıkması odaların geride kalması gibi farklı örnekler rastlanılmaktadır.

“Çıkma ögesinin yaygınlığı ve düzensiz bir giriş katı üzerinde düzenli bir birinci kat ortaya koyma zorunluluğu, cephe tasarımında birinci kat zemin kat ikilemini güçlendirmiştir. Çoğunlukla odalar, özellikle başodalar, zemin kat üzerinden ve sokağın görüşünü arttırmak için iki yönde çıkma yaparlar. Bu çıkmalar simetrik ya da düzenli değildir. Çoğunlukla köşelere yerleştirildikleri için hayatl evlerde ev kütesinin asimetrik volumetrisi karakteristiktir. Bu çıkmalar furuşlar üzerine ya da taşırtma kirişlere ya da giriş katlarından çıkan uzun payandalara oturtulurlardı. Üç katlı evlerde birbiri üzerine taşan iki çıkma sık görülen bir düzendir (Kuban, 1995: 164-184).”

4. İLYASBEY/YARHİSAR KÖYÜ DEĞERLERİNİN, KIRSAL YERLEŞİM ve MİMARİ ÖZELLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI

4.1. Tarih Araştırması

Bilecik ve Söğüt, Osmanlı tarihi başlangıcında oldukça değerli olan; fakat ilerleyen dönemlerde değerini yitiren ve Osmanlı Dönemi kentleri ile karşılaştırıldığında (Bursa, İstanbul, İzmit...) yeterli büyümeyi gösteremeyen kentlerimizdendir.

Tarihte Bilecik'in Melançiya, Agrilion (Güney, 1935: 6; Umar, 1999: 27), Frigler döneminde Justiniano Polis Mela, Justiniano Polis Gordi (Ramsay, 1887: 461-519) gibi isimler ile anılırken; Bizanslılar döneminde Hamsu ile Debbâghâne deresi vadileri arasında bir kaya çıkıntısı üzerindeki Belokome (Belekome, Belocome) adlı bir kalenin şimdiki Bilecik'in nüvesini teşkil ettiği, isminin de

buradan geldiği belirtilir (Emecen, n.d.). Belo'nun bir anlamı bulunamamıştır; fakat Bele adı Türk ağzında önce Bele-cik, sonra Bilecik olmuştur (Umar, 1993: 162).

Tarihte önemli bir yerleşim yeri olan Bilecik, İstanbul-Bağdat kervan yolu üzerinde yer almasından dolayı hareketli bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır (Tuğlacı, 1985: 54-55). Fakat arkeolojik kazıların yetersizliği dolayısıyla bölgenin yazılı tarih öncesi dönemine ilişkin bilgiler sınırlı düzeydedir (Demiryürek, 2015: 1, 4, 10). Antik Roma, Hitit, Frigya, Bizans, Selçuklu Dönemlerinde adı geçen Bilecik, 1299 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Osman Gazi'nin Bilecik'i ve Yarhisar'ı fethetmesi ile birlikte Beyliğin merkezi olmuştur (Emecen, n.d.).

Söğüt ve çevresi 13. yüzyılda Selçuklular ve Bizanslılar arasında bir uç bölge durumundadır. Osmanlıların bu bölgeye akınlar düzenlemeye başladığı dönemlerde, Bilecik Bizans merkezi idaresinden kopmuştur. Başlangıçta Osman Gazi ile tekfurlar⁴ arasındaki ilişki iyi iken, Osman Gazi'nin tehlike oluşturduğu fark edilince Osman Gazi'ye bir suikast planı düzenlenmiştir (Demiryürek, 2015: 1, 4, 10). Plan, Aşıkpaşaoğlu Tarihi kitabında detaylı olarak anlatılmaktadır. Suikast planı istenildiği şekilde gitmemiş ve Orhan Gazi ile Nilüfer Hatun'un evlenmesi ile sonuçlanmıştır. Nilüfer Hatun (Halorifa) Osmanlı Dönemi'nde bilinen ilk yabancı gelindir (Atsız, 2012).

1289 yılında Eskişehir ve İnönü'yü de içine alacak şekilde sınırlar genişlerken; göçebe nüfusun yerleşmesi için toprak ve bu toprakların güvenliğini sağlamak gibi doğal nedenler; Domaniç Dağı'ndan Söğüt'e kadar uzanan dar bir toprak parçasına Sakarya'nın batısında yer alan İnegöl düzlükleri ve daha da doğuda Bilecik, Yarhisar ve son olarak Yenişehir Kaleleri eklenmesi ile sonuçlanmıştır (Pitcher, 2019: 63).

Araştırmalar bize, Bursa'nın fethinden önce subaşılık olarak nitelendirilebilecek iki önemli idari ünitenin mevcut olduğunu göstermektedir (Baykara, 1988: 84). Bu idari yapılanmalar Yenişehir, Karacaşehir ve İnönü üçgeninde yer almaktadır ve Yarhisar Nahiyesi Hasan Alp'e tahsis edilmiştir (Aşıkpaşazade et al., 2007: 63-291).

1300'lü yılların başına kadar Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı olan Yarhisar Karyesi ardından Ertuğrul Sancağına bağlanmıştır ve 1310 yılında Nahiye olması için ilgili çalışmalar yapılmıştır⁵.

Bizans Dönemi'nde önemli olaylara tanıklık eden tanıklık eden Yarhisar Tekfuru ve Osmanlı Dönemi'nde Yarhisar Nahiyesi'nin tam olarak neresi olduğu üzerine yapılan çalışma, bize bugünkü İlyasbey / Yarhisar Köyü ve yakın çevresini göstermektedir (Şekil 5).

4 Bizans İmparatorluğu zamanında vali düzeyinde olan yöneticilerle Anadolu ve Rumeli'deki Hristiyan beylerine verilen ad.

⁵ Elde edilen bilgiler TC. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilmiştir. 1333 yılında gönderilen belge "Ertuğrul Sancağı'na bağlı Yarhisar karyesinin büyüklüğü ve ehemmiyetinden dolayı nahiye yapılması talebiyle verilen arzuhallerin Hüdavendigâr vilayetine gönderildiği, ilgili hususta gereğinin yapılması." üzerinedir (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1310).

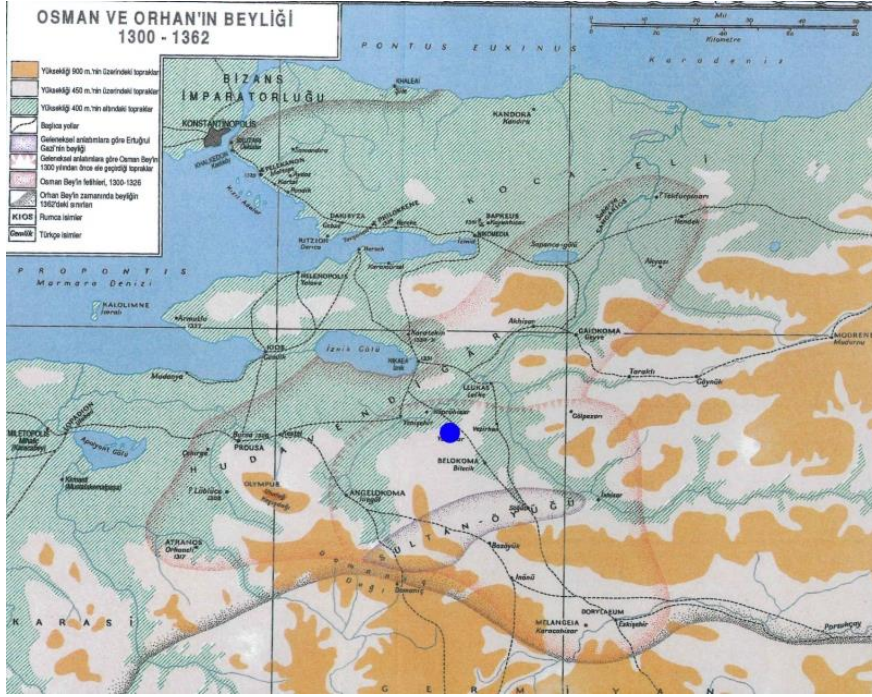
2020 yılında Google Earth kuş bakışı hava fotoğrafı, Osmanlı Devlet Arşivlerinden alınan 1341 tarihli Bilecik Haritası ve Donald Edgard tarafından hazırlanan 1300 – 1362 Osman ve Orhan'ın Beyliği Haritaları olmak üzere üç farklı harita çakıştırılmıştır. Üç haritada da İznik Gölü dikkate alınmıştır ve haritalar aynı ölçeğe getirilerek İznik Gölü sınırlarından üst üste getirilmiştir. Yapılan çalışma Yarhisar'ın, İlyas Bey Köyü'ne yakın bir bölgede olduğunu göstermektedir (Şekil 5).

Yarhisar 1314: [REDACTED]

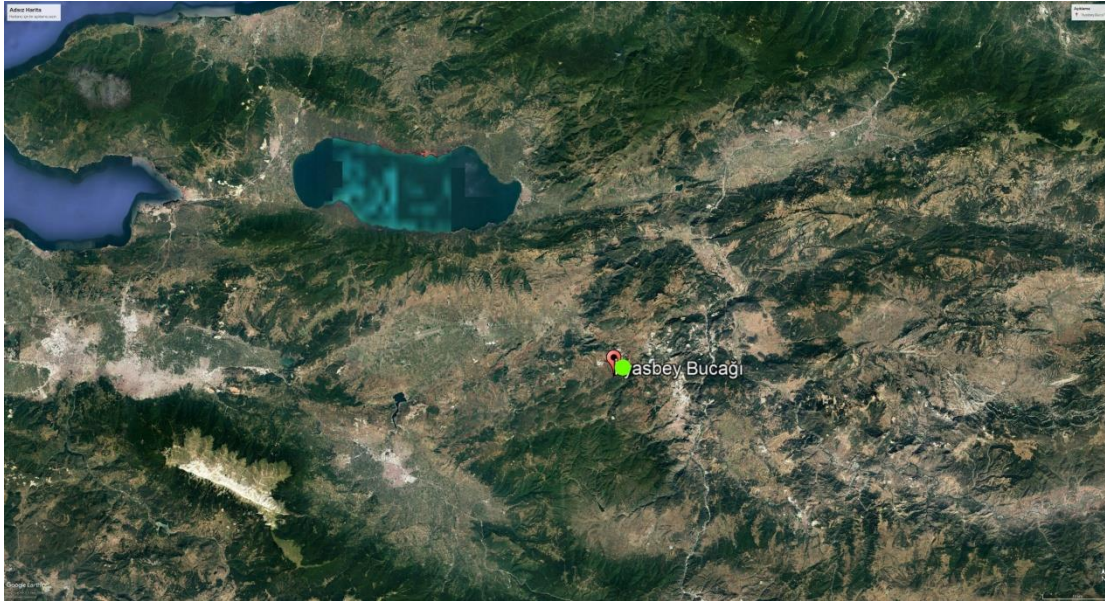
Şekil 2. 1314 tarihli Bilecik Haritası (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1341).

İlyasbey/Yarhisar Köyü'nün (Bilecik) Değerleri Ve Kırsal Mimari Özellikleri

Yarhisar1300-1362: [REDACTED]

Şekil 3.Osman Ve Orhan'ın Beyliği (1300-1362) Haritası (Pitcher, 2019).

İlyasbey/Yarhisar Köyü 2020: [REDACTED]

Şekil 4:İlyasbey Köyü, Google Earth kuş bakışı görüntüsü - 2020.

Yarhisar 1314: ■

Yarhisar: 1300-1362: ■

İlyasbey/Yarhisar Köyü: ■

Şekil 5:Günümüz Türkiye Haritasında farklı tarihlerdeki İlyasbey/Yarhisar Köyü konumları.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yapılan araştırmalar; Ertuğrul Sancağı'nın merkezi olan Bilecik'in batısında yer alan Yarhisar Nahiyesi'nin, 1895 yılında, merkezinin Akbıyık Köyü olduğunu gösterirken (TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, 1310), 1915 yılında merkezi değişmiş ve İlyas Bey Köyü olmuştur (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, n.d.). Bahsi geçen dönemde Nahiyede toplam köy sayısı 33'tür ⁶.

Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan ve hikâyelere tanıklık eden Yarhisar Nahiyesi ve İlyas Bey / Yarhisar Köyü Milli Mücadele yıllarında zorlu dönemler geçirmiş ve atlatmıştır. Köy halkı ve daha önce köyde büyükleri yaşamış kişiler ile gerçekleştirilen söyleşilerde; köyün Yunan askerleri tarafından yakıldığı, birçok evin, ahırın yıkıldığı ve sonrasında çoğu binanın yeniden inşa edildiğine dikkat çekilmiştir. Bilecik ve çevresi Yunanlılar tarafından ilk defa 6-9 Ocak 1921 tarihlerinde işgal edilmiştir (Bilgin, 2015: 192-340). Yunan askerlerinin bölgedeki hareketleri ve 6 Ocak-9 Ocak tarihleri arasında cephede yaşananlar, Fevzi Paşa'nın 10 Ocak'ta TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında geçmektedir ve bölgede şiddetli bir muharebe yaşandığı dile getirilmektedir (Bilgin, 2015: 192-340; TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, 1921). Güney; Bilecik'in işgali sırasında yerel halkın farklı kentlere kaçmak zorunda kaldığını (Güney, 1935: 135-6) ve hatıralarını kaleme alan Devocioğlu ise yerel halka çapulculuk yapıldığını (Devocioğlu, 1993) detaylı olarak aktarmaktadır.

⁶İlyasbey, Okluca, Konuk, Karaağaç, Çavuş, Gökçesu, Künce, Toprakdere, Yarhisar, Karaamuca, Abadiye, Sekri, Uludere, Dömez, Mahmudiye, Kendirli, Ayvacık, Göynücek, Elmabahçe, Hasandere, Koyun, Bahçecik, Hezargrad, Akbıyık, Karahasanlar, Sultaniye, Arpadere, Südlük, Alpagut, Erkoca, Bayramşah, Tekke ve İskaniye (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, n.d.).

Bilecik ve çevresinde, 1920'li yılların öncesi ve sonrasında yapılan birçok taarruzda yerleşimin büyük hasar gördüğü çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir (Bilgin, 2015: 192-340). 6 Ocak 1921'de Yunanlılar tarafından başlayan işgaller, 6 Eylül 1922'de sona ermiştir. Üç kere işgal edilen Bilecik'te toplamda 2115 ev, 500 dükkân, 429 ahır ve samanlık, 15 camii, altı medrese, beş mescit, 16 okul, altı türbe, 17 resmi daire, dokuz adet çiftlik ve iki değirmen işgalde yıkılmış ve zarar görmüştür (Bilecik Belediyesi, 2019).

Bu süreç içerisinde köyler de büyük zarar görmüştür. Bilecik Tetkik Heyeti adıyla görevlendirilen heyetlerden birinin Garp Cephesi İstihbarat Şube Müdürlüğü'ne gönderildiği ve heyet tarafından 07.08.1921 tarihli raporda; İlyasbey köyünün kısmen yakıldığı ve yıkıldığı; ayrıca 24.04.1921 tarihinde Bilecik Mutasarrıfı Salih Bey'in Garp Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği raporda; İlyasbey Karyesi'nde 36 hane, 21 samanlık ve üç fırının yakıldığı belirtilmektedir (ATASE Arşivleri, n.d.). İlyasbey Köyü'nde 201 ev, 135 ahır ve samanlık, iki han yakılarak yıkılmıştır (Özcan, 2003: 206).

İlyasbey/Yarhisar Köyü'nde yaşanan yıkımların ardından 1930'lu yıllar ile birlikte yeniden yapım süreci başlamıştır.

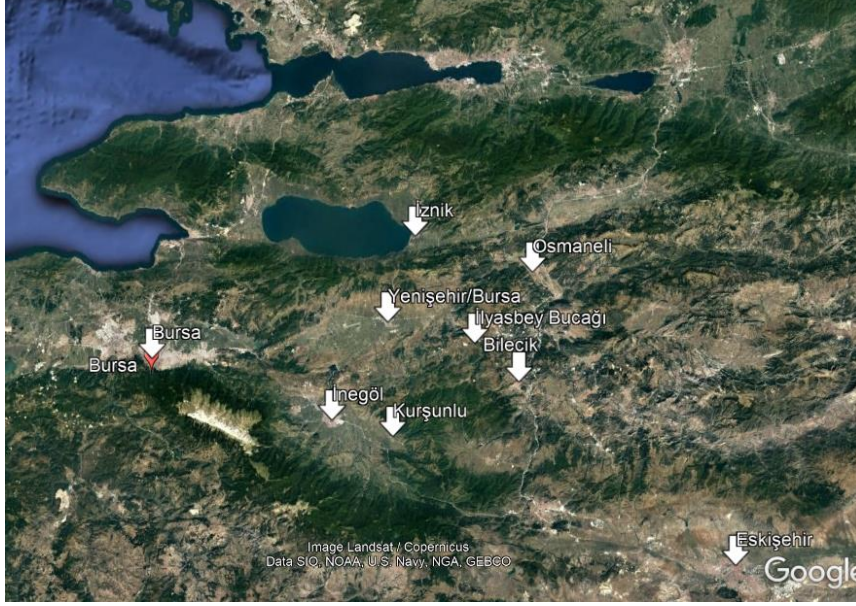
4.2. Coğrafi Özellikler

Bilecik, Marmara Bölgesinin güneydoğusunda, Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Ege Bölgelerinin kesişim noktasında; 39° ve 40° 31' kuzey enlemleri ile 29° 43' ve 30° 41' doğu boylamları arasında konumlanmaktadır. Doğuda Bolu ve Eskişehir, Güneyde Kütahya, Batıda Bursa, Kuzeyde Sakarya illerine komşudur.

“Bilecik ili toprakları tepelik alanlar, dik ve derin vadilerle yarılmış aşınım düzlükleridir. Kuzey Anadolu kenar dağları, yani, Karadeniz dağlarının başlangıç merkezi, İç Anadolu platolarının başlangıç yeri, Marmara Bölgesinin ise kıyı ve akarsu çanak tabak ovalarının sona erdiği alanlarının tamamı ilin sınırları içerisinde (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Bilecik İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2020).”

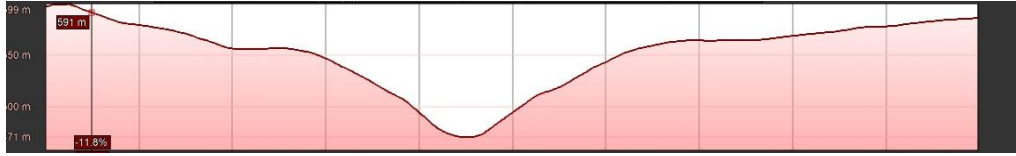
Kuzey Anadolu Dağları'nın denizden içeriye doğru ikinci serisi olan Köroğlu Dağları, ilin topraklarında başlamaktadır ve topografya batıdan doğuya doğru birden yükselmektedir. Bozüyük Ovası ve Sakarya ırmağı ile kuzey-güney yönünde iki bölüme ayrılır. Dağlar bu ırmağın her iki yakasında devam eder.

İlyasbey/Yarhisar Köyü, Bilecik'in kuzeybatısında yer almaktadır ve Bilecik merkeze yaklaşık 10 km. uzaklıkta olup, rakım 570 metredir. Köy; Bilecik Merkez, Osmaneli, Kurşunlu ve Bursa Yenişehir İlçelerinin oluşturduğu dörtgenin merkezinde yer almaktadır.

Şekil 6: İlyasbey/Yarhisar köyü konum-Google Earth kuşbakışı hava fotoğrafı.

Bilecik ve çevresi Sakarya Havzasında yer almaktadır. İlyasbey Köyü'nden Sakarya Nehri'nin kolu olan Karasu Deresi'ne bağlı Tahtalı deresi geçmektedir. Aşağıda yer alan vadiye kadar devam eden derenin alt bölümleri halk arasında Aşağı Dere olarak anılmaktadır. Köy tepeden vadi manzarasına bakmakta ve doğal peyzajı ile dikkat çekmektedir. Ormanlık bir bölgede yer alan köy, manzara açısından oldukça geniş bir perspektife sahiptir ve doğal peyzaj elemanları köy silüetinde baskın bir karaktere sahiptir.

Şekil 7.İlyasbey/Yarhisar Köyü konum kesit-Google Earth⁷.

⁷ 10.07.2020 tarihinde Google Earth programı üzerinden alınmıştır.

Şekil 8. İlyasbey Köyü Güneydoğu silueti⁸.

Şekil 9. İlyasbey Köyü Kuzey silueti⁹.

⁸ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

⁹ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

Şekil 10. İlyasbey Köyü karşı tepeden siluet¹⁰.

Bilecik yerleşiminin engebeli bir arazide konumlanması, tarımsal faaliyetler ve üretim açısından zorluklar yaşanmasına neden olsa bile iklimin uygun, topraklarının verimli olması, hububat tarımı yapılmasına, sebze ve meyve yetiştiriciliğine olanak sunmaktadır. Fasulye, nohut, barbunya, buğday, mısır, afyon, pamuk, üzüm yetiştirilmektedir. Yoğun dut ağaçlarından kaynaklı koza yetiştiriciliği yaygındır.

Bilecik, geniş dutluk alanların etkisi ile Birinci Dünya Savaşı öncesinde koza üretiminin önemli bir merkezi olmuştur. Üretilen ipeğin bir kısmının (yıllık ortalama 1200000 kilo) Dünya üzerinde farklı kentlere (Lyon, Marsilya, Napoli...) ve hububatın ortalama %40'ının ihraç edildiği bilinmektedir. İpek ve hububat dışında afyon, pamuk, tütün ekimi yapılmakta ve kentin ekonomik kalkınmasına katkı sunulmaktadır (TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, 1310).

Geçmişte Yarhisar Nahiyesi'nde özellikle buğday, mısır ve koza yetiştirilirken (Demiryürek, 2015: 1, 4, 10), günümüzde üretim alanındaki çeşitlilik artmıştır. Oldukça ağaçlık bir bölgede konumlanan İlyasbey Köyü'nde çok farklı ağaçların yetişmesi üretim sistemini etkilemektedir. Bu bağlamda vişne, kiraz, dut, erik, ceviz gibi meyve ağaçları, şerbetçi otu belirtilebilir. Özellikle dut ağaçlarının varlığı, her evde ipek böcekçiliği yapılmasına olanak sunmuştur. Yapılan görüşmelerde her evde mutlaka koza üretimi yapıldığı bilgisi edinilmiştir. Fakat köyde ipek böcekçiliği devam etmemektedir. Yaşayanlar ile yapılan görüşmelerde ve çeşitli kaynaklarda (Demiryürek, 2015: 1, 4, 10;

¹⁰ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

Kağıtçıbaşı & Yaşar, 2006: 240-243) ipek üretiminin endüstriyelleşmesi ve üretimin Bursa'ya kayması sebep olarak gösterilmektedir.

Türkiye'de sadece Bilecik ve çevresinde üretimi yapılan şerbetçiotu ise bira yapımında ve ilaç sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Fakat son zamanlarda bu bölgede üretilen şerbetçiotunun desteklenmemesi tarım arazilerinin azalması ile sonuçlanmıştır.

Tahtalı Deresi ve Pınarbaşı olarak adlandırılan köyün tepe noktalarından çıkan suyun doğal eğim ile alt kotlarda yer alan tarım arazilerini besleme potansiyeli tarım arazilerinin geniş bir alanda yayılmasına olanak sunmuştur. Köy yerleşim alanı yaklaşık 1 dönüm iken, tarım alanları yaklaşık 20 dönümdür ve bahçeler, tarlalar, harman yerleri yer almaktadır.

Zengin karakteristik peyzaj alanlarına rağmen, köyün kuzeydoğu yönünde yer alan ve meydana izlenme olanağı olan vadi manzarası mermer ocakları ile kirletilmektedir. Google Earth üzerinden alınan 24.10.2019 tarihli hava fotoğrafı üzerinden yapılan ölçümde ocakların toplam alanı yaklaşık olarak 904.510 m² olarak hesaplanmıştır.

Şekil 11. İlyasbey Köyü kuzeydoğu yönü manzarası¹¹.

4.3. Demografik Yapı ve Nüfus

İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün ne zaman kurulduğuna dair bir bilgi edinilememiştir; fakat üst bölümlerde belirtildiği üzere farklı tarihsel olaylarda adı geçmektedir. Özellikle 1915 yılında Yarhisar Nahiyesi'nin merkezi olması ile birlikte nüfus hareketliliğinin yaşandığı görülmektedir.

Ertuğrul Sancağı'nın nüfusu göçlerden kaynaklı olarak karma bir nüfustur. Muhacirler, Lefke, Yarhisar ve Pazarcık nahiyelerine yerleştirilmiştir. 1886 yılına kadar Yarhisar'da Rumelilere ait 37 hane olduğu ve 150 kişilik bir nüfusa sahip oldukları görülmektedir. 1915 yılı ile birlikte Yarhisar Nahiyesi'nin nüfusu 9659 kişi iken İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün nüfusu 702 kişidir (TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, 1310.)

1965 yılında İlyasbey Köyü'nün Yarhisar Bucağı'nın (Nahiye) hala merkezi olduğu ve günümüzde de bu özelliğini koruduğu görülmektedir. Fakat 1965 yılından günümüze nüfus hızla

¹¹ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

azalmıştır. 2000’li yıllarda ise Yarhisar Bucağı’nın İlyasbey Bucağı, merkezinin ise İlyasbey Köyü olduğu görülmektedir ve aşağıda TUİK’den alınan 1965 yılı ve sonrasına ait nüfus bilgileri yer almaktadır. 2007 yılı ve ardından nüfus düşüşü hızlanmıştır. Nüfus sayımlarında tespit edilen kişilerin hepsi 18 yaş ve üzeridir.

Tablo 1. *İlyasbey köyü ve Yarhisar Bucağı 1965-2000 Yılları Nüfus Sayımları(TUİK, n.d.)*

İlyasbeyKöyüveYarhisarBucağı 1965-2000 YılıNüfusSayımları						
	İlyasbeyKöyü			YarhisarBucağı		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1965	260	230	490	2595	2537	5132
1970	194	173	367	2916	2818	5734
1975	219	227	446	2484	2538	5022
1980	170	180	356	2418	2489	4907
1985	126	135	261	2315	2279	4594
1990	127	121	248	2186	2155	4341
2000	75	122	197	1711	1771	3481
2007	48	50	98			
2008	52	56	108			
2009	55	49	104			
2010	56	52	108			
2011	57	60	117			
2012	53	61	114			
2013	68	83	151			
2014	54	66	120			
2015	49	58	107			
2016	43	55	98			
2017	42	51	93			
2018	36	47	83			
2019	31	43	74			

1985-2000 yılları arasında ise 15-64 yaş arası nüfusun yoğunlukta olduğu; mevcut nüfusun işsizlik oranı düşük iken, yaş sebebi ile işgücünde olamayan nüfusun daha fazla olduğu; okuma yazma bilmeyen kişi sayısının oldukça az olduğu ve nüfusun çoğunun çalışabilecek güçte olduğu görülmektedir (TUİK, n.d.).

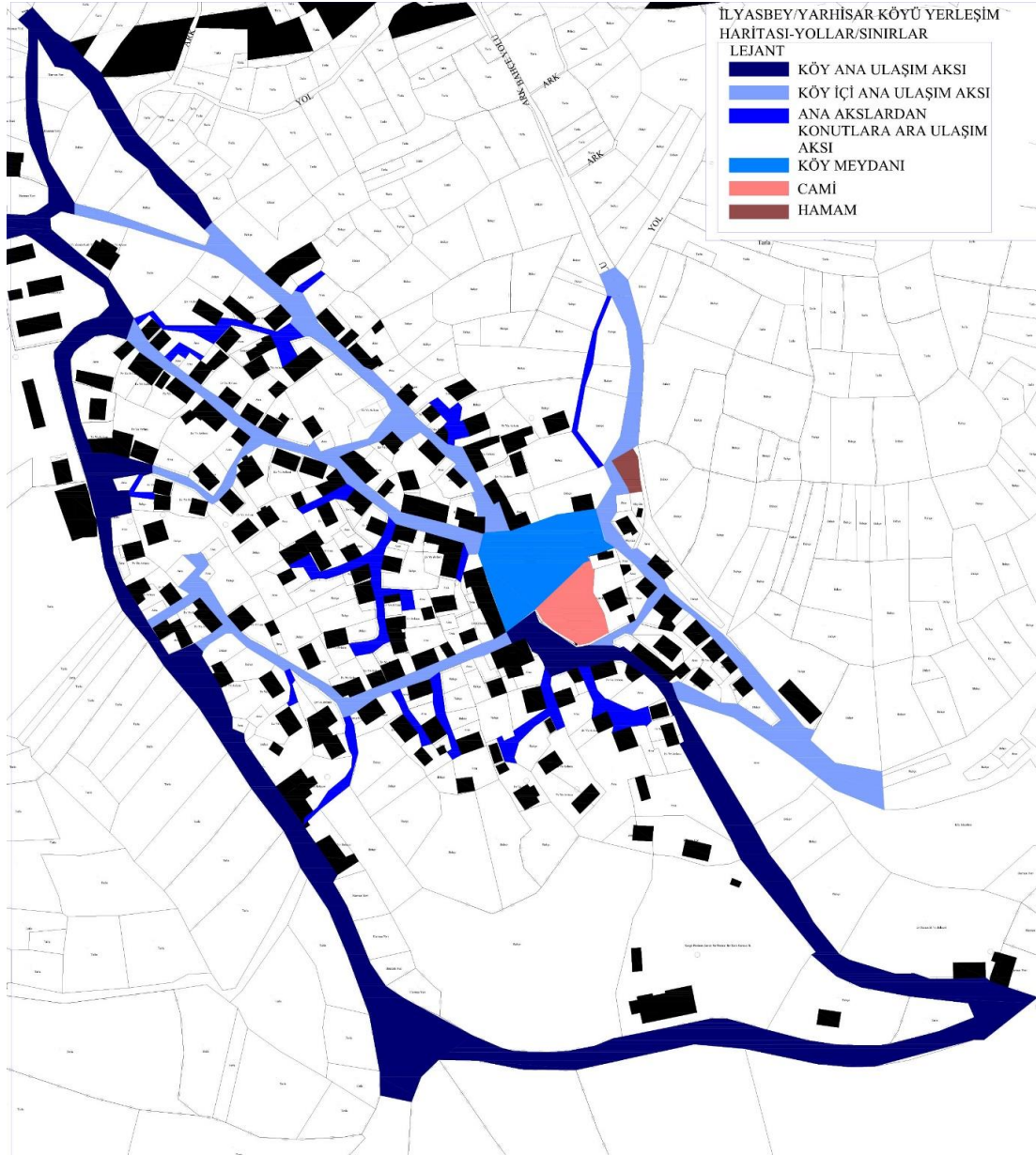
4.4 Bilecik İlyasbey / Yarhisar Köyü Kırsal Yerleşim ve Mimari Özellikleri

1915 yılında Yarhisar Nahiyesi’nin merkezi olan İlyasbey / Yarhisar Köyü günümüzde ortalama 15 kişinin yaşadığı ve yaş ortalamasının 60 olduğu bir dönem geçirmektedir. Konut yapılarının uzun süredir kullanılmaması, çok mülkiyetli olması ve bu nedenle bakımlarının yapılamaması gibi sebeplerle çoğu yıkılmaya yüz tutmuş ve bir kısmı yıkılmıştır. Bilecik Belediyesi, Valiliği, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nda yapılan araştırmalarda, konut yapılarına ait herhangi bir bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Sadece Cami ve Hamam, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından koruma altına alınmış ve restorasyonları tamamlanmıştır. Fakat Hamam hem bölge nüfusunun azlığı hem de geçici kullanıcıların bölgeye gelmemesinden kaynaklı kullanılmamaktadır. Cami ise sadece bölge halkı tarafından kullanılmaktadır.

Şekil 12. İlyasbey Köyü Köy Camisi ve Hamamı ¹².

Yerleşim Özellikleri

Şekil 14. İlyasbey/Yarhisar Köyü Yerleşim Haritası (Bilecik Valilik İl Özel İdaresi, n.d.)¹³.

¹² Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

¹³ Bilecik Valiliği İl Özel İdaresinden alınan Kadastro Harita üzerine yazar tarafından işlenmiştir.

Şekil 14’de verilen haritada kırsal yerleşim özellikleri incelenmiştir. Köy meydan çevresinde organize edilmiştir ve meydandan bir ağ sistemi ile konutlara, tarım arazilerine ve diğer birimlere ulaşılmaktadır.

Şekil 14’de görüldüğü üzere, yerleşim düzeni doğrudan meydana bağlanan yollar aracılığı ile oluşturulmuştur. Doğal arazi yapısı ve eğimi kullanılarak oluşturulan yerleşim düzeninden yollar kıvrımlı yapıdadır. Köy Meydanı ile batı yönünde köy dış sınırı arasında 15 metre kot farklı bulunmaktadır. Köy Meydanı ve yerleşimin dış sınırı arasında ortalama %8’lik bir eğim vardır.

Bilecik ile köy arasındaki ana ulaşım aksı asfalt malzeme ile kaplanmıştır. Fakat ana yolun köye yakın bölümlerinde bozulmalar dikkat çekmektedir. İlyasbey/Yarhisar Köyü ayrımından sonra yol tek şeride düşmektedir. Hem tek şeritli hem de dönemeçli olan yol tehlike arz etmektedir. Köy yerleşiminde ise yollar taş kaplama veya topraktır.

Köy meydanında cami, bugün köy kahvesi olarak kullanılan köy muhtarlığı yapısı yer almaktadır. Köyde öğretmenlik yapan ve köyün eski sakinlerinden olan Hikmet Kaynak ile yapılan görüşmede; 1930’lu ve ilerleyen yıllarda köy meydanının düğünler, bayram kutlamaları, törenler, cenazelerin kaldırılması gibi çeşitli toplu katımlı organizasyonlar ve buluşmalar için kullanıldığı görülmektedir. Meydanın batısında bakkal, nahiye müdürlüğü, kasap, kunduracı, terzi gibi birçok ihtiyacın karşılandığı dükkânların olduğu belirtilmiştir. Hamam ise meydana bir ara yol ile bağlanmıştır. Meydanın konumu, meydanda yer alan yapılar/mezdan organizasyonu, hamamın meydana bağlanması ve konut yapılarından daha alçak bir kotta konumlanması, kullanım açısından meydanın zenginleşmesine neden olmuştur. Meydanda yer alan çardakta oturduğunda ise geniş bir doğa manzarası ile karşılaşmaktadır. Meydan manzara yönü Şekil 15’de belirtilmiştir.

Şekil 15. Meydan Manzara yönü¹⁴.

¹⁴ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

Meydan günümüzde atıl kalmıştır. Meydanın batısında yer alan dükkânların hiçbiri günümüzde mevcut değildir ve köy sakinleri ihtiyaçlarını Bilecik'ten sağlamaktadır. Meydanda sadece bir ekmecek kutusu yer almakta, haftada bir ekmecek gelmektedir ve para atılarak ekmecek alınmaktadır.

Meydanda Atatürk Heykeli ve küçük bir çocuk parkı vardır. Köyde hiç çocuk kalmamasından kaynaklı çocuk parkı atıl ve bakımsız durumdadır.

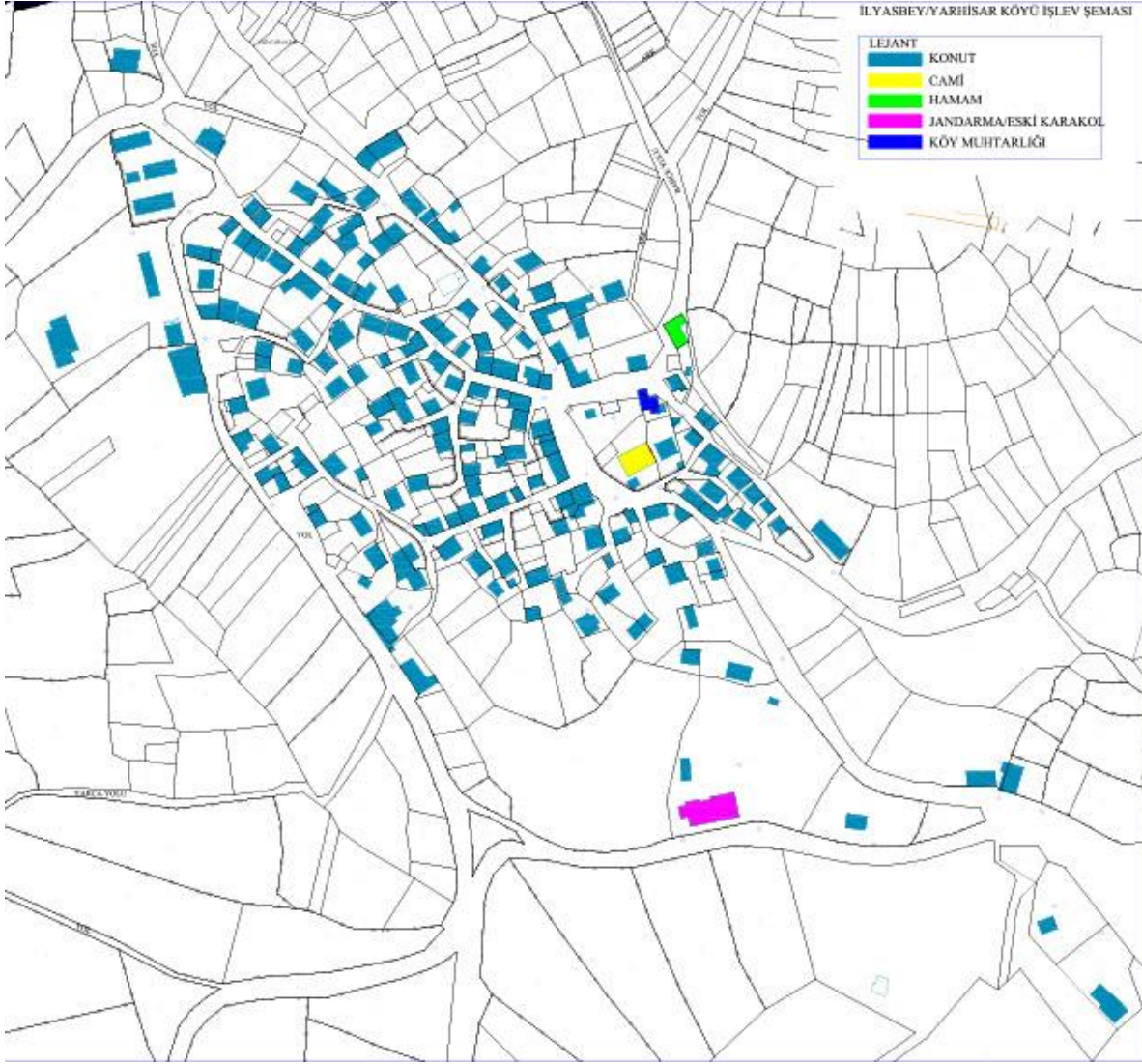
Şekil 16. İlyasbey Köy Meydanı, Atatürk Heykeli ve çocuk parkı ¹⁵.

Köyün güneyinde bir jandarma binası yer almaktadır. Yapının önceki tarihlerde karakol binası olarak kullanıldığı ve sonradan jandarma binası olarak işlev değişikliğine gidildiği bilgisi alınmıştır ¹⁶. Ayrıca köy meydanında bir cami ve köy muhtarlığı binası yer almaktadır. Bugün köy muhtarlığı binası köy kahvesi olarak kullanılmaktadır.

Köyde yapı stoğunun çoğunluğunu konutlar oluşturmaktadır (Şekil 17). Konutlar eğimli yollar üzerinde yer almaktadır. Konut yapıları birbirinin önünü kapatmamakta, güneş ve manzarasını engellememekte ve birbirinin özel alanlarını ihlal etmemektedir.

¹⁵ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

¹⁶ 2020 yılı Ağustos ayında, Hikmet Kaynak ile yapılan görüşmelerden alınan bilgi.

Şekil 17.İlyasbey / Yarhisar Köyü İşlev Şeması (Bilecik Valilik İl Özel İdaresi, n.d.)¹⁷.

¹⁷ Bilecik Valiliği İl Özel İdaresinden alınan Kadastro Harita üzerine yazar tarafından işlenmiştir.

Şekil 18. İlyasbey/Yarhisar Köyü genel görünüm ¹⁸.

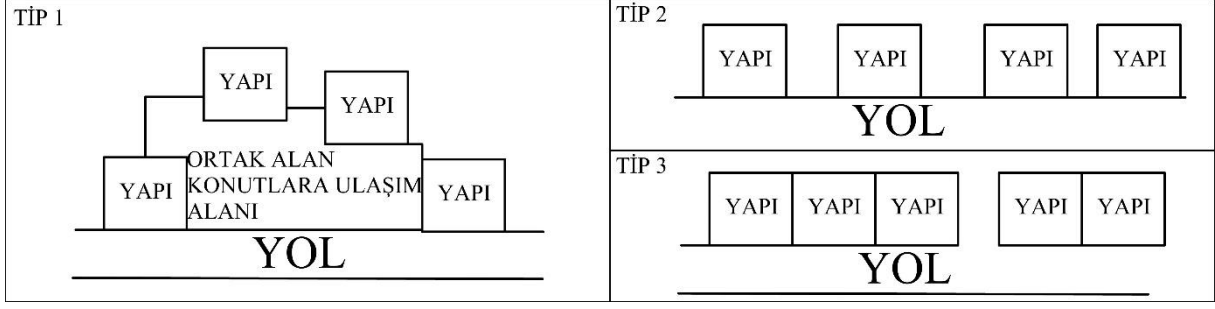
Parsel düzeni açısından üç tip tespit edilmiştir (Şekil 17, 18). Doğrudan paralel ilerleyen bitişik nizam ve ayrık nizam parsel düzenine ek olarak; Şekil 19 ve Şekil 20'de görüldüğü üzere; üçlü, dörtlü kümeler oluşturulmuş, geriye çekilmeler ile sokak üzerinde rahatlamalara ayrıca konut birimlerinin girişlerinde ortak kullanım alanlarının oluşmasına olanak sunulmuştur.

Şekil 19. Sokak silüetinde geri çekilmeler ile oluşturulan boşluklar ¹⁹.

¹⁸ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

¹⁹ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

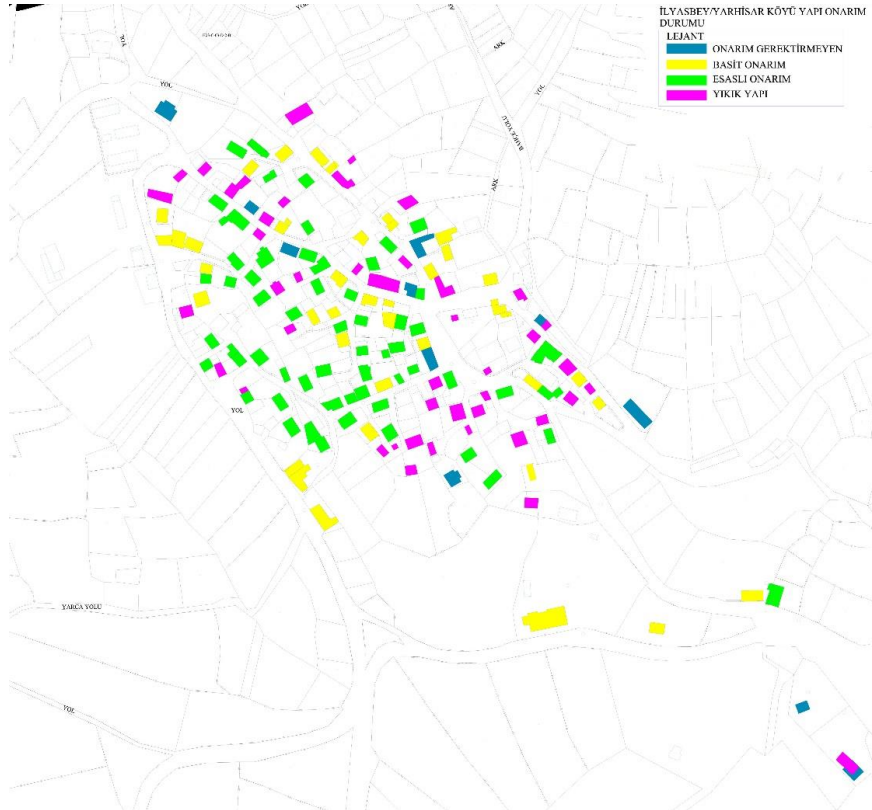

Şekil 20: Sokak yerleşim düzeninde alternatif tipolojiler.

Kırsal Mimari Karakter

İlyasbey / Yarhisar Köyü'nde; Yunan işgalinin öncesinden kalan, işgalde yıkıldıktan sonra ve günümüz tarihine daha yakın tarihlerde inşa edilen konutlar olmak üzere üç farklı zamana ait konut yapısı mevcuttur. Yapıların yapım tarihlerine dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat konutların çoğunluğunun Yunan işgalinin ardından yeniden inşa edildiği bilgisine ulaşılmıştır²⁰.

Şekil 21'de yapıların onarım durumu belirtilmiştir. Yunan işgalinin ardından yıkılan ve yeniden inşa edilen, Anadolu kırsal mimari karakterini taşıyan birçok konut yapısı, bugün yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Kapsamlı onarım gerektiren yapı sayısı yapı stoğunun çoğunluğunu oluşturmaktadır.

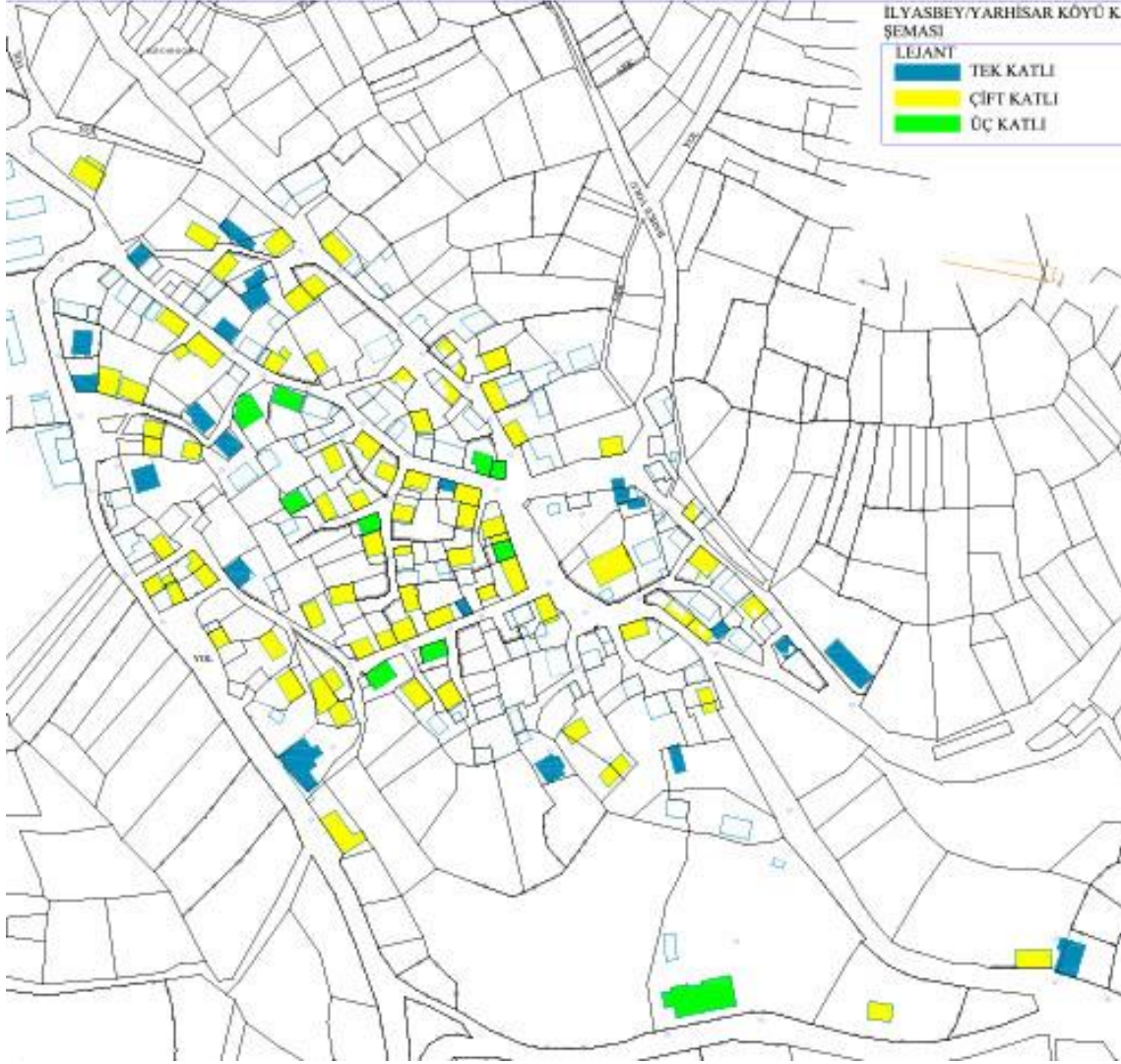

Şekil 21: İlyasbey/Yarhisar Köyü Yapı Onarım Durumu²¹

²⁰ Köy Muhtarı (06.2019), köyde yaşayanlar(06.2019) ve Hikmet Kaynak (01.2020) ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgidir.

²¹ Bilecik Valiliği İl Özel İdaresinden alınan Kadastro Harita üzerine yazar tarafından işlenmiştir.

Şekil 22'de kat sayılarına ilişkin analizler yer almaktadır. Analiz yapılırken yıkılmış olan yapılar inceleme dışı bırakılmıştır. Yapıların çoğunluğunun iki katlı olduğu görülmektedir. Yapılan incelemeler üç katlı evlerin ise köyün maddi geliri yüksek ve kalabalık ailelerine ait olduğunu göstermektedir.

Şekil 22: İlyasbey/Yarhisar Köyü Kat Sayıları Analizi²²

Çoğu yapı kullanılmadığı için plan tipolojilerini tespit edilememiştir. Köydeki konut plan tipolojisine ilişkin çalışma, içine girilebilen, Yunan işgalinden sonra inşa edildiği bilinen 16 adet konut yapısı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tablo 2'de katlarda yer alan mekânlar ve plan tipolojilerine ilişkin değerlendirme yer almaktadır. İncelenen konut yapılarında; zemin katlarda ağırlıklı olarak önce bir taşlığa ve taşlıktan odunluk, samanlık, depoya girilmektedir. Taşlıktan yukarıya çıkılmakta ve sofaya, sofadan odalara ulaşılmaktadır. Sofa ortak yaşanan, ortak paylaşımın gerçekleştiği mekândır ve çoğu sofanın en az bir yüzeyi, pencere, balkon veya çıkma aracılığı ile dış mekânla ilişki içerisinde. Sofasız

²² Bilecik Valiliği İl Özel İdaresinden alınan Kadastral Harita üzerine yazar tarafından işlenmiştir.

tek yapı tespit edilmiştir. Diğer yapılarda orta sofalı, iç sofalı, L sofalı ve yan sofalı örneklere rastlanmıştır. İç sofalı plan şeması çoğunluktadır.

Tablo 2. İlyasbey/Yarhisar Köyü Konut Plan Tipolojileri

İlyasbey/Yarhisar Köyü Konut Plan Tipolojileri															
Mekan Ada Parsel	Zemin Kat/Giriş Kat					Üst Katlarda Mekanlar			Plan Tipolojisi						
	Ahır	Odunluk Samanlık	Depo	Mutfak	Oda	Sofa	Mutfak	Odalar	Sofasız	Orta Sofalı	İç Sofalı	Dış Sofalı	L Sofalı	Yan Sofalı	Oda Sayıları
204/68		+	+			+	+	+				+			2
204/69		+	+			+	+	+			+				4
204/80	+					+	+	+				+			4
214/2	+	+	+	+		+		+			+				3
216/5	+	+	+			+	+	+				+			4
216/11-12	+	+	+			+	+	+			+				4
218/2		+	+			+	+	+			+				4
215/1-2		+	+				+	+	+						2
213/2	+	+	+			+	+	+						+	2
213/20	+	+	+	+		+	+	+					+		6
213/44	+	+	+			+	+	+			+				4
213/63	+	+	+			+	+	+			+				4
213/65	+	+	+			+	+	+		+					5
209/16	+	+	+			+	+	+					+		2
209/17	+	+	+			+	+	+						+	
211/10	+	+	+				+	+						+	

Yapılan görüşmelerde 1930'lu yıllarda köyün en büyük ailelerinden birinin Hacı Ömer Ağalar ailesi olduğu belirtilmiştir. Hacı Ömer Ağalar ailesi köyün ilk öğretmenlerinden biri olan Mehmet Emin Ertan ve Şükriye Ertan'ın üyesi olduğu ailedir. Ailenin sahip olduğu ev bugün yıkılmış olsa da aile üyeleri ile yapılan görüşmeler ile plan tipolojisi çıkarılmıştır. Üç katlı ve orta sofalı evin toplam sekiz odası vardır ve zemin kat ahır, depo gibi işlevler için kullanılmaktadır. Üst katlarda sofanın dışarıya açıldığı bölümlerde eyvan konumlanmaktadır ve dut yapraklarının konulduğu iskeleler kurulmuş, ipekböcekçiliği yapılmıştır. Büyük bir bahçede yer alan konutun bahçesinde hala birçok ağaç (ceviz, dut...) ve bitki yetişmektedir. Ailenin Ankara'da olan üyeleri bahçeden aldıkları kardelen soğanlarını ve çuha bitkilerini kendi bahçelerinde yetiştirmeye devam etmektedir²³.

²³ Görüşülen aile üyeleri: Hikmet Kaynak, Gülcan Kuçak, Gülbin İleri, Birim Uğur, Gül Kaynak, Ünver Kaynak, Zuhal Sarıgül, Altan Şahin (06.2019-04.2020).

Islak hacimler ise alınan bilgilere göre geçmiş yıllarda bahçede iken sonraları eve ek olarak üst kata alınmıştır ve konutun arka tarafa bakan dış duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Alt döşeme yerden yüksekte kalmakta ve bu döşemeden pis su aşağı, bahçeye iletilmektedir. Ardından aşağıda biriken pis su toplanıp bitkilere gübre olarak kullanılmaktadır.

Şekil 23. 214 Ada 5 Parsel dışarıda tuvalet örneği²⁴.

İlyasbey /Yarhisar Köyü konutlarında, Tablo 3'te görüldüğü üzere, cepheler ihtiyaçtan doğan, plan tipolojisi ile birlikte şekillenmiştir. Tıpkı Türk Evi'nin ilk dönemlerinde olduğu gibi cepheye çok önem verilmediği görülmektedir. Tespit edilen sekiz konutta (218/2, 213/19, 213/61, 218/27, 213/39, 213/35, 213/44, 213/56) ise çıkma, cumba yer almaktadır. Üst kat odalarında çıkma yapılması ve üst katın tümü ile dışarıya çıkarılması olmak üzere iki farklı çıkma türü dikkat çekmektedir.

Yapılan sözlü araştırmalarda; maddi gelir seviyesi ve evde yaşayan kişi sayısına bağlı olarak çıkmalı konut tercih edildiği tespit edilmiştir.

Cephelerde tekrarlı ritim düzeninde yerleştirilen pencereler; geniş bahçe giriş kapıları; ahırların geniş kapıları ve giriş kapılarının çift taraflı oluşu dikkat çekmektedir. Doğrudan ihtiyaca cevap veren cephelerde herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.

Cephelerde malzeme olarak genellikle beyaz sıva, ahşap pencere ve kapı doğramaları kullanılmıştır. Onarım görmemiş evlerin çatıları alaturka kiremit ile kaplı iken; yenilenen evlerde Marsilya kiremit kullanıldığı görülmektedir. Çatı tipolojileri çoğunlukla kırma çatıdır.

İlyasbey/Yarhisar Köyü'nde yapım sistemi olarak, ahşap çatı sisteminin ve dolgu yöntemi olarak tuğla, kerpiç dolgunun kullanılmış olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Köy cephe, malzeme, yapım sistemi örnekleri²⁵.

204 Ada 66 Parsel	204 Ada 68 Parsel	204 Ada 69 Parsel	204 Ada 70 Parsel
-------------------	-------------------	-------------------	-------------------

²⁴ Yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

²⁵ Alan çalışmasında destek olan öğrencilerin ve yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

			
204 Ada 73 Parsel	204 Ada 74 Parsel	204 Ada 80 Parsel	214 Ada 2 Parsel
			
214 Ada 5 Parsel	214 Ada 8 Parsel	214 Ada 9 Parsel	214 Ada 12 Parsel
			
220 Ada 7 Parsel	222 Ada 5 Parsel	223 Ada 3 Parsel	223 Ada 9 Parsel
			
224 Ada 1 Parsel	214 Ada 4 Parsel	216 Ada 11 Parsel	218 Ada 2 Parsel
			
218 Ada 3 Parsel	218 Ada 25 Parsel	218 Ada 27 Parsel	218 Ada 38 Parsel
			

Tablo 3 (devam). *Köy cephe, malzeme, yapım sistemi örnekleri*²⁶.

218 Ada 43 Parsel	218 Ada 44 Parsel	218 Ada 50 Parsel	218 Ada 53-54 Parsel
-------------------	-------------------	-------------------	----------------------

²⁶ Alan çalışmasında destek olan öğrencilerin ve yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

İlyasbey/Yarhisar Köyü'nün (Bilecik) Değerleri Ve Kırsal Mimari Özellikleri

			
218 Ada 59 Parsel	227 Ada 5 Parsel	227 Ada 14 Parsel	215 Ada 1-2 Parsel
			
215 Ada 4 Parsel	213 Ada 1 Parsel	213 Ada 2 Parsel	213 Ada 5 Parsel
			
213 Ada 19 Parsel	213 Ada 20 Parsel	213 Ada 32 Parsel	213 Ada 34 Parsel
			
213 Ada 35 Parsel	213 Ada 38 Parsel	213 Ada 38 Parsel	213 Ada 39 Parsel
			
213 Ada 43 Parsel	213 Ada 44 Parsel	213 Ada 45 Parsel	213 Ada 47 Parsel
			
213 Ada 48 Parsel	213 Ada 49 Parsel	213 Ada 51 Parsel	213 Ada 53 Parsel

Tablo 3 (devam). Köy cephe, malzeme, yapım sistemi örnekleri²⁷.

213 Ada 48 Parsel	213 Ada 49 Parsel	213 Ada 51 Parsel	213 Ada 53 Parsel
-------------------	-------------------	-------------------	-------------------

²⁷ Alan çalışmasında destek olan öğrencilerin ve yazarın kendi fotoğraf arşivinden alınmıştır.

			
213 Ada 56 Parsel	213 Ada 57 Parsel	213 Ada 61 Parsel	213 Ada 63 Parsel
			
213 Ada 65 Parsel	213 Ada 68 Parsel	213 Ada 70 Parsel	213 Ada 72 Parsel
			
213 Ada 72-73 Parsel	208 Ada 1 Parsel	208 Ada 3 Parsel	208 Ada 6 Parsel
			
209 Ada 14 Parsel	209 Ada 16 Parsel	209 Ada 19 Parsel	211 Ada 5 Parsel
			
211 Ada 9 Parsel	211 Ada 10 Parsel	211 Ada 12 Parsel	
			

5. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Günümüzde Bilecik İlyasbey Bucağı'nın merkezi olan İlyasbey / Yarhisar Köyü tarihsel süreçte önemli olaylara tanıklık etmiş; fakat günümüze kadar korunamamıştır. Köy hala ayakta olsa bile

devamlılığını sürdürmesi için müdahale edilmesi gerekmektedir. Aşağıda İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün korunması için nedenler belirtilmiştir²⁸.

Belgesel Değer: Yerleşimler ve/veya yapılar sadece fiziksel birer oluşum değillerdir. Aynı zamanda oluşturuldukları dönemlerdeki tarihi, kültürel, sosyal, toplumsal, coğrafi, politik, ekonomik, mimari değerleri geleceğe taşırlar. Köy; tarihte tanıklık ettiği olaylar, bölge aile yaşantısı, estetik yaklaşımlar, beğeniler, yaşam biçimleri, ritüeller, gelenek ve görenekler gibi somut kültürel miras değeri taşıyan öğelere sahiptir ve korunarak geleceğe aktarılmalıdır.

Tablo 4. İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün koruma nedenleri, belgesel değer.

İlyasbey / Yarhisar Köyü Neden Korunmalı?		
Belgesel Değer	Tarihi Belgesel Değer	Bizans döneminden bu yana çeşitli tarihsel olaylara tanıklık etmesi.
		Osmanlı Dönemi'nde ilk yabancı gelin olarak anılan Nilüfer Hatun'un Yarhisar Tekfuru'ndan olması.
		Bölgenin yazılı tarih öncesine dayanan bir tarihe sahip olduğu bilinmekle birlikte araştırmaların yetersiz olmasından kaynaklı arkeolojik kazı alanlarının var olup olmadığının bilinmiyor olması.
		Osmanlı Dönemi'nde Osman Gazi tarafından fethedilen ilk topraklardan olması.
		1299 yılında Yarhisar Nahiyesi'nin Osmanlı Beyliği'nin merkezi olması.
		1915 yılında Osmanlı Devleti'nin Yarhisar Nahiyesi'nin merkezi olması.
		Milli Mücadele döneminde Yunan işgalinde taarruzlara uğraması ve birçok yapının yıkılarak yeniden inşa edilmesi.
	Kültürel Belgesel Değer	Yöresel yemekler: Manti, tavuk yemeği (yufka ekmeğinin arası tavuk suyu ile ıslatılarak tepsiye dizilir, üzerine tavuk didilir), barbunya yemeği (bölgede yetişen barbuynalar zeytinyağlı olarak pişirilir, kuru barbunya ile yapılan yemek ise salçalı pişirilir), yoğurtlu hamur (üçgen şeklinde kesilip pişirilen hamurun üzerine yogurt ve cevizli, kırmızı biberli tereyağı dökülür), cevizli lokum (açılan hamur yağlanır, içerisine ceviz ve haşhaş konular, döndürerek kıvrılır ve fırında pişirilir), pilavlı et yemekleri, zeytinyağlı fasulye, zeytinyağlı barbunya fasulye, baklava, köpük helvası, un helvası, balta kıymasından kavurma, hamursuz yamalı börek, yağlı ekme (ufalanmış ekme üzerinde tereyağı dökülür).
		Yöresel kıyafetler: Şalvar ve saya (siyah uzun düğmesiz kumaş. Belde kıvrılarak yere sarkan kısmı toplanır.).
		Yaşam: Meydanda, düğün, asker uğurlama, sünnet gibi kutlamaların ve cenaze törenlerinin herkesle birlikte gerçekleştirilmesi; meydanın günlük buluşma mekanı olarak kullanılması; komşuluk ilişkilerinin ve yardımlaşma kavramının gelişmiş olması.
İlyasbey / Yarhisar Köyü Neden Korunmalı?		
Belgesel Değer	Coğrafi Belgesel Değer	Tarımsal alanların verimliliğini koruması.
		Doğal peyzaj elemanları, bitki örtüsü ve manzara.
		Tahtalı deresi, aşağı dere ve Pınarbaşı.
		Bölgede yaşayan hayvan popülasyonları.

Tarihsel Değer: Kültür varlıkları, bir toplumun geçmişinin somut belgeleridir. Dolayısıyla tarihsel bir değere sahiptir. Köy birçok döneme şahitlik ederek, tarihsel süreçte birçok değişiklik ve

²⁸ Kültür varlıklarının neden korunması gerektiğine dair tartışılması gereken değerleri belgesel değeri, tarihsel değer, estetik/mimari değer ve ekonomik değer olmak üzere dört başlıkta toplanmıştır. Bu başlıklar Asatekin (Asatekin, 2004) tarafından yayınlanan yayından alınmıştır.

dönüşüm geçirmiştir. Bizans Dönemi'nde bu yana Yarhisar Nahiyesi ve 1915 yılında Yarhisar Nahiyesi'nin merkezi olarak İlyasbey / Yarhisar Köyü tarihsel değere sahiptir.

Estetik/Mimari Değer: “Bir kültür varlığı, ait olduğu kültürün nitelikli bir ürünü olarak estetik ya da mimarî bir değer taşıyor veya bir tekniğin özgün bir örneği ise, korunması gerekli varlık olma özelliğine ulaşır. Burada salt "az bulunurluk" değil, belli bir grubun örneği olmak da yeterli olabilir (Asatekin, 2004).” Kırsal yerleşim ve mimari özellikleri açısından köy Anadolu Kırsal yerleşim ve mimari özelliklerini taşımakta ve bir grubun üyesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5. *İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün koruma nedenleri, Estetik/Mimari Değer.*

İlyasbey / Yarhisar Köyü Neden Korunmalı?		
Estetik/Mimari Değer	Kırsal Yerleşim Özellikleri	Yerleşimde doğal topografyanın kullanımı; doğal çevre ile uyum; Yoğun yağış alan bir bölge olmasından kaynaklı meydana doğru eğimli yolların ortasının en düşük kot olması ve yolun ortasından yağmur sularının akararak meydana ulaşması; Yapıların güneşten yarar sağlamak amaçlı güneydoğu-kuzeybatı aksında yönelmesi; Meydanın merkezi oluşturulması, meydan ile diğer yapılar arasında ara yollar ile bir ağ sistemi kurgulanması; Hamamın yarı özel alanda konumlandırılması ve meydana bir ara yol ile bağlanması; Meydanın cami ve köy muhtarlığı binası ile birlikte var olması; Eski karakol binasının köyün ana girişinde, köy merkezinden uzakta yer alması. Konut yapılarının biçimlenmesinde komşusunun özel alanına bakmama, mahremiyet ve saygı kavramının öncelikli tutulması; Yapıların çoğunun Milli Mücadele döneminde yıkılmış olması ve yeniden kırsal mimari özellikleri ile inşa edilmesi.
	Konut Plan Tipolojileri	Konut plan tipolojilerinin işlev, aile yapısı, ekonomiklik, sürdürülebilirlik odaklı tasarlanması; Konut plan tipolojilerinin sofalı olması; Orta sofalı, iç sofalı, L sofalı, U sofalı veya yan sofalı plan tipolojilerine rastlanması; Islak mekânları önceleri dışarıda iken ilerleyen dönemlerde eve bağlı olarak yeniden ele alınması; Çıkma ve cumbalara rastlanan konut plan tipolojilerinin var olması.
	Cephe Tasarımları	Cephelerin beyaz sıva ile sıvanması; Pencerelerin tekrarlı ritim düzeninde yerleştirilmesi; Giriş kapılarının çoğunlukla çift taraflı olması; Süslemelere nadiren rastlanması, işlev odaklı tasarlanması; Odalarda veya üst katta çıkma, cumbaya rastlanması.

Tablo 5 (devam). *İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün koruma nedenleri, Estetik/Mimari Değer.*

İlyasbey / Yarhisar Köyü Neden Korunmalı?		
Estetik/Mimari Değer	Çatı Tipolojisi	Geleneksel yöntemlerle inşa edilen çatılarda kırma ve beşik çatı kullanılması.
	Yapım Sistemi ve Malzeme	Geleneksel, yöresel malzemeler olan ahşabın ana taşıyıcı sistem olarak kullanılması; Ahşap çatki sisteminde dolgu malzemesi olarak kerpiç ve/veya tuğlanın kullanılması; Ahşap çatki ve dolgu malzemelerinin üzerinin çoğunlukla beyaz sıva ile sıvanması; Pencere ve kapıların ahşap malzeme ile yapımı; Çatının ahşap çatki sistemi ile inşa edilmesi; Çatı dış kaplamasında alaturka ve/veya marsilya kiremit kullanılması.

Ekonomik Değer: Köy yerleşimi ve mimari öğeleri yıpranmış ve yıkılmış olsa dahi hala kullanılabilirlik açısından önemli değerlere sahiptir. Mevcut yapı stoğunun mevcut hali ile veya onarılarak kullanılabilir olması ekonomik bir değerdir. Köyde yer alan yapılar aynı ya da farklı işlevlerle kullanılarak, köyün ekonomisine katkı sunacaktır. Var olan ekonomik bir değer yok olmayacaktır. Aynı zamanda tarımsal alanların verimliliğinin devam etmesi, hayvancılık için olanakların mevcut olması, ipekböcekçiliği için dutlukların sürdürülebilir olması gibi ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine olanak sunacak imkânların varlığı da yine ekonomik değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6. İlyasbey / Yarhisar Köyü'nün koruma nedenleri, Ekonomik Değer.

İlyasbey / Yarhisar Köyü Neden Korunmalı?		
Ekonomik Değer	Mevcut Yapı Stoğu	Yeni yapı inşa etmek yerine mevcut yapı stoğunun kullanımına devam edilmesi ile yapı stoğunun israf edilmemesi; Mevcut yapı stoğunun iyileştirilmesinin daha verimli olması; Mevcut yapı stoğunun iyileştirilmesi ve işlevsel değişiklikler ile birlikte köye gelir sağlanması.
	Üretim Sistemi	İpekböcekçiliğinin canlandırılması; Şerbetçiotu ve diğer hububat türlerinin yetiştirilmesine devam edilmesi; Hayvancılığın sürdürülmesi.

Köyün korunması ve onarılabilmesi için öncelikli olarak aşağıda belirtilen aşamalar kaydedilmelidir.

- Bilecik'ten köye ulaşım yolunun İlyasbey / Yarhisar ayrımından sonrasının asfalt ile kaplanması, onarılması ve çift şeritli yol olarak yeniden düzenlenmesi;
- Köy içi ulaşım akslarının toprak olan bölümlerinin iyileştirilmesi, kırsal yerleşim özellikleri ile uyumlu bir malzeme ile kaplanması;
- Sağlık, köy halkının temel gereksinmelerinden olduğundan sağlık ocağının yeniden açılması;
- Köyün nüfusunun artmasının sağlanması ile birlikte eğitim yapısı açılması;
- Köy halkının temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri çeşitli dükkânların yeniden açılması;
- Yapıların rölöve, restitüsyon çalışmalarının gerçekleştirilmesi;
- Yapıların onarımının sağlanması;
- Tarımın ve hayvancılığın yeniden canlandırılması için kurumlar tarafından destek verilmesi;
- Tarım alanlarının sulanması için kapalı sulama sistemi gibi modern sistemlerin uygulanması;
- İpekböcekçiliğinin hem üretim hem de turizm amaçlı yeniden canlandırılması;
- Köy halkının ürettikleri ürünleri satabilmeleri için gerekli yardımların yapılması;
- Köyün tespit edilen değerlerinin kamuya duyurulması.

Korunması için atılması gereken adımlar esnasında köyün mevcut değerlerinin zarar görmemesi ve geleceğe aktarılması esas alınmalıdır. Bu bağlamda, Anadolu kırsal yerleşim ve mimari özelliklerini taşıyan köyün, ilgili kurum ve kuruluşlar ile birlikte köy tasarım rehberinin hazırlanması, yaşaması için

proje önerilerinin geliştirilmesi ve var olan değerleri kaybolmadan ivedilikle uygulama çalışmalarına geçilmesi önerilmektedir.

6. TEŞEKKÜR

Çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için birçok bilginin toplanması gerekmiştir. Köy 'de yapılan alan çalışmasında bütün olanakları ile köyü ve evleri bize açan Köy Muhtarı Cavit Bayhan ve köy halkına; köye ulaşımımızı kolaylaştıran Bilecik Belediye Başkan Yardımcısı Melek Subaşı'na; köy yaşantısı ve köyün tarihi ile bilgileri aktaran Hikmet Kaynak, Gülcan Kuçak, Gülbin İleri, Birim Uğur, Gül Kaynak, Ünver Kaynak, Zuhul Sarıgül, Altan Şahin'e; alan çalışmasında destek olan öğrencilerim Ayça Korkmaz, Eda Nur Motçu, Elif Yurtkuran, Fatma Begüm Yağan, Fatma Sina Çiftçi, Merter Acar Zinkçi, Miromid Shastehnam, Nazife Sanaç, Sevi Özdemir, Ulaş Kara, Zeynep İpek Sipahioğlu'na ve çalışmayı yapmamda beni destekleyen eşim Gökhan Toprak, oğlum Efe Toprak, annem Gülcan Kuçak ve babam Ali Kuçak'a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aran, K. (2000). *Barınaktan Öte: Anadolu'da Kır Yapıları*. Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi.
- Asatekin, G. N. (2004). *Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız? Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi*.
- ATASE Arşivleri. (n.d.). *İSH. Kol. K:661, G:63, B:63-1; ATBD, C.41, B:2304:165-166*.
- Atsız, H. N. (2012). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ötügen Neşriyet.
- Batur, A., & Gür, Ş. Ö. (2005). *Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari*. Milli Reasürans.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Bektaş, C. (2007). *Türk Evi*. Bileşim Yayınları.
- Belediyesi, B. (2019). *Kurtuluş Savaşı Sonrası Bilecik*.
- Bilecik Valilik İl Özel İdaresi. (n.d.). *İlyasbey/Yarhisar Köyü Kadastro Haritası*.
- Bilgin, T. (2015). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik* (1st ed.). Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi Yayınları.
- Çekül Vakfı. (2012). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*.
- Demiryürek, H. (2015). *Ertuğrul Sancağı*. Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi Yayınları.
- Devocioğlu, C. (1993). *İstiklal Savaşında Bilecik, Yayınlanmamış Hatıra*.
- Eldem, S. H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Emecen, F. (n.d.). *BİLECİK*. TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Eres, Z. (2016). Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları. *Ege Mimarlık*, 92, 8–13.
- Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü. (n.d.). *İlyasbey Köyü Hamamı Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Raporu*.
- Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü (Raporu hazırlayan: Y. Mimar Rest. Uzman S. Semra Emek/Asmira Mimarlık Restorasyon). (2008). *İlyasbey Köyü Cami Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Raporu*.
- Güney, N. (1935). *Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 11–29.
- Kuban, D. (1995). *Türk Hayatlı Evi*. Mısırlı Matbaacılık A.Ş.
- Özcan, M. (2003). *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*. IQ Yayıncılık.
- Pitcher, D. E. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası (çev. BAhar Tırkanca)* (5. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1887). The Cities and Bishoprics of Phrygia. *The Journal of Hellenic Studies*, 8, 461–519. <https://doi.org/10.2307/623488>
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1310). *Belge No: DH.MKT.1310.N.29*.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1341). *Belge: HRT.h., 1083*.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı. (n.d.). *BOA, DH. EUM. KLU. 15/73*.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Bilecik İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2020). *Coğrafi Yapı*. <https://bilecik.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=34>
- 3194 Sayılı İmar Kanunu, Pub. L. No. 3194 (2013).
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu. (1310). *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi*.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu. (1921). *TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 10 Ocak, 1921:247*.
- Tevarih-i Al-i Osman(Haz: Yavuz, K., & Saraç, M. A. Y. . (2007). *Aşık Paşazade: Osmanoğulları'nın tarihi* : Gökkubbe.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. Milliyet Yayınları.
- TUİK. (n.d.). *Bilecik İlyasbey Köyü Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. Retrieved July 22, 2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İnkılap Kitabevi.
- Umar, B. (1999). *İlkçağda Türkiye Halkı* (1st ed.). İnkılap Kitabevi.

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Yapay Zekâ Teknolojisinin Muhasebe Alanına Yansımaları:

Literatür İncelemesi

Reflections of artificial intelligence accounting field: literature review

Mahmut YARDIMCIOĞLU¹ & Başak ŞITAK²

Öz

Endüstri 4.0 ile birlikte süre gelen teknolojik değişimler insan yaşamında değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Değişiklikler arasında en çok dikkat çeken kavram yapay zekâ olmuştur. Gündemde daima güncelliğini koruyan bu kavram tüm sektör ve sektörde çalışanları yakından ilgilendirmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre yapay zekâ insanın olduğu her alanda artık yer alabilmektedir. Tüm bunlara paralel olarak muhasebe alanı da yapay zekânın etkilerinden payını almaktadır. Türkiye yapay zekâ konusunda henüz istenilen konumda değildir ancak yapay zekâ konusundaki çalışmaların ivme kazandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, özellikle pandemi gibi küresel sorunlarda dijital pansuman olabilecek yapay zekânın muhasebe alanına yansımalarına dikkat çekilerek, muhasebe mesleğinin geleceği tartışılmıştır. Araştırma sonuçlarının literatüre ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Muhasebe, Muhasebe Mesleği.

Abstract

The rapid technological changes that continue with the fourth industrial revolution cause radical changes in human life. These changes draw attention to the concept of artificial intelligence, which has been frequently pronounced recently. This current concept is closely related to all sector and employees in the sector. As a result of the research, artificial intelligence can now take place in every field where human beings exist. Like all sectors, the field of accounting also gets its share from the effects of artificial intelligence. Turkey is not yet at the desired place on the artificial intelligence but it was determined that research on artificial intelligence have been accelerating. In this context, the future of the accounting profession was discussed by drawing attention to the reflections of artificial intelligence, which can be a digital panacea in global problems such as pandemics, on the accounting field. The research results are expected to shed light on the literature.

Keywords: Artificial Intelligence, Accounting, Accounting Profession.

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mahmutyardimcioglu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1335-8357

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, basaksitak@outlook.com ORCID: 0000-0001-7689-036X

1. GİRİŞ

Yapay zekâ meslek dalı fark etmeksizin ilk duyuşta birçok kişi üzerinde merak uyandıran bir kavramdır. Sebebi ise zekâ gibi soyut bir kavramın yapay gibi bir kavram ile nitelendirilmiş olmasıdır. Kavram, kişiler üzerinde ne kadar merak uyandırır da içeriği veyahut temsil ettiği konular hakkında birçok kişinin maalesef bilgisi, araştırması bulunmamaktadır (Pirim, 2006: 81).

Yapay zekâ yeni ortaya konulmuş olan bir kavram değildir. MGI (McKinsey Global Institute) tarafından hazırlanan “Artificial Intelligence The Next Digital Frontier?” adlı çalışmaya göre, yapay zekâ fikri A.Turing’in bir makinenin, bir insanı kendisinin de bir insan olduğuna ikna edebilecek kadar iyi iletişim kurabileceğini ilk ortaya attığı 1950 yıllarına kadar dayanmaktadır (McKinsey Global Institute, 2017).

Yapay zekâ kavramını tamamiyle anlayabilmek bilgisayarda klasik bir biçimde veri işlemek fikrinden uzaklaşmayı gerektirmektedir. Söz konusu durum bilgisayar programları ile klasik algoritma işlemlerin yapılmasından öte bir şekilde daha can alıcı özelliklerin ortaya konulmasıdır. Örneklendirildiğinde, bir bilgisayarımız mevcut fakat klavyesi mevcut bulunmamakta dolayısı ile konuştuğunuzu anlayarak komut ve görevleri yerine getirerek cevap vermekte olarak düşünülebilmektedir. Sonucu sesli veyahut grafik ekran gibi çıkış birimlerinden sunmaktadır. Bununla beraber bilgisayardan tanımlanmış olduğunuz işlevleri yerine getirecek program üretmesi de sağlanabilmektedir. Tüm bunlar, geçmiş zamanlarda hayal olmaktan ileriye gidemeyen fikirlerdi. Ancak bunların tamamı olmasa da birçoğunun gerçekleştiği görülmektedir. Bilgisayar teknolojisinin tüm hızıyla gelişerek yaygınlık kazanması bu açıdan önemli rolü bir üstlenmiş bulunmaktadır (İTÜ, 2017).

Muhasebe alanında yapay zekânın kullanımına gelindiğinde ise çalışmalar 50 yıl öncesine kadar dayanmaktadır (Serçemeli, 2018: 371). Manpower Group (2016) senesindeki araştırmasında, yapay zekânın ve uygulamalarının en çok etkileyeceği alanların başında muhasebe-finans alanı geldiği ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, en çok bu alanlarda yapay zekâ teknolojileri insanların yerini alabilecektir (Gacar, 2019: 391). Tüm bunlara paralel olarak, muhasebecilerin yaptıkları işleri değişikliğe uğratan teknolojik gelişmeler ile birlikte kamuoyunun yeni talepleri gündeme gelmekte, kurumlar tarafından yapılan düzenlemeler nedeniyle ise gelecek dönemlerdeki faaliyetleri belirsiz hale gelmektedir. Belirsizliğin giderilebilmesi için ise yeniliklere uyum sağlamları bir gereklilik olarak görülmektedir. (ACCA, 2017). Bu konuda hakkında birçok bilim insanı uluslararası platformlarda fikirlerini beyan ederek kendi görüşlerini savunmuşlardır.

Tüm bunlar doğrultusunda, özellikle COVID-19 gibi küresel sorunlarda dijital pansuman niteliğinde olabilecek yapay zekânın muhasebe alanına yansımalarına dikkat çekilerek, muhasebe mesleğinin geleceği tartışılmıştır. Bilim insanlarının bu yöndeki araştırma ve görüşlerine yer verilerek literatürün bu yönde gelişmesine ışık tutulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde konu hakkında genel bilgilere yer verilecektir. İkinci bölümünde “Yapay Zekâ” başlığı altında tanımlamalara yer verilecek, yapay zekânın üstün yönleri, yapay zekânın türleri ve günümüzde yapay zekânın

uygulama alanları hakkında bilgiler yer alacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise “Yapay Zekânın Muhasebe Alanına Etkileri” başlığı altında vergi alanına, denetim alanına ve raporlama alanına nasıl etkilerinin olabileceğine dair bilim insanlarının görüşlerine yer verilecektir. Çalışma, önerilerinde yer aldığı sonuç bölümüyle sonlandırılmıştır.

2. YAPAY ZEKÂ

Türk Dil Kurumu zekâ kavramını, bireyin düşünüp akıl yürüterek objektif olarak gerçekleri algılayıp yargılama ve bundan sonuç çıkarma yeteneklerinin tümü olarak tanımlamıştır (TDK, 2020).

1930’lu yıllarda matematik alanında yeni bir dönem başlatmış olan Turing, ilk İngiliz elektronik bilgisayarının yapımında yer almıştır. 1950 yılında ise “Bilgisayar Makineleri ve Zekâ” adlı çalışmasında makinelerin düşünüp düşünemeyeceği sorusuna yanıt bulabilmek için “Turing Testi” adında bir test önerisinde bulunmuştur. Bu test, yapay zekâ disiplininin babası olarak görülebilmektedir. Yapay zekâ kavramı ise 1956 senesinde Mc Carthy tarafından ilk kez kullanılmıştır (Yiğit, 2011: 3).

Yapay zekâ, bireylerin zekice olarak kabul ettikleri davranışlara sahip olan bilgisayarların yapılmasıyla ilgili olan bir bilgisayar bilimi olarak tanımlanabilir. Bahsedilen bilime göre, insan beyninin sahip olduğu düşünmek, hatırlamak, değerlendirmek, karar vermek, karşılaştırmak ve sonuca ulaşmak gibi fonksiyonlarının bilgisayar ortamında gerçekleştirilmeye çalışılmasıyla ortaya çıkmıştır (TMH, 2003: 40).

2.1. Yapay Zekânın Üstün Yönleri

Yapay zekâyı insan zekâsından farklı kılan özellikler vardır. Bunlar (İTÜ, 2020):

- **Yapay zekâ kalıcıdır:** Birey, öğrenip tecrübe edindiği konu veya olayları benzerlerini yaşamadığı süre de zaman içerisinde untabilmektedir. Fakat yenilenen, tekrar eden ve kişi için önemli olarak algılanan tecrübelerle dair bilgiler bellekte sürekli olarak tutulmaktadır. Unutma hızı olaya verilmiş olan önem derece ve seviyesiyle tamamen ters orantılıdır. Unutma esnasında ilk olarak ayrıntı ilerleyen zamanlarda ise ana bilgi silinmektedir. Unutulmuş olan bilgi belirli hatırlatma ve uyarılar ile yeniden kazanılabilmektedir. Buradaki unutma, bireyin belleğinin gereksiz verilerle işgal edilmesini önlemek olarak açıklanabilmektedir. Ancak bilgisayara geldiğinde belleğe yazılmış olan herhangi veri bilinçli bir şekilde silinmediği takdirde bellekte her zaman kalacaktır. Bundan yola çıkılarak insanın unutma yeteneğinin bilgisayarda yer almadığı kolaylık ile görülebilmektedir.

- **Yapay zekâ paylaşılabılır:** Yapay zekâ bilgisayarda oluşturulduğu için bunun diğer tüm bilgisayarlara aktarımı kopyalama yöntemi ile kolaylık ile yapılabilmektedir. Ancak bu durum insana geldiğinde durum değişmektedir. Zekâ, kişide öğrenim ile gelişim göstermektedir. Tecrübenin (birikim) başka kişiye aktarımı usta-çırak ilişkisi ile mümkün olabilmektedir. Böylesi bir durumda da uzun bir süre zarfına ihtiyaç duyulmaktadır. Ve tüm bunlar ile beraber bireyde oluşmuş bulunan zekânın tamamıyla başka birine aktarımı sağlanamaz.

• **Yapay zekâ daha kolay elde edilebilir:** Herhangi bir bilgisayarın zekâ düzeyinin yükseltilebilmesi bir bireyin zekâ düzeyinin yükseltilmesine göre elbette daha kolay olacaktır. Kolaylığı ile ise maliyeti de düşük olacaktır.

• **Yapay zekâ tutarlıdır:** Bir olaya karşı her insanın vereceği tepki değişmektedir. Hatta benzeri iki olayda aynı kişi farklı tepkilerde bile bulunabilmektedir. Bunun sebebi, bireylerin zekâ düzeylerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Yapay zekâ sisteminde ise aynı veyahut benzeri durumlara verilen tepki her zaman aynı şekilde olacaktır.

• **Yapay zekâ kayıtlıdır:** Bir olay ile karşılaşıldığında yapay zekâ tarafından üretilmiş olan tepki direk olarak kayıt edilmektedir. Bu nedenle, benzeri herhangi bir olay ile karşı karşıya gelindiğinde eskiden alınmış olan kararlar gözden geçirilerek en yakın olan tepki karşı tarafa verilmektedir. İnsan da ise bu durum, karşılaştığı her olay ve durumda geçmişte yaşamış olduğu benzeri olayı aklına getirerek hiç düşünmeden yeni, farklı bir karar alabilmektedir.

2.2. Yapay Zekâ Türleri

Profesör A.Hintze'e göre, yapay zekâyı günümüzde mevcut olan yapay zekâ sistemlerinden, henüz var olmayan hassas sistemlere kadar dört farklı kategoriye ayırmaktadır. Kategoriler ise şu şekildedir (Mijwil, 2016: 7):

• **Reaktif Makineler:** 1990 yılında G.Kasparov'u yenen IBM (International Business Machines) satranç programı Deep Blue'dur. Deep Blue, satranç tahtasındaki parçaları tespit ederek tahminlerde bulunmaktadır. Fakat hafızası yoktur. Geçmişteki deneyimler gelecekteki etkinlikler için kullanamaz. Deep Blue ve Google'ın Alpha GO'su dar amaçlar için tasarlanmış, başka herhangi bir duruma kolaylıkla uygulanamamıştır.

• **Sınırlı Bellek:** Bu yapay zekâ sistemi kararlarını belirleyebilmek için geçmişteki deneyimlerinden faydalanmaktadır. Araçlardaki karar verebilme özelliklerinden birçoğu bu şekilde tasarlanmıştır. Gözlemler, şeritleri değiştiren bir araba gibi gelecekte ortaya çıkacak eylemleri bildirmek için kullanılmaktadır. Fakat gözlemler kalıcı olarak depolanamamaktadır.

• **Zihin Teorisi:** Zihin teorisi psikolojik bir terimdir. Başkalarının kendi kararlarını etkileyen inanç, arzu ve niyete sahip olduğu anlayışını ifade etmektedir. Bu yapay zekâ türü henüz mevcut değildir.

• **Kişisel Bilgi:** Bu türe göre, yapay zekâ sisteminin kendine ait bir fikri bulunmaktadır. Bununla beraber bilince de sahiptir. Bu makine mevcut durumlardan çıkarımlar yaparak elde ettiği bilgileri diğerlerinin ne hissettiğini anlayabilmek için kullanabilmektedir. Bu yapay zekâ türü de henüz mevcut değildir.

2.3. Günümüzde Yapay Zekâ Uygulama Örnekleri

Yapay zekâ pek çok kişi tarafından "vücutlu bir robot" gibi düşünülmüş olsa da aslında bu tanımlamadan çok daha fazlası olduğu kolaylık ile anlaşılabilir. Çağımızda kullanılan pek çok elektronik alet, ev, araba, hatta şehirler yapay zekâ ile donatılmıştır. Aşağıda bazı yapay zekâ uygulamalarına örneklere yer verilmiştir (Batal, 2016: 6):

- **Apple Siri:** Apple'ın Siri adlı uygulamasını kullanılarak hiç zaman kaybı yaşamadan istenilen sorunun cevabı alınabilmektedir. Temel düzeyde bir asistan olarak tanımlanabilmektedir.

- **Microsoft Cortana:** Microsoft, Apple'ın Siri uygulamasının özelliklerine farklı özellikler ekleyerek geliştirdiği uygulama da daha önce sormuş olduğunuz sorunun cevabını hatırlayıp konu hakkında daha etkili yanıtlar verebilmektedir.

- **Google Now:** Kişiyile olan diyalogda sohbetin devamlılığını sağlayabilmektedir. Önceki soruyu hatırlatmaya gerek kalmadan yanıtlayabilmektedir.

- **IBM Watson:** Doktorların öngöremeyeceği kadar veriyi bir arada işleyerek teşhis ve tanıda tavsiyelerde bulunabilmektedir.

- **IPSoft Amelia:** Amelia, otomatik müşteri hizmetleri olmak ile beraber müşterinin ses tonundan duygu durumunu algılayarak ona uygun cevaplar verebilmektedir.

- **Google Haritalar ve Ride-Hailing Uygulamaları:** Harita uygulamasından gitmek istenilen adres için tarif alınarak, çevresi görüntülenebilmektedir.

- **Yüz Algılama ve Tanıma:** Sanal filtreler, telefon kilidi ve havaalanı güvenliğinin sağlanması gibi durumlarda kullanılabilir.

- **Metin Editörleri veya Otomatik Düzeltme:** Belge yazımı yaparken yazım hataları, dil bilgisi yanlışlıkları, intihal durumunu inceleyen otomatik düzeltme araçları olarak örneklendirilebilmektedir.

- **Arama ve Tavsiye Algoritmaları:** Arama motorları ve daha önce aratılmış olan kelimelerden yola çıkarak önerinde karşımıza çıkması bununla beraber sesli ve resim ile arama seçenekleri de örnek olarak gösterilebilmektedir.

- **Chatbotlar:** Müşteri hizmetlerine kolay bağlanılmasını sağlayan chatbotlar, görüşme sonunda olumsuz değerlendirme yapıldığında hatayı algılayıp düzelterek bir sonra ki görüşme de maksimum müşteri memnuniyetini sağlamayı hedeflemektedir.

- **Sosyal Medya:** Sosyal medya da nefret söyleminde bulunan kelimelerin algılanarak kaldırması, akıllı filtreler, spam ve istenmeyen iletilerin belirlenmesi örnek olarak verilebilmektedir.

- **E-Ödemeler:** Faturalar, bankacılık işlemleri ve daha birçok işlem e-ödeme ile yapay zekâdan yararlanılarak gerçekleştirilebilmektedir.

Tüm bu örneklerin yanı sıra pandemi sürecinde yapay zekânın olanaklarından yararlanarak sürece destek sağlayacak yeni sistemler geliştirilmeye başlanılmıştır. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, vatandaşları maske kullanmaya teşvik etmek için yeni bir uygulamaya geçmiştir. Bu uygulama kapsamında yetkililer bazı otobüs duraklarına yapay zekâ destekli ekranlar eklemiştir. Bu ekranlarda, maske takmayan vatandaşların yüzü koronavirüs haline getirilmesini sağlanmıştır. Ekran da kendisini koronavirüs şeklinde gören vatandaşlar pandemi şartlarının gerekliliklerini yerine getirerek maskelerini takmaktadır. Duraklara maske ile gelen vatandaşlar için ise "Koronavirüse karşı mücadelemize ortak olduğun için teşekkür ederiz" ifadesi karşlarına çıkmaktadır. Duyarlılığı arttırılmak için geliştirilen bu yapay zekâ ekranların maske takma oranını arttırdığı gözlemlenmektedir.

3. YAPAY ZEKÂNIN MUHASEBE ALANINA ETKİLERİ

Yapay zekâ kavramı artık günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek vermek gerektiğinde, Amazon şirketinin kasiyersiz olan marketleri, ünlü birçok mağazanın yapay zekâ satış danışmanları, yapay zekâ avukatlar, yargıçlar, cerrahlar, televizyon sunucuları ve son olarak yapay zekâ öğretim üyesi gibi örnekler ile karşılaşılmaya başlanılmıştır (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 49). Böylelikle yapay zekâ, insanın olduğu her an her yerde insanın yerini artık alabilmektedir. Muhasebe mesleği de tüm bunlara paralel olarak etkilenmeden payını almaktadır (Gacar, 2019: 391).

Tüm bu verilen örnekler, yapay zekânın her mesleği ve her meslekte faaliyet göstermekte olan iş görenleri etkileyebilecek kadar güçlü olduğunu kanıtlar niteliktedir. Gelişmelerin tümü elbette akıllarda soru işareti oluşturmaktadır. Bunlardan ilki de borçlu-alacaklı hesapların işlenmesi, tedarikçi seçimi, satın alma, hesapların kapatılması, gider yönetimi ve denetimler gibi işlemleri yapan yazılımların ortaya çıkması durumunda "Muhasebe Mesleğine Ne Olacak?" tam da bu konu üzerinde çalışılması gereklilik arz etmektedir (Serçemeli, 2018: 377). Sonrasında ise muhasebe profesyonellerinin çağın yeniliklerine uyum sağlaması gerekmektedir (Üçoğlu, 2020: 20).

Yapay zekâ konusunun gelecek için soru işaretleri oluşturan bir konu halini alması bu konuda yürütülen birçok fikir ve görüşlerin ortaya çıkmasına ve tartışılmasına neden olmuştur.

İskenderoğlu (2020)'a göre, Google Çin'in kurucu başkanı Lee bu konu hakkında şunları belirtmiştir; muhasebe mesleğinin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Gelişerek değişen teknoloji ile birlikte sadece muhasebe mesleğinin işleyiş tarzı değişmiştir. Yapay zekânın muhasebe alanında verimli olacağı düşünülebilir çünkü insandan kaynaklanabilen hataları minimum düzeye indirebilir. sıfıra indirme ihtimalinin üzerinde durulmama sebebi ise algoritmayı yazanda sonuç olarak bir insandır. Diğer bir taraftan, olumlu yönleri üzerinde durulduğunda denetimleri sağlıklı ve hızlı bir hale getirebilecektir. Raporlayarak analiz etme, sınıflandırıp işleme gibi algoritmalar ile muhasebedeki iş yükünü hafifletebilecektir. Ama yine de yapay zekâ muhasebe mesleğini hiçbir zaman yok edebilecek nitelikte değildir şeklinde görüşlerini paylaşmıştır.

Wasny (2019)'e göre ise AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) CEO'su B.Melancon, muhasebe alanının teknolojik değişikliklerden olumsuz yönde etkileneceği ve bunun ile birlikte 1 milyondan fazla iş kayıplarına neden olacağı konusunda öngörüsünü paylaşmıştır. Öngörünün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği elbette zaman ile birlikte ortaya çıkacaktır. Ancak asıl burada önemli olan husus, muhasebe meslek mensuplarının bu teknolojiyi bilgisayar yada interneti benimsemek zorunda oldukları gibi benimsemek zorunda kalacak olmalarıdır (Sarıçiçek, 2019: 1096).

Karabıyık (2019)'a göre de yapay zekâ sonuç olarak insan yapımı bir makinedir. Kodları yazılarak tanımlanır. Göreve başlatıldıktan sonra enerjisi de sağlanıyorsa elbette çok iyi bir şekilde çalışacaktır. Dezavantajı ise birçok mesleği ortadan kaldıracak güçte olmasıdır. Şirketleri köklü dönüşüme uğratarak çalışanların işini kaybetmesine de yol açabilecektir. Gelecekte mesleğini yapamayacak veya meslek alanı daralacak bireylerin fabrikadaki iş görenler, şoförler, pilotlar, muhasebeci ve mali müşavirler olabileceği öngörülmektedir.

3.1. Yapay Zekânın Vergi Alanına Etkileri

Vergi, mükelleflerin kazançları üzerinde toplumun hakkını ifade etmektedir. Aynı zamanda kamusal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde devletin kullandığı gelir kaynağıdır (Turan, 2020: 59).

Vergi uygulamalarındaki yapay zekânın kullanımı günümüzde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Vergi uygulamalarındaki yapay zekânın kullanımı vergi risklerinin önceden tespit edilmesi, insanlardan kaynaklanan hata payının en aza indirgenmesi ve vergi idari maliyetlerinin düşürülmesi gibi olumlu gelişmeleri beraberinde getirmektedir (Zhou, 2019, 201-204).

Yüzde yüz vergi optimizasyonu her devletin mutlak isteğidir. Yapay zekâ ile birlikte vergi zayırlarının önüne geçilebilecek olması da bu açıdan büyük bir avantaj olarak görülebilmektedir. Çünkü yapay zekâ insan kaynaklı hataları minimize edecek ve sınırsız hesaplama yeteneğiyle işleri ışıık hızıyla yapabilecektir. Bu özelliğiyle tüm sektörlerde (muhasebe buna dahil olmak üzere) birçok meslekte kullanılmasının verim açısından mantıklı olacağı kolaylık ile anlaşılabilir. Bununla beraber, muhasebe gibi rutin bir döngüye dayanan bir meslekte yapay zekâ teknolojisinin kullanımı teorik açıdan normal olabilecektir (Tuzcu, 2018: 2).

Çin'de vergi mükelleflerinin işlemlerini yapay zekâ teknolojisine dayalı vergi robotu tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun sonucunda vergi dairesinde çalışanların iş yükünde yarı yarıya bir düşüş gözlemlenmiştir. Aynı zamanda bu robot ile yüz fotoğrafı, kimlik kartı ve iletişim numarası gibi vergi mükelleflerinin bilgileri de toplanmaktadır. Cep telefonları için geliştirilmiş olan vergi yazılımları ile de mükelleflerinin vergi süreçleri, piyasa durumu ve kanunlarda yapılan değişiklikler konusunda her türlü bilgilendirme de yapılmaktadır. Mükellefler tarafından yöneltilen soruları dinleyerek bununla beraber bilgileri işleyen ve sorularına yanıtlar veren vergi robotları ile dijital danışmanlık hizmeti sunulmaktadır (Huang, 2018, 1819-1820).

Türkiye’de vergi, SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu), iş, ticaret mevzuatı gibi alanlarda yaşanan sık değişimler, yapılmak zorunda olan bildirimlerin çeşitliliği, değişiklikler sebebiyle yeni eklenen bildirim yükümlülükleri, mali olay ve durumların net olmaması, iç içe geçmiş olan mali olayların derinlemesine analizlerinin gerekmesi, belge düzenindeki sorunlar, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, sıklık ile çıkan vergi afları gibi istisnaların takip zorunluluğu gibi problemlerin aşılabilmesi için yapay zekâ tabanlı akıllı bir sistem gerekmektedir. Uluslararası boyutta bakıldığında Türkiye’de yapay zekânın muhasebede uygulanmasında gecikmeler yaşanacak olması kolaylık ile tahmin edilebilmektedir. Ancak burada önemli olan yapay zekâ sisteminin uygulamaya konulması durumunda eğitimi veya yapay zekâ yazılım güncellenmesi gibi durumlara gerek duyulamayacak kadar detay ve ayrıntılı bir şekilde sistem hazırlanmasıdır (Gülten, 2019: 2).

3.2. Yapay Zekânın Denetim Alanına Etkileri

Yapay zekâ ile yönetilen muhasebenin yine yapay zekâ ile denetlenecek olması oldukça kolay olabilecektir. Günümüzde dört büyük denetim şirketi bulunmaktadır. Bunlar (Taş ve Mert, 2019: 66):

- Ernst & Young Global Limited,
- Deloitte Touche Tohmatsu Limited,
- Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG),
- PricewaterhouseCoopers’dır.

Bu şirketler, yapay zekâ uygulamalarının denetimini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Deloitte Touche Tohmatsu Limited'in yapay zekâ uygulamasını kullanarak firma ile banka arasındaki kredi sözleşmesini, denetlenen firma ile müşteri arasındaki satış sözleşmesini ve satın aldığı firma ile satın alma sözleşmesini taramak mümkündür. Tarama sonucunda elde edilen bilgiler denetçinin programa girdiği anahtar verilerle birlikte analiz edilecek ve araştırma sonucu olarak uygulama programı denetçiye raporlayacaktır (Deloitte, 2018).

Öte yandan Ernst & Young Global Limited, dronelardan envanter sayımı için destek almak amacıyla bulut tabanlı bilgi işleme teknolojisini ve nesnelerin internetini kullanmak için araştırmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar sayesinde denetim ekibi envanter durumunu anında izleyebilir ve daha doğru, daha hızlı ve daha fazla doğrulama noktası elde ederek güvence seviyesini arttırabilmektedir (EY, 2017).

KPMG, tam zamanlı denetim yapmaktadır. Denetlenen şirketin mali durumunu etkileyebilecek çeşitli verileri (muhasebe kayıtları, ticari sözleşmeler, kredi sözleşmeleri, postalar, konferans konuşmaları vb.) kontrol etmektedir. Şüpheli / beklenmeyen bir durum ortaya çıkarsa denetçiye bilgi vermektedir (KPMG, 2017).

PricewaterhouseCoopers ise denetim alanında bir yapay zekâ uygulaması hayata geçirmiştir. Bu uygulama aracılığıyla, şirketin muhasebe kayıtları derhal analiz edilecek ve denetim sonuçları derhal denetim ekibine bildirilebilecektir (PWC, 2019).

Yaşanan dijitalleşme ve otomasyon süreçlerine farklı perspektiften bakılır ise denetçiler için yapay zekâ büyük bir avantaja haline dönüşebilecektir. Oluşturulan kayıt ve dokümanlar dijital ortamda bulunduğu ve algoritmalar sistem üzerinde yer aldığı için yapay zekâdan destek alınarak güvence seviyesi daha yükseğe taşınmış bir denetim yapmak mümkün olabilecektir. Denetçilere olan ihtiyacı azaltabileceği ya da muhtemelen ortadan kaldıracabileceği düşünülebilmektedir. Onlarca yıldır el ile gerçekleştirilen stok sayım işlemi veya iletişim taslağı hazırlama gibi görevleri şuan dijitalleşmenin getirdiği sistemlerin gerçekleştirdiği elbette kolaylıkla görülmektedir. Fakat bu durum aslında denetçinin riskli alanlara daha çok odaklanmasına imkân tanyabilecektir (CFO, 2017).

3.3. Yapay Zekânın Raporlama Alanına Etkileri

Yapay zekâ çalışması yapılan bir ortamda her mesleği etkileme gücüne sahip olduğu gibi muhasebe mesleğini etkileyebileceği kolaylık ile anlaşılabilir. Muhasebenin raporlama dışında kalan fonksiyonlarının ilerleyen zamanlarda yapay zekâ tarafından yapılabileceğini söylemek oldukça mümkündür. Raporlama fonksiyonunun dışarıda tutulma sebebi ise UFRS tarafından özel önem atfedilen bir kavram olan mesleki yargıdır. Muhasebe de dolayısıyla finansal raporlamada mesleki yargı kavramını özen ve tarafsızlık çatısında finansal raporlama standartları ve diğer ilgili standartların sağladığı çerçevede, muhasebe alanında bilgi ve tecrübe sahibi kişiler tarafından, muhasebe ile ilgili tüm konularda varılan yargı olarak tanımlanabilmektedir. Standartlar mesleki yargı kavramına oldukça ihtiyaç duymakta, dağıtım ve tahmin gibi konular da her duruma göre farklı biçimde yürütülmektedir. Dolayısıyla, standartların etkinliği de yapılmış olan yargının kalitesine bağlı bir şekildedir. Yargı kavramının insani bir süreç olması da muhasebedeki raporlama fonksiyonunun yapay zekâdan etkilenmeyeceğini ortaya koyan bir niteliktedir (Nalbantoğlu, 2017: 7).

4. SONUÇ

Yapay zekâ günlük yaşamda artık kilit faktör haline gelmiştir. Böylesi bir ortamda yapay zekânın etkileri artık tüm sektör ve meslek dallarında hissedilmektedir. Bu bağlamda muhasebe mesleği de elbette bu etkilerden payını almaktadır. Çalışmada yapay zekânın muhasebe alanına yansımaları şu şekilde özetlenmiştir;

- Yapay zekâ vergi hususunda vergi risklerinin önceden tespit edilmesi, insanlardan kaynaklanan hata payının en aza indirgenmesi ve vergi idari maliyetlerinin düşürülmesi gibi birçok olumlu gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Her devletin mutlak isteği olan elbette vergi zayıfatının önüne geçilebilmesidir. Tam da bu açıdan büyük bir avantaj olarak görülebilmektedir.

- Denetim hususunda ise oluşturulan her türlü kayıt ve dokümanların dijital ortamda bulunması ve algoritmalar üzerinde yer alması güvence seviyesi oldukça yüksek bir denetim imkânı sunabilecektir.

- Raporlama hususuna gelindiğinde ise mesleki yargı kavramının insani bir süreç olması nedeniyle muhasebede yer alan raporlama fonksiyonunun yapay zekâdan etkilenmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

COVID-19 küresel salgınında dijitalleşmeden ve teknolojik gelişmelerden en yüksek şekilde yarar sağlanmıştır. Tüm iş ve iş akış süreçleri internet, bilgisayar, tablet gibi çağın dijital ürünleri ile yürütülmüştür. İlerleyen zamanlarda herhangi bir olağan veya olağanüstü durumlarda yine dijital çağın dijital ürünlerinde çare aranmaya çalışılacaktır. Bu nedenle ilk olarak muhasebe mesleğinin geleceği konusunda rehavete kapılmadan sadece her duruma hazırlıklı olunmalı ve çağın gerektirdiği yeniliklerden kaçınılmamalıdır.

Tüm bunlar doğrultusunda, farklı görüşlerin birlikte yer aldığı bu çalışmada aslında yapay zekânın bir belirsizliği de beraberinde getirdiği, fikir çatışmalarına neden olduğu ve bunun ile birlikte akıllarda soru işaretlerinin bulunduğu incelemeler sonucunda kolaylık ile görülebilmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda yapay zekâ teknolojisinin uygulandığı şirketler ile görüşülüp gerekli araştırmaların yapılması ve literatüre bu çalışmaların kazandırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Batal, M. S. (2016). *Yapay Zeka Uygulamaları ve Yapay Zekanın Geleceği*. (Yüksek Lisans Tezi). Uluslararası Sunhill Üniversitesi.
- Chief Financial Officer (CFO). *Bilişsel Denetimin Oluşturulması*. [Erişim: 01.12.2020, <http://ww2.cfo.com/auditing/2017/07/creating-cognitiveaudit/>]
- Deloitte. *16 Artificial Intelligence Projects from Deloitte Practical Cases of Applied AI*. [Erişim:01.12.2020, <https://www.2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/innovatie/deloitte-nl-innovatie-artificiak-intelligence-16-practicalcases.pdf>]
- EY. *EY Scaling the Use of Drones in the Audit Process*. [Erişim: 01.12.2020, <https://www.ey.com/gl/en/newsroom/news-releases/news-ey-scaling-theuse-of-drones-in-the-audit-process>]
- Gacar, A. (2019). Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat ve Tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(Eurefe'19), 389-394.
- Gülten, S. (2019). Yapay Zeka Muhasebe Alanında Kullanılabilir Mi? [Erişim: 13.10.2020, <https://muhassebilenler.com/yapay-zeka-muhasebe-alaninda-kullanilabilir-mi/>]
- Huang, Z. (2018). Discussion on the Development of Artificial Intelligence in Taxation. *American Journal of Industrial and Business Management*, 8, 1817-1824.
- İskenderoğlu, N. (2020). Yapay Zeka Teknolojilerinin Muhasebeye Entegrasyonu. [Erişim: 13.10.2020, <https://finansmuhendisi.net/yapay-zeka-ve-muhasebe/>]
- İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ). (2017). *İnsanlaşan Makinalar ve Yapay Zeka*. İTÜ Vakfı Yayınları.
- İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ). *Yapay Zeka*. [Erişim: 01.12.2020, https://web.itu.edu.tr/~sonmez/lisans/ai/yapay_zeka_icerik1_1.6.pdf]
- Karabıyık, A. (2019). *Yapay Zeka ve Muhasebeciler*. [Erişim: 07.12.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ahmet-karabiyik/yapay-zeka-ve-muhasebeciler-41357663>]
- KPMG. *KPMG Clara a Smart Audit Platform*. [Erişim: 01.12.2020, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/05/kpmg-clara-a-smart-auditplatform.pdf>]
- Manpower Group. *The Skills Revolution*. [Erişim: 01.12.2020, https://www.manpowergroup.com/wps/wcm/connect/5943478f69d4451283d836bfa6308f1b/MG_Skills_Revolution_lores.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=5943478f-69d4-451283d836bfa6308f1b]
- Mijwil, M. (2016). *Yapay Zeka Nedir?* [Erişim: 01.12.2020, https://www.researchgate.net/publication/323292529_Yapay_Zeka_Nedir]
- Nalbantoğlu, R. (2017). Finansal Raporlama, Denetim ve Vergi Düzenlemelerinde Yeniden Yapılanma İle Mesleki ve Teknolojik Gelişmeler. *Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği VII. Türkiye Muhasebe Uzmanlığı Kongresi*, 1-7.
- Pirim, H. (2006). Yapay Zeka. *Journal of Yaşar University*. 1(1), 81-93.
- PWC. (2019). *Audit Explorer*. [Erişim: 01.12.2020, <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/assets/pdf/audit-explorer-at-a-glance-on-screen.pdf>]
- Sarıççek, R. (2019). Muhasebe Alanındaki Dönüşüm ve Yapay Zeka. *2.Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 1092-1099.
- Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve Denetim Mesleklerinin Dijital Dönüşümünde Yapay Zekâ. *Turkish Studies*, 13(30), 369-386.
- Taş, O. & Mert, H. (2019). An Application Of Artificial Intelligence On Auditing. *5th Global Business Research Congress*. 9, 65-68.
- The Association of Chartered Certified Accountants (ACCA). *An Introduction To Professional Insights*. [Erişim: 08.10.2020, <https://www.accaglobal.com/gb/en/professionalinsights/intro-pi.html>]
- McKinsey Global Institute. (2017). *Artificial Intelligence The Next Digital Frontier?*. [Erişim: 07.12.2020, <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/advanced%20electronics/our%20insights/how%20artificial%20intelligence%20can%20deliver%20real%20value%20to%20companies/mgi-artificial-intelligence-discussion-paper.ashx>]
- TMH. *Yapay Zeka: Ömer Civalek'le Söyleşi*. [Erişim: 07.12.2020, <https://docplayer.biz.tr/3313984-Yapay-zeka-tmh-omer-civalek-le-soylesi.html>]
- Turan, D. (2020). Yapay Zekâ ve Vergi Uygulamalarına Etkisi. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 55-70.
- Tuzcu, A. (2018). *Muhasebede Yapay Zeka – İşimiz Tehlikede Mi?* [Erişim: 13.10.2020, <http://www.muhassebep.com/muhasebede-yapay-zeka/>]
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Yapay Zekâ*. [Erişim: 08.10.2020, <https://sozluk.gov.tr/>]
- Üçoğlu, D. (2020). Yapay Zeka Teknolojisinin Muhasebe Mesleğine ve Eğitimine Etkileri. *6th Global Business Research Congress*, 11(1), 16-21.

Wasny, G. (2019). *How Artificial Intelligence Will Change The Way Accountants Work*. [Erişim: 13.10.2020, <https://www.accountingtoday.com/author/garrett-wasny-ma-cmccitp-fibp-at374>]

Yiğit, P. (2011). *Yapay Sinir Ağları ve Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler Bilim Dalı. İstanbul.

Yücel, G. & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme - Yapay Zekâ ve Muhasebe Beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 47-60.

Zhou, L. (2019). Opportunities and Challenges of Artificial Intelligence in the Application of Taxation System. *Advances in Economics. Business and Management Research*, 109, 201-206.

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Expo'nun Kentsel Fonksiyonları Belirlemedeki Rolü Üzerine

Bir Sağlık Kampüsü Önerisi

A proposal for a healthy campus on the role of Expo in determining urban functions

Bengi POLAT¹ & Senem TEZCAN²

Öz

Günümüz küreselleşme süreçleri, yerelin temsil edildiği stratejilerin geliştirilmesini gerekli kılmaya başlamıştır. Bu temsiliyet uluslararası alanda yapılan süreli ve süresiz etkinliklerin kentlerde birer rekabet unsuru olarak değerlendirilmesi ile sonuçlanmaktadır. Özellikle hizmet sektörünün küreselleşme ile birlikte giderek öne çıkması da böyle bir eğilimin sonucudur. EXPO bu süreli sergilerden bir tanesidir. Türkiye'nin üyelik, adaylık ve ev sahipliği süreçleri ile ülke gündeminde de yer almaktadır. Mega bir etkinlik olarak EXPO'ların kentlere farklı alanlarda katkı sağlamaktadır. Kent imajının küresel dolaşımı, sağladığı yüksek ziyaretçi sayısı, kentlerde kalıcı yapı ve alanlar bırakması, büyük altyapı faaliyetlerinin kısa sürede tamamlanması açısından önemlidir. Bununla birlikte belirlenen küresel bir tema/sorun üzerinden tüm insanların bilgi paylaşmasına ve yenilikçi yaklaşımların üretim ve sergilenmesine olanak sağlamaktadır. Kentin topyekun bir girişimde bulunması ise temaya uygun kentsel stratejilerin üretilmesini ve kentsel stratejilerin yansımaları olan yapıların ve alanların tasarlanarak gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Çalışmada kentlerin küresel ölçekteki süreli etkinliklere ev sahipliği yapması ve bu etkinliklerden biri olan EXPO'nun tanımı incelenmiştir. Ardından İzmir kenti ile başlayan EXPO sürecinde İzmir'de yapılmış bir öneri proje üzerinden konu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süreli etkinlikler, EXPO 2020, Kent imajı, Küresel işbirliği, İzmir.

Abstract

Today's globalization processes have made it necessary to develop strategies involving the locals. This representation results in the evaluation of periodical and non-time events in the international arena as competitiveness between cities. The fact that the service sector gradually comes to the fore with globalization is the result of such a trend. EXPO is one of these temporary exhibitions. Because of Turkey's membership, nomination, and hosting processes EXPO disputes are on the agenda of the country. As a mega event, EXPOs contribute to cities in different fields. It is important for the global circulation of the city image, a high number of visitors, leaving permanent structures and areas in cities, and completing large infrastructure activities in a short time. Also, it enables all people to share information and to produce and exhibit innovative approaches through a determined global theme/problem. The fact that the city takes an all-out initiative enables the production of urban strategies suitable for the theme and realization of the buildings and areas in parallel with the theme. In the study, the hosting of global events on a global scale, and the definition of EXPO, one of these events, were examined. Then, during the EXPO process that started with the city of Izmir, the subject was addressed through a proposal project made in Izmir.

Keywords: Periodical events, EXPO, City image, Global cooperation, İzmir.

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, bengipolat@gmail.com ORCID: 0000-0002-5901-0591

² Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, senemtzn@gmail.com ORCID: 0000-0003-0532-8825

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin kentsel karar verme süreçlerinde ortaya çıkardığı rekabetçi süreçler kentlerin markalaşmasının ve birer ürün gibi pazarlanmasının öne çıkmasına neden olmuştur. Stratejisinin temelinde ise pozitif yönlerin daha ön plana çıkarılması ve negatif olan unsurların bertaraf edilmesi yatmaktadır. Özellikle hizmet sektörünün giderek artan önemi ve turizmle yakalanan tanıtım potansiyeli kentlerin kendilerini bu yönde geliştirmesine neden olmuştur. Uluslararası turizm bakımından ise başta tarihi ve coğrafyanın sağladığı yerel değerlerin daha kalıcı hale getirilmesi, ziyaretçilerin ilgisini çekme açısından benzer rakiplerinden fark avantajını sağlaması ve bu değerlerin küresel dolaşımını sağlamak için etkinlikler kent karar vericilerinin başvurduğu yöntemlerden biri haline gelmiştir. Hedef gruba yönelik imaj ve tanıtım değeri yüksek olan bu etkinliklere ev sahipliği yapmak yaygınlaşmıştır. Bu noktada önceki etkinliklerin başarısını izlemek, mega etkinliklerin sürekliliği ve kente kazandırdıklarının farkında olmak da etkili olmuştur. Üstelik bu promosyon değeri sadece turizm açısından değil kentlerin bilinirliklerini arttırması bakımından da önemli hale gelmiştir (Nie & Lu, 2010: 89). Günümüzde küresel kent olma yolunda hedef seçen kentlerin sadece somut değerler üzerinden değil, bunlara birlikte kentte geçirilen boş zamanları spor, sanat gibi bir dizi etkinliği de sağlaması gerekli hale gelmiştir. Süreli etkinliklerin de içinde olduğu uluslararası organizasyonlar kentlerin imajının küresel düzlemde değer kazanmasını sağlamakla birlikte pozitif-negatif özellikler dengesinde de katkı sağlamaktadır (Tezcan, 2011). Bu göz önünde olma durumu ise kentlerin tüm süreçleri iyi yönetmesi durumunda başarı kötü yönetmesi halinde ise farklı sorunları ortaya çıkaracağından titizlikle yönetilmesi gereken aşamaları barındırmaktadır.

Süreli organizasyonlardan en prestijli olanlarından biri de EXPO'lardır. Hem tematik konular etrafında küresel bir sorunu ya da olguyu kentin birçok alanını da içine alacak biçimde şekillenmesi hem de somut anlamda altyapı, alan ve yapı bakımından somut getirileri ile dikkat çekmektedir. Dünya Fuarları ilk dönemlerinde küresel gelişmelerin, yenilikçi yaklaşımların öne çıkarıldığı ülkelerin vitrini görevini üstlenmiştir. Katılımcı ülkelerin giderek artmasıyla küresel işbirliklerini de içermekte; sanattan spora genişleyen temalar altında farklı etkinliklerin çok sayıda ziyaretçiye aktarıldığı etkinliklere dönüşmüşlerdir. Katılımcı ülkelerin de kendi pavyonları ile katılması hem kendi gelişmelerini dünya ile paylaşmasına hem de kendine özgü değerleri ziyaretçilere aktarmasına olanak sağlamıştır. Dünya teknolojisinde önemli birçok icadın paylaşıldığı, gelişmelerin kongrelerle tartışıldığı ve teknoloji ile ilişkili yeni yapısal unsurların kentlerin ileriki dönemlerinde landmark değeri taşıyacak biçimde üretilmesi Dünya Fuarlarına ev sahipliği yapmayı daha da önemli hale getirmiştir. Son dönemlerde ise bunlara ek olarak su, çevre, sürdürülebilirlik gibi küresel bir sorun üzerinden düzenlenen fuarlar kentlerin bakış açısını da yansıtmaları ve küresel işbirliklerini sağlarken tüm dünyayı bilgilendirmesi açısından değerli etkinlikler olmuşlardır. Değişen alan seçimleri ve ziyaretçiler için yenilenen altyapı sistemleri için ise birer ivme yaratarak kentlere kazandırılmasını hızlandırmaktadırlar. Tüm bu avantajları ile dünya üzerindeki pek çok kentin ev sahipliği için yarıştığı bir değer haline getirmiştir.

Türkiye kentlerinin de son dönemlerde bir parçası olmak için uğraş verdiği bu sergilerde İzmir özellikle öne çıkmaktadır. Fuar gerçekleşmemiş olmakla birlikte başvuru süreçleri, yer seçimi gibi pek çok konuda kent gündeminin tartışmalarının odağında yer alan etkinlik kent stratejileri doğrultusunda temasını “sağlık” üzerine kurgulamaktadır. Böylesine kapsamlı ve rekabetin yoğun olduğu süreçte ise tema ileride yapılacaklar üzerinden değil EXPO adaylık sürecinin başlayarak her adımında temaya hareket edilmeye çalışıldığı bir dönemi içermektedir. Kentsel stratejilerden kentsel alanlarda alınan kararlara kadar geniş bir yelpazede uygulamalar bulunmaktadır. İzmir'in seçtiği temaya uygun olarak ise EXPO alanı için belirlenen alanda yapılması planlanan düzenlemeler ile birlikte kentin farklı yerlerinde temaya uygun uygulamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın konusu böylesi bir uygulama sürecinde EXPO alanından farklı bir yerde ama EXPO temasının izlerini taşıyan bir mimari denemeyi Dünya Fuarlarının ev sahibi olması için atılan adımlarda kentsel fonksiyonların belirlenmesini içermektedir.

2. SÜRELİ ETKİNLİKLER

Kentlerin rekabetçi süreçler içerisinde hedef gruplar için sunabileceği pek çok hizmet vardır. Bunlardan biri de farklı ölçeklerde düzenlenen etkinliklerdir. Bu şekilde hem ziyaretçiler için hem de kent sakinlerinin öğrenen ve yenilikçi süreçlerini beslemesi için aktiviteler gerçekleştirilmektedir. Bunun genel olarak kentlere pek çok katkısı bulunmaktadır. Sınırlı zaman dilimlerinde ve periyodik olarak belirli aralıklarla gerçekleştirilen organizasyonlardır. Kimi zaman aynı ülke veya kentte ya da her yıl farklı bir yerde gerçekleşebilen bu etkinlikler o yere özgü olabileceği gibi küresel ölçekte mega etkinlikler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ancak farklı etkinliklerin çekim noktası olmak da önemli hale gelmektedir. Süreleri bakımından geçici olan bu etkinlikler kentler üzerinde yarattıkları etkiler ile kalıcı birer unsura dönüşmektedirler. Bir ülkede veya kentte yapılan etkinlik sayılarının yoğunluğu dahi bir imaj yaratmanın konusunu oluşturabilmektedir. Örneğin International Congress and Convention Association [ICCA] 2016 verilerine bakıldığında kongreler üzerinden yoğunlukların nasıl oluşabildiğini görebilmekteyiz. Özellikle Tablo 1'e baktığımızda ilk sütunda yer alan ülke ve ikinci sütunda yer alan marka kent karşılaşmasına baktığımızda kentlerin daha bağımsız oldukları; ayrıca kentlerin aynı yılı (2017) içine alan marka kentler sıralaması ile karşılaştırdığımızda da kongre gibi etkinliklerin de oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 1. Kentlerin Kongrelere Ev Sahipliği Yapması ve Marka Kentler Sıralaması

Kongreye ev sahipliği yapma					Marka kent		
Sıra	Ülke	Sayı	Sıra	Kent	Sayı	Sıra	Kent
1	ABD	934	1	Paris (Fransa)	196	1	Londra (Birleşik Krallık)
2	Almanya	689	2	Viyana (Avusturya)	186	2	Singapur (Singapur)
3	Birleşik Krallık	582	3	Barselona (İspanya)	181	3	New York (ABD)
4	Fransa	545	4	Berlin (Almanya)	176	4	Paris (Fransa)
5	İspanya	533	5	Londra (Birleşik Krallık)	153	5	Sydney (Avustralya)
6	İtalya	468	6	Singapur (Singapur)	151	6	Amsterdam (Hollanda)
7	Çin	410	7	Amsterdam (Hollanda)	144	7	Los Angeles (ABD)
7	Japonya	410	7	Madrid (İspanya)	144	8	Tokyo (Japonya)
9	Hollanda	368	9	Lizbon (Portekiz)	138	9	San Francisco (ABD)
10	Kanada	287	10	Seul (Güney Kore)	137	10	Toronto (Kanada)
10	Portekiz	287					

Kaynak: ICCA, 2017; Resonance, 2017

Bu etkinliklerin kentlere sağladığı katkıları ve yarattığı etkinin potansiyel ver riskleri bulunmaktadır. Potansiyelleri Gökçen Dünder (2010) şu şekilde sıralamıştır: (1) Kültürel mirasın korunması ve geleceğe aktarılmasına katkı sağlar. (2) Ülkeler arasında sosyal ve ekonomik sınırların azaldığı kültürel bir işbirliği yaratır. (3) Unvan kazanılması durumunda kentsel müdahaleler için ihtiyaç duydukları desteği kazanabilirler. (4) Kentsel kimliğin oluşmasına ya da var olan kimliğin vurgulanmasına katkı sağlar. (5) Turizm gelirlerini yeni yatırımlara dönüştürür. (6) Etkinliklerin tanıtıma olan katkısı ile birlikte küresel bilinirliklerini güçlendirirler. Bununla birlikte etkinliklerin riskleri de bulunmaktadır (Gökçen Dünder, 2010): (1) Kentler arasında bir “aynılaşma” yaratabilir. (2) Kültürel işbirliğinin belirli bölgeler arasındaki ayrımı daha da keskinleştirebilir. (3) Rekabete katılan kentlerin sayısı arttıkça küresel pay da azalacaktır. (4) Kültürel ilişkiler adı altında ekonomik bağlantılar kurulmaktadır. (5) Eğlence temelli etkinliklerde izlenen, tüketilen ancak düşünce gerektirmeyen çalışmalara da yer verilmektedir.

Bütün bu etkilere rağmen bu etkinliklere ev sahipliği yapmak kentlerin ihtiyaç duyduğu küresel etiketleri edinmeleri için önemli bir fırsattır. Özellikle bunu tetikleyici bir unsur olarak kullanabilen ve verimini maksimize ederek kentteki bir dizi değişikliği bu ivme ile gerçekleştiren pek çok kent bulunmaktadır. Buna en iyi örnek olarak 1992 Olimpiyatlarında Barselona’nın bu mega etkinliğin yarattığı ivme ile önemli bir çekim noktası haline gelmesi verilebilir. Genel olarak süreli ve küresel ölçekli etkinlikler fuarlar, kültür başkenti olma, büyük ölçekli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapma, ulusal ve uluslararası bilim ve kültür etkinlikleri olarak sınıflandırılabilir. Uluslararası fuarlar birden çok ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen ve katılımcıların kendi ülkelerini tanıttığı organizasyonlardır. Ekonomik, sosyal ve politik faaliyetlerin birleştirilerek bütünleştirilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmanın konusunu içeren “EXPO (Exposition)”ların da olduğu bu grupta farklı temalarda sergiler yapılmaktadır. Kültür başkenti unvanı almak bir diğeridir ve buna sahip olan kentlerde bir yıl boyunca etkinlikler yapılmaktadır. Asıl amaçlanan kültürel çeşitlilik ve ortak mirasa sahip çıkmak olmakla birlikte kentlere tanıtım ve ekonomik katkı (örneğin 2013-Marsilya 11 milyon ziyaretçinin uğrak noktası olmuş) sağlamaktadır. Büyük ölçekli spor organizasyonlarının ev sahibi ülkenin ve kentnin tanıtımına ve altyapısına dair kazanımlar sağlamaktadır. Organizasyon süresince

tüm medyanın takip etmesi bilinirliğini yükseltirken daha sonraki organizasyonlar için de deneyim yaratmaktadır. Ayrıca organizasyonların ihtiyaç duyduğu altyapı ve tesislerin tamamlanması hem kent açısından bir kazanımdır hem de benzer organizasyonlara tekrar ev sahibi olunması yönünde hazır bir ortam yaratmaktadır. Olimpiyat oyunları, Dünya ve Avrupa şampiyonaları, Formula 1 yarışları, üniversiteler arası spor oyunları bunlardan bazılarıdır. Uluslararası kültür etkinlikleri ise küresel tanıtımda önemli bir rol oynamaktadır. Hem tanıtım ögesi hem de ziyaretçi açısından bakıldığında ekonomik ve sosyal getirileri bulunmaktadır. Festivaller (Cannes Film Festivali, Oktoberfest, vb), farklı kültürlerden sanatçı ve izleyicileri bir araya getiren bienaller (Venedik Bienali, İstanbul Bienali, vb), turizm sezonunun tüm yıla yayılmasını sağlayan ve kent turizminin gelişmesi açısından kongre ve toplantılar ile süreli sergiler bunlardan bazılarıdır (Tütüncüoğlu, 2009: 11; Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2016; Gökçen Dünder, 2010; İstanbul Kültür Sanat Vakfı [İKSV], 2018).

Genel bir çerçeveden bakarsak süreli organizasyonların kente katkıları şu şekilde sıralanabilir (Karaca, 2012: 43): (1) Tanıtım ve reklam (2) Yatırım ve fonlar (3) Kentsel peyzaj (4) Alternatif turizmin gelişmesi (5) Tesis ve altyapının uluslar arası standartlarda olması (6) Kentte kültürel ve sportif altyapının geliştirilmesi (7) Mekansal müdahalenin yönetimlerce masraflı olacak olan yerlerde iyileştirme, vb. Bu katkılar kente maksimum fayda sağlayacak yollar izlenerek yapılan tanıtım ve fiziki altyapıların bir döngü oluşturması sağlamak oldukça önemlidir. Bu şekilde hem kentin problemlerine çözüm getirilebilmekte hem de ekonomik anlamda yerel bir katkı sağlanabilmektedir. Sosyal anlamda kentliye de gerek bilinçsel düzeyde gerekse de aidiyetlik ve gurur anlamında fayda sunabilmelidir. Ancak bütün bu faydaların maksimize edilmesi için planlı ve devamlı stratejiler izlenmesi de oldukça önemlidir. Etkinlikler bittikten sonra atıl duruma düşmemesi ve yapılan çabaların geliştirilerek dönüştürülmesi önemlidir. Çünkü etkinlikler ile elde edilecek değerler vardır. Kentsel çevrenin iyileştirilmesi ve kamusal katılım sonuçta ziyaretçilerin ve kent sakinlerinin memnuniyet ve aidiyet duygularını güçlendirecektir ve bütün bunlar kentin itibarına yönelik katkı sağlayacaktır. İstihdamın ve kentin ekonomik getirilerinin artması bir ekonomik gelişme yaratacaktır ve bunun sürdürülebilir olmasını sağlamak önemlidir. Kentsel medyanın kapsamının iyileştirilmesi ise turistik tanıtım sağlayacaktır ve ziyaretçi sayısı artacaktır. Bütün bu adımlar ise kent itibarı, imajı ve bilinirliği açısından olumlu katkılar sağlayacaktır.

Ancak ev sahipliği yapmak aynı zamanda riskli bir durumdur. Tüm katkılarının yanı sıra sürecin nasıl yönetildiği önemlidir. Öncelikle kentlerin hepsi aynı oranda rekabet etmemektedir. Bir tarafta eşit olmayan kentsel marka değeri diğer tarafta ise yarışan kentlerin kazanmasında etkili olan ekonomik göstergelerin eşit olmaması buna örnektir (Uysal, 2014: 167). Bu rekabet sürecinden başarıyla çıkan kentlerin ise kazanmaya yönelik yapılmış yatırımların karşılığının somut ve soyut artılarının etkinlikle beraber amorti edeceği varsayılmaktadır. Bu bir risk yaratmaktadır. Beklenen ziyaretçi sayısının sağlanamaması bunlardan bir tanesidir. Başka bir risk ise yapılan yer seçimlerinin ve yapılan yatırımların doğru yönlendirilememesi durumunda hem alansal hem de ekonomik kayıp

yaratabileceğidir. Erzurum’da 25. Dünya Üniversiteler Kış Oyunları için inşa edilen atlama kulelerinin heyelan riski olan bir alanda inşa etmesi ve etkinliklerden sonra yaşanan afette yıkılması (İpek ve diğer., 2014) bu örneklerden bir tanesidir. Süreli etkinliklerin kentlere her alanda kazanım yapması için seçim, strateji ve uygulamaların öneminin oldukça büyük olduğu görülmektedir.

3. EXPO

Süreli organizasyonlardan biri olan EXPO’lar kentlerin stratejik olarak içerisinde olmak istedikleri organizasyonlardandır. “*Exposition*” kelimesinin kısaltılması olan EXPO’lar “*Dünya Fuarı*” ya da “*Dünya Sergisi*” olarak da adlandırılmaktadır. Ülkeler uzman oldukları konularda sahip oldukları bilgi birikimlerini dünyayla paylaşmak için toplandıkları etkinliklerdir. Şuanda 169 ülkenin üye olduğu Uluslararası Sergiler Bürosu (Bureau International des Expositions- BIE), 1928 tarihinde Paris kentinde imzalanan uluslararası bir anlaşmayla kurulmuştur. Ülkelerin resmi makamlarınca organize edilen ve ticari olmayan sergilerin yer aldığı uluslararası bir organizasyondur. İlk ortaya çıkması Sanayi Devriminin yarattığı teknolojik ve ekonomik gelişmelerin sergilenmesi ile olmuş; sonrasında tüm dünyadan ülkelerin bir araya gelerek kültür ve üretim süreçlerini paylaştığı bir etkinlik haline gelmiştir. Ürünlerden çok fikirlerin ve kültürlerin sergilendiği organizasyonlar geleceğin dünyasını şekillendirmesi açısından oldukça önemlidir. Farklı temalar çevresinde ülkelerin kültürel miraslarının dünyanın geleceğine yönelik beklentileri ile bütünleşmesi hedeflenmektedir (Bureau International des Expositions [BIE], b.t.a; b.t.b; Tezcan, 2011: 107-108; Özer ve Özer, 2009: 81-83).

Tablo 2’de de görüldüğü üzere 1851 yılında başlayan dünya fuarlarına 23 farklı kent ev sahipliği yapmıştır. Bazı kentlerde birden çok düzenlenmiştir. Paris 6 kere ile en fazla fuarın gerçekleştiği kenttir ve Brüksel de 4 kere ev sahipliği yaparak onu takip etmiştir. Bununla birlikte ülkeler bakımından en fazla fuar Amerika Birleşik Devletlerinde düzenlenmiştir ve onu Belçika ve Fransa izlemektedir. Yaklaşık 6 ay gibi süren etkinliklerde gelen ziyaretçi sayılarına bakıldığında ise her bir organizasyon için ortalama 19,000,000 kişi EXPO’lara gelmektedir.

Tablo 2. Ev sahibi kentler ve yıllara göre Dünya Fuarları

Yıl	Tarihler	Kent	Ülke	Ziyaretçi
1851	01/05/1851 – 11/10/1851	Londra	İngiltere	6,039,195
1885	15/05/1855 – 15/11/1855	Paris	Fransa	5,162,330
1862	01/05/1862 – 01/11/1862	Londra	İngiltere	6,096,617
1867	01/04/1867 – 03/11/1867	Paris	Fransa	15,000,000
1873	01/05/1873 – 31/10/1873	Viyana	Avusturya	7,255,000
1876	10/05/1876 – 10/11/1876	Philadelphia	ABD	10,000,000
1878	20/05/1878 – 10/11/1878	Paris	Fransa	16,156,626
1880	01/10/1880 – 30/04/1881	Melbourne	Avustralya	1,330,000
1888	08/04/1888 – 10/12/1888	Barselona	İspanya	2,300,000
1889	05/05/1889 – 31/10/1889	Paris	Fransa	32,250,297
1893	01/05/1893 – 03/10/1893	Chicago	ABD	27,500,000
1897	10/05/1897 – 08/11/1897	Brüksel	Belçika	6,000,000
1900	15/04/1900 – 12/11/1900	Paris	Fransa	50,860,801
1904	30/04/1904 – 01/12/1904	St. Louis	ABD	19,694,855
1905	27/04/1905 – 06/11/1905	Liège	Belçika	7,000,000
1906	28/04/1906 – 11/11/1906	Milano	İtalya	-
1910	23/04/1910 – 07/11/1910	Brüksel	Belçika	13,000,000
1913	26/04/1913 – 03/11/1913	Ghent	Belçika	9,503,419
1915	20/02/1915 – 04/12/1915	San Francisco	ABD	18,876,438
1929	20/05/1929 – 15/01/1930	Barselona	İspanya	5,800,000
1933	27/05/1933 – 12/11/1933 * 01/06/1934 – 31/10/1934	Chicago	ABD	38,872,000
1935	27/04/1935 – 03/11/1935	Brüksel	Belçika	20,000,000
1937	25/05/1937 – 25/11/1937	Paris	Fransa	31,040,955
1939	30/04/1939 – 31/10/1939 * 11/05/1940 – 27/10/1940	New York	ABD	-
1949	08/12/1949 – 08/06/1950	Port-au-Prince	Haiti	250,000
1958	17/04/1958 – 19/10/1958	Brüksel	Belçika	41,454,412
1962	21/04/1962 – 21/10/1962	Seattle	ABD	9,000,000
1967	28/04/1967 – 29/10/1967	Montreal	Kanada	50,306,648
1970	15/03/1970 – 13/09/1970	Osaka	Japonya	64,218,770
1992	20/04/1992 – 12/10/1992	Seville	İspanya	41,814,571
2000	01/06/2000 – 31/10/2000	Hannover	Almanya	18,100,000
2005	25/03/2005 – 25/09/2005	Aichi	Japonya	22,049,544
2010	01/05/2010 – 31/10/2010	Şanghay	Çin	73,085,000
2015	01/05/2015 – 31/10/2015	Milano	İtalya	21,500,000
2020	01/10/2021 – 31/03/2022	Dubai	BAE	-
2025	13/04/2025 – 13/10/2025	Osaka	Japonya	-

Kaynak: BIE, bt.c

EXPO sergilerinin konuları da zaman içerisinde değişmektedir. İlk yıllarda farklı ülkelerinin tanıtımlarını da içeren, ağırlıklı olarak sanayi, teknoloji ve sanat ağırlıklı konular son dönemlerde ekoloji ve sürdürülebilirlik temaları üzerinden ilerlemektedir. İlk dönemlerde Dünya Fuarları birer vitrin olarak gelişmeleri dünya ile paylaşmak üzerinedir. Sonraki dönemlerde ise farklı alanlarda yenilikçi yaklaşımlar poster tasarımından (1897 Brüksel EXPO) yapısal özelliklere kadar geniş bir yelpazede

sunulmaya başlamıştır. Sonraki dönemlerde kentler olumsuz imajlarını (1933 Chicago EXPO) düzeltmek için ev sahipliği yaptığı gibi savaş sonrası kentlerin yenilenmesini dünya ile paylaşmak (1878 Paris EXPO) da birer neden olmuştur. Dünya fuarları ile birlikte özel konulu EXPO'ların da son dönem konularına bakıldığında bu durum görülebilmektedir. Tablo 3'te son yıllarda yapılmış olan fuarların temaları yer almaktadır.

Tablo 3. EXPO temaları

Yıl	Kent	Ülke	Tema
1992	Sevilla	İspanya	Keşif Devri
1993	Taejon	Güney Kore	Kalkınma İçin Yeni Bir Yol Fırsatı
1998	Lizbon	Portekiz	Geleceğe Miras, Okyanuslar
2000	Hanover	Almanya	İnsan, Doğa, Teknoloji
2005	Aichi	Japonya	Doğanın Bilgeliği
2008	Zaragoza	İspanya	Su ve Sürdürülebilir Kalkınma
2010	Şanghay	Çin	Daha İyi Kent, Daha İyi Yaşam
2012	Yeosu	Güney Kore	Yaşayan Okyanus ve Kıyı
2015	Milano	İtalya	Gezegeni Beslemek, Yaşam İçin Enerji
2020	Dubai	BAE	Birleşen Düşünceler, Geleceği Yaratmak

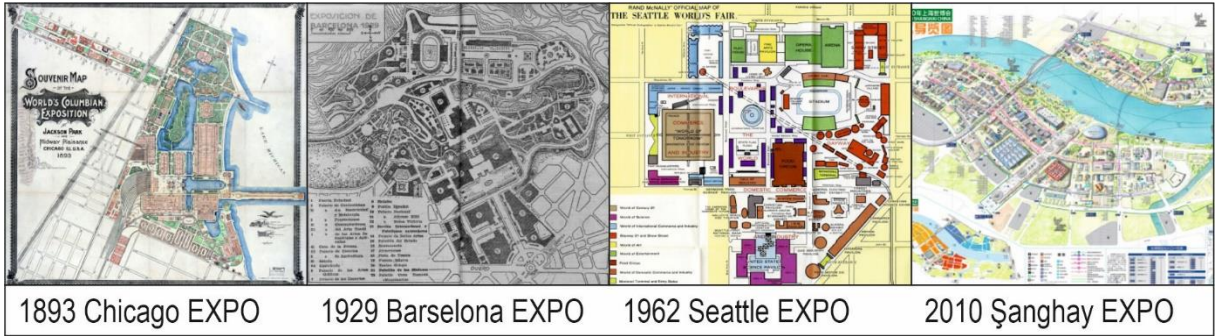
İlk dönem fuarlarda sanayi, tarım ve sanata dair temalarla düzenlenirken, buna sonraki yıllarda ulaşım, bilim, spor ve insana dair konular da eklenmiştir. 1920'lerle birlikte fuarlar geleceğe yönelik öngörülerini fuarlarda sergilemeye başlamışlardır (Şekil 1). 2000'li yıllara kadar insanı odağa alan ve hümanizm, barış gibi temaları içeren kurgularda 2000 sonrasında küresel bir sorun ve geleceğe yönelik olarak doğaya ilişkin temalar artmaya başlamıştır. Doğa, su, sürdürülebilirlik ile birlikte yaşam ve enerji konularında da temalar üretilmiştir.

Şekil 1. 1939 New York Expo-Yarının Dünyasını İnşa Etmek Sergisinden Görüntüler (Cosgrove, b.t.)

Bu temalar içeriği ile birlikte EXPO'ların kentlerde uygulanmasının farklı getirileri olacaktır. Öncelikle tanıtım açısından iyi bir fırsat sunmaktadır. Bu medya üzerinden olabileceği gibi ziyaretçilerin de yarattığı bir değer olacaktır. Katılımcı sayısı bakımından azımsanmayacak rakamlara sahip olan etkinlikler sergi süreleri bakımından da uzun vadeli bir tanıtım fırsatı sunmaktadır. Kentler yaptıkları üst ölçekli strateji planında kentin geleceğine biçtiği rollerden bir parçayı bu sergilerde yansıttığından algı yaratmak konusunda önemli bir araç olmaktadır. Kentte yarattığı bir diğer önemli unsur ise önemli anıt yapıların kentlere kazandırılmasıdır ki bu da aslında tanıtımın önemli bir parçasıdır. 1851 EXPO'su için Londra'da yapılan Kristal Palas, 1889 EXPO'sunda Paris'te inşa edilen Eiffel Kulesi ve 1998 EXPO'sunda inşa edilen Vasco de Gama Köprüsü mimari örneklerden bazılarıdır.

Bir diğer kentsel katkısı ise altyapı ve projelerdir. Esasında tüm mega etkinliklerin kentlere böyle bir faydası olmaktadır. Çünkü bu organizasyonlar önemli bir yatırım ve proje sürecini beraberinde getirmektedir. Örneğin spor etkinlikleri için yapılan spor tesisleri kentin sonraki dönemlerinde de kullanımında olacağından ciddi bir kazanımdır. Benzer şekilde anıt yapılarla birlikte EXPO alanlarının da sonraki dönemlerde kullanımı bir alansal kazanç olabilmektedir. Temayla da paralel biçimde büyük hektarlarda düzenlenen sergiler kentlerin belirli bir bölgesinin dönüşümünü sağlamaktadır (Şekil 2). Günümüze kadar gerçekleştirilen dünya fuarlarında ortalama 166 hektarlık bir alan EXPO için ayrılmıştır. Ayrıca altyapıya yönelik düzenlemeler de kent açısından önemli bir kazanımdır. Örneğin Seville kenti EXPO için yeni bir terminal ve EXPO alanlarına erişimi kolaylaştırmak için yeni tren hatları ve köprüler inşa etmiştir (BIE, b.t.e). Bir kentsel gelişim stratejisi olarak kullanıldığında şehircilik ve mimarlık alanında önemli katkıları olacaktır. Çünkü EXPO'lar şehir destekli etkinliklerdir ve bir kentin EXPO'ya ev sahipliği yapması onu özel kılmaktadır. Bu noktada sürecin nasıl yürütüldüğü ve tema üzerinden geliştirilen stratejiler ile birlikte kentin etkinlikle nasıl bağlandığı önemli bir konu haline gelmektedir. Kalkınmanın bir aracı olarak görülerek sahip olduğu kültürü, teknolojiyi, yerel değerlerini dünya ile paylaşması bakımından önemlidirler (İnce Kompil & Kompil, 2012: 32; Jing & Rong, 2010: 91; Erdin & Kokum, 2006: 59).

Şekil 2. EXPO planlarından örnekler (BIE, b.t.)

4. İZMİR EXPO SÜRECİNDE BİR SAĞLIK KAMPÜSÜ ÖNERİSİ

Dünyanın kültür, tarih ve eğitim olimpiyatları olarak adlandırılan EXPO'lar Uluslararası Sergiler Bürosu (BIE) tarafından beş yılda bir farklı kentlerde organize edilmektedir. Türkiye'nin ilk adaylık başvurusu 2015 için olmuştur ve 2004 yılında BIE'ye katılmıştır. Bundan önceki süreçte Türkiye farklı kentlerdeki EXPO'lara katılmıştır. 2000 yılında "Asya ve Avrupa arasındaki köprü", 2005 yılında "doğanın geometrisi", 2008 yılında "gelecek ve geleneğin dört görünümü", 2012 yılında "medeniyetlerin beşiği", 2012 yılında "Türkiye: Geleceğin yiyecekleri için tarihe girmek" ve 2017 yılında "Türkiye: Enerji merkezi" temalı pavyonlarıyla EXPO'larda yer almıştır. Ağırlıklı olarak yerel değerlerine vurgu yapan temaları tercih etmiştir. Ülkemizde tek gerçekleşen 2016 Antalya EXPO'sunun teması "gelecek nesiller için yeşil bir dünya-çiçek ve çocuk" olmuştur. İzmir'in adaylık sürecinde ise 2015 teması "daha iyi bir dünya için yeni yollar: herkese sağlık" olarak belirlenmiştir (Ak, 2013: 38; BIE, btd). Daha önce aday olan ülkelerin sağlık temasını kullanmaması kent için önemli bir özellik gösterse de "gezegeni beslemek, hayat enerjisi" temasıyla aday olan Milano kenti 2015 EXPO yarışını

kazanmıştır. Özellikle yer seçimi ve tema ile ilgili sorunlar kaybetmede önemli bir neden olarak görülmüştür (Ak, 2013: 38; Mirza, 2016: 764-765). Ancak EXPO 2015'te daha önce birçok kez EXPO'ya ev sahipliği yapan İtalya'nın karşısında küçümsenemeyecek kadar oy alan İzmir'in kayda değer bir başarı elde ettiği de düşünülmektedir (Ak, 2013: 38). Bu nedenle, EXPO 2015 oylamasının sonuçlanmasının hemen ardından EXPO 2020 için İzmir yeniden aday olmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, b.t.).

Türkiye Hannover, Aichi, Zaragoza, Şanghai, Yeosu, Milano ve Astana fuarlarında pavyonlar ile katılım göstermiştir. 2000 yılında "*doğa ile insanın, doğu ile batının el sıkıştığı ülke*", 2012 yılında "*kıtaları ve denizleri birleştiren ülke; Türkiye*", 2015 yılında "*geleceğin gıdası için tarihin irdelenmesi*" ve 2017 yılında "*sürdürülebilir enerji için küresel sinerji*" temaları ile katılmıştır. Bununla birlikte 2005 yılında "*doğanın geometrisi*" temasıyla, "*su - hayatın kaynağı: giriş*", "*hayat için çeşmeler*", "*herkes için su ve hayat: burada*" ve "*suyun zevkleri*" alt temalı 4 mekandaki pavyonuyla ve 2010 yılında "*Türkiye, medeniyetlerin beşiği*" tematik pavyonuyla ödüller kazanmıştır (BIE, b.t.d; Tabanlıoğlu, 2000; Arkiv, b.t.a; b.t.b; TRThaber, 2017; Maçka Kalfa ve Durmuş, 2016; Arkitera, 2008). Bu vurgu ülkemizin en çok öne çıkardığı özelliklerden biri olarak Avrupa ve Asya arasında bir medeniyetler köprüsü olması ve bölge ekonomisinin canlandırıcı etkilerinin olmasındandır. İzmir ise sahip olduğu tarihi zenginlikler, modern yapısı, ülkemizin Expo'ya ilk aday kenti olması, turizmin etkisi, kültür ve sanat etkinlikleri açısından zengin olması, üniversitelerin bulunması, Universiade organizasyonuna ev sahipliği yapmış olması gibi nedenlerde ülke genelinde ve kent özelinde Expo 2020 için avantaj yaratan önemli kriterlere sahip olduğu görülmektedir (Özkelle, 2006: 182-185; Ak, 2013: 39). Expo 2020 adaylığı, EXPO 2015'de alınan kararlar doğrultusunda ilerlemiş, (EXPO 2015 ardından üzerine pek çok tartışma gerçekleşse de) aynı yer seçimi kararları ve tema ile yeniden EXPO süreci başlamıştır.

2020 için süreçte tema "*Daha iyi bir dünya için yeni yollar, Herkes için sağlık*", alt temalar ise inovasyon, sağlıklı yaşam, toplum sağlığı ve eğitim, bakım ve işbirliği olarak belirlenmiştir (Ökmen, Can ve Çağatay, 2012: 6). 2011 yılında aday olduğunu ilan etmesi ile başlayan süreçle birlikte kentsel strateji olarak sağlık teması üzerinden çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin sağlık turizminin artan değeri ile birlikte bu anlamda ulusal ve uluslararası adımlar atılmıştır. 83. İzmir Enternasyonal Fuarı'nda EXPO 2020 "*Daha iyi bir dünya için yeni yollar, Herkes için sağlık*" temasına uygun olarak fuarda da "*sağlık*" teması işlenmiştir (Yaşarsoy, 2013). Kentte EXPO teması ile ilişki fikir ve uygulama projelerini gerçekleştirmeye başlamıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi de dahil olmak üzere ilçe belediyeleri de Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağına üyedir. Son dönemlerde aktif ulaşımaya yönelik kararlarla bisiklet kullanıma yönelik projeler gerçekleştirilmiş, Avrupa Bisiklet Rotası Ağına dahil olmuştur (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2019). Turizm stratejilerinde sağlık turizmine önemli oranda yer vermiştir. Sağlık alanında yatırımlarındaki artan payı ve sağlık ile ilgili organizasyonları ile bu alanda adımlar atmıştır (Daştan, 2014). Birçok kurum ve kuruluşun yanı sıra üniversiteler de EXPO 2020 sürecinin birçok aşamasında yer almışlardır (haberler.com, 2012). EXPO 2020 temasına bağlı olarak planlanan

bir proje olan İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi projesi üst bir stratejinin kentsel alandaki görünümüne bir örnek olarak bu çalışmanın kapsamında incelenmiştir.

Proje, İzmir Expo 2020'nin teması olan “*herkes için sağlık*” doğrultusunda sağlık turizminin alt başlığı olan ileri yaş turizmine odaklanmıştır. Literatürde yaşlı turizmi kavramının yanı sıra 3. yaş turizmi, geriatri turizmi, yaşlı bakımı turizmi, 3. yaş baharı turizmi ve yaşlı turizmi gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Literatürde ise üçüncü yaş turizmi (third age tourism), erişkin turizmi (mature tourism), gümüş turizmi (silver tourism), yaş dostu turizm (age friendly tourism), aktif yaşlanma turizmi (active aging tourism), yaşlı turizmi (elderly tourism), gri turizm (grey tourism) ve emekli turizmi (senior tourism) gibi isimlerle ele alınmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği içerisinde gümüş turizm (silver tourism) ve gümüş ekonomi (silver economy) kavramları sıklıkla kullanılmaktadır (Aydemir & Kılıç, 2017: 1-2). İleri yaş turizmi, gezi turları, meşguliyet terapileri, yaşlı bakımı hizmetleri, klinik otelde rehabilitasyon hizmetleri, engelliler için özel bakım ve gezi turlarını içermektedir. Sağlık bakanlığı hizmet yeri başlığı altında fiziksel alan tarifini klinik oteller, rekreasyon alanları, tatil köyleri ve bakım evleri v.b şeklinde yapmaktadır. Bu kavramlar birbirini kapsayan kavramlardır ve İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi projesi klinik oteller, bakım evi, rehabilitasyon merkezi işlevlerinin yanı sıra kısa süreli ve kalıcı konaklama imkanı sağlamaktır.

Projenin İzmir'in Urla ilçesinde Yaşar Neng Lisesi olarak bilinen alanda yapılmasına planlanmıştır. Kentin EXPO adaylık süreci ile birlikte kentteki birçok kurum gibi İzmir Katip Çelebi Üniversitesi de sağlık temasına ilişkin çalışmalar yapmıştır. Alanın işlevi ile ilgili denizcilik fakültesi, turizm fakültesi, misafirhane gibi birçok alternatif düşünülmüş daha sonra EXPO 2020 adaylığı ile birlikte alanın sağlık kampüsü olarak planlanmasına karar verilmiştir.

Alan üniversiteye devredilmeden önceki süreçte ilk olarak, Urla İdareciler Dinlenme Tesisleri olarak kurulmuş daha sonra İzmir İl Özel İdare'sine devri gerçekleşmiştir. 1996'da eğitim alanına dönüştürülmüş, ve aynı yıl trafik kazasında hayatını kaybeden İl Özel İdaresi Müdürü Yaşar Neng'in adı, kurulan okula verilmiştir. 2008-2009 eğitim dönemi sonunda okul kapatılmış; 2011 yılına kadar atıl bir alan olarak kalmıştır. Alan, 2011 yılında İzmir İl Özel İdare tarafından 25 seneliğine İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'ne devredilmiştir (Şekil 3). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi projesinin 3 yıl içerisinde yapılması öngörülmüştür. Plan kararı, uygulama projelerinin hazırlanması gibi çok sayıda aşamayı içeren süreç yarıda kalmış ve Expo 2020'nin kaybedilmesiyle birlikte proje gerçekleştirilmemiş, fikir projesi olarak kalmıştır. Daha sonra proje alanı, İzmir İl Özel İdare kurumuna yeniden devredilmiştir.

Şekil 3. Çalışma alanının konumu

Kentin EXPO 2020 sağlık temalı projeleri arasında bir öneri proje olarak kalan proje alan, büyüklük, konum, erişilebilirlik, gibi pek çok yönü ile avantajlı olan bir konumda, ağırlıklı olarak konut (yazlık konut, sürekli konut) olan bir bölgede planlanmıştır. Urla, Ege Bölgesi'nde kendi adını taşıyan Urla yarımadasının merkezinde yer almaktadır. İzmir iline bağlı ilçelerden biri olan ilçe, kuzeyde İzmir Körfezi, batıda Çeşme ilçesi, güneyde Seferihisar ve Sığacık Körfezi'nin iç kısımları, doğuda Güzelbahçe ile çevrilmiştir. Urla Yarımadası, bulunduğu coğrafi konumdan ötürü Akdeniz ikliminin etkisi altındadır (Şengün, 2007: 406). Ilıman iklimi nedeniyle her mevsim ileri yaş grubunun ilgisini çeken bir bölgedir. Urla ikliminin yanı sıra tarihi dokusu, kültürü, kıyı alanları ve pek çok gezi alanına sahip olması ile de turizmi özellikle ileri yaş turizmini destekleyecek çeşitliliğe sahip bir yerdir. Urla İskelesi, Yücesahil, Yıldıztepe, Çeşmealtı, Denizli, Zeytinalanı mahalleleriyle, Balıklıova, Kadıovacık, Uzunkaya, Zeytineli ve Yağcılar Köyleri gerek sahil gerekse sahip oldukları ormanlar bakımından ilçenin turizm potansiyelinin önemli mevkilerindedir. Yaz aylarında Kalabak sahilinden, Balıklıova sahillerine kadar uzanan yaklaşık 40 km.'lik sahil bulunmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, b.t.) Prehistorik ve Antik Dönem'den izler taşıyan Liman Tepe ve tarihi M.ö. 600 yıllarına kadar uzanan Klazomenai zeytin ışığı, gibi yerler bölgeyi turizm yönünden avantajlı kılmaktadır.

Urla Belediyesi'nin organize ettiği geleneksel Bağbozumu Şenlikleri ve festivaller sosyal yaşama hareket getirirken, kente özel faaliyetlerin de sürekliliğini sağlamaktadır (Şengün, 2007: 17). Son yıllarda şenlikler ve festivallerin sayısı artmaktadır. Enginar festivali, Ot festivali ve son olarak da korkuluk festivali bölgeye canlılık getirirken Urla Sanat Sokağı, tarihi yerler, Necati Cumalı Anı Evi, Yunanlı ünlü şair Yorgo Seferis'in yaşadığı ev gibi yerler ileri yaş için farklı gezi rotalarına oluşturmaktadır. Türkiye'de ilk ve tek köy tiyatrosu bulunan Bademler Köyü de yine farklı bir gezi güzergahı oluşturmaktadır. Sakin bir yerleşim bölgesi olan Urla, farklı aktivite imkanları sunması, iklimi, birçok tatil bölgesine ve kent merkezine erişim kolaylığı ve daha bir çok özelliği ile Türkiye'de popüler olan her şey dahil (all inclusive) tatil modeline alternatif yaratabilecek potansiyele sahip bir yerdir. Her şey dahil tatil modelinin en belirgin özelliği sınırlı bir alanda (tatil köyü) turistlere sunduğu bir tatilcinin beklentilerini belirli bir ölçüde giderebilen imkanlardır. Özellikle yaşla gelen psikolojik,

gelişimsel ve biyolojik değişimler uyarınca öğrenme, kültürel temaslarda bulunma ve ülkeyi tanıma ihtiyacı içinde olabilen yaşlıların talepleri göz ardı edilebilmektedir (Tufan vd., 2017: 35).

Urla, yaşlıların, zamanla ortaya çıkan değişimler sonucu oluşan gereksinimlerinin ve taleplerinin birçoğuna cevap verebilmektedir. Projenin bulunduğu bölgenin ileri yaş turizmi için sağladığı fırsatlar düşünülünce İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi projesinin konumu ile fonksiyonu birbiriyle tam olarak örtüşmektedir. Proje alanı yaklaşık 26000 m²lik bir alanda, İzmir-Çeşme yolu ile kıyından ayrılmış, ağırlıklı olarak konutları bulunduğu bir konum da yer almaktadır. Mevcut yapıların deprem riski açısından tehlike olduğu ve yıkılması kararı halen gündem de olan bir konudur. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi yönetimi tarafından mevcut yapılarının yıkılması ve alanın İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi olarak sağlık teması ile yeniden işlevlendirilmesi kararının ardında proje çalışmaları başlamıştır (Şekil 4).

Şekil 4. İKÇÜ Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi öneri projeden genel bir görünüm

Proje çeşitli ortak kullanım alanlarının ve kısa süreli konaklama amaçlı odaların bulunduğu ana yapı ve daimi konaklama imkanı sağlayan konutlardan oluşmaktadır. Ana yapı çok amaçlı salon, spor salonu, yüzme havuzu, kütüphane, hobi atölyeleri gibi birimleri içermektedir. Aynı zamanda yapıda, engelli ve hasta kullanıcılara yönelik sağlık hizmetleri birimleri bulunmaktadır. Ana yapıyla ilişkili açık alanlarda havuzlar, açık spor alanları ve Urla'da başlıca tarım faaliyetleri arasında yer alan bağcılığın yapılabilmesine imkan veren hobi bahçeleri yer almaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. İKÇÜ Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi öneri projeden görünümler

EXPO 2020 sağlık teması doğrultusunda hazırlanan proje idari nedenlerden kaynaklı olarak fikir projesi aşamasında kalmıştır. Urla coğrafi konumu, iklimi, kültürel ve tarihi zenginliği ile yer aldığı bölgede önemli bir konuma sahiptir. Expo 2020 ile ortaya atılan ileri yaş turizmine yönelik bir projenin gerçekleştirilmesi fikri alanın daha sonra nasıl değerlendirileceği ile ilgili bir ön araştırma olarak değerlendirilip uzun yıllar atıl kalan alan Urla ve İzmir için ileri yaş turizmi için bir adım olabilir. İzmir Expo 2020 için yapılan çalışmalarda ileri yaş turizmi ile ilgili bir takım çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar kente yeni yapılan hastane ve sağlık kampüslerinden ibarettir. Oysa İleri yaş turizmi yalnızca tedavi amaçlı kullanımı içermemektedir. İleri yaş turizmi Sağlık bakanlığının tanımında olduğu gibi gezi turları, meşguliyet terapileri, yaşlı bakımı hizmetleri, klinik otelde rehabilitasyon hizmetleri, engelliler için özel bakım ve gezi turlarını da içermektedir. Yalnızca sağlık hizmetlerinden ibaret değildir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşmenin yarattığı rekabetçi ortam tanıtım gibi promosyon aktivitelerini ön plana çıkarırken kentler uluslararası arenada bilinirliklerini arttırmaya çalışmaktadır. İmajın önemli bir olgu olmaya başlamasıyla ise özellikle son dönemde öne çıkan hizmet sektörü ile birlikte yatırımların da çekim merkezi olmaya çalışan kentler farklı stratejiler uygulamaya çalışmaktadır. Süreli organizasyonlara ev sahipliği yapmak bunlardan bir tanesidir. Türkiye Avrupa Kültür Başkentliliği, olimpiyatlar, Şampiyonlar ligi finali gibi etkinliklere ev sahipliği yapmıştır. Antalya'da gerçekleşen 2016 EXPO'su ile birlikte Dünya Fuarına başvuru adaylıklar da Türkiye'nin mega etkinliklere ev sahipliği yapma girişimlerinin devamlı olduğunu göstermektedir. Uluslararası arenada önemli birer araç olan etkinliklerin kentlere de kazanımları olmaktadır. Her biri önemli bir tanıtım sürecini içermekle birlikte altyapıdan tesislere kadar büyük ölçekli yatırımların yapılmasını sağlamaktadır. Bunlar içinde EXPO özellikle yenilikçi tutumu ve sadece yapı ölçeğinde değil kentin birçok noktasında yarattığı mekânsal etki bakımından da önemli bir organizasyon olması nedeniyle süreli etkinliklere örnek çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Elbette ki büyük organizasyonlara ev sahipliği yapmanın kazandırdığı olumlu etkilerle birlikte dikkatli ve programlı bir sürecin uygulanması ile başarı sağlanabilmektedir. Çünkü Barselona gibi başarılı örneklerle birlikte olumsuz imaj unsuru yaratan veya ekonomik anlamda beklentinin tam tersi olayların gerçekleştiği etkinlikler de olmuştur. Küresel ölçekte takip edilen etkinlikler olması olabilecek negatif durumların da tüm dünya ile paylaşılması anlamına gelmektedir. 1972 Münih Yaz Olimpiyatlarında yaşanan olayları belki de bu anlamda en kritik örneklerden bir tanesidir. Bütün bunlarla birlikte EXPO sürecinin başarılı yürütülebilmesi için Özer ve Özer (2009: 84-92) şu ilkeleri önermişlerdir: (a) Organizasyon sürecinin titizlikle yapılması ve tanıtım süreçlerinin gerçekleştirilmesi. (b) EXPO'ya aday kentlerin teknik ve gerekçeli açıklama raporlarıyla kentlerin tema ile bağlantısının sağlanması. (c) Belirlenen temanın evrensel bir niteliğe sahip olması. (d) Kentlilerin ve halkın sürece katılımının sağlanması. (e) EXPO için yapılacak yer seçimlerinin temaya uygun olması. (f) EXPO

mimarisi kavramını karşılayacak ölçüde yenilikçi yaklaşımların ortaya konması. (g) Kentin alt ve üst yapısının geliştirilmesi. (h) Yerele özgü değerlerin kullanılması.

İzmir adaylık sürecinde bu ilkelere bağlı kalmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Ancak temaya bağlı olarak uygulamalar yapılmaya çalışılmıştır. “Yaşayan şehir, yaşanacak şehir” sloganını kullanan kentte adaylık süreci “sağlık” ana teması üzerinden olmuştur. Özellikle İnciraltı’nda yapılan yer seçimi ile kentli aktörlerce tartışma konusu haline gelmesi organizasyona yönelik inandırıcı olma ve gönüllülük ilkelerinden kopuk olduğunu göstermektedir. Bu dönem içerisinde yer seçimlerinde Urla öne çıkmakla (Biçer, 2011) birlikte Gökçen Dünder ve Özkelle’nin (2007: 16) de ifade ettiği gibi özellikle atıl alanların kente kazandırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın konusu olan proje tasarımı Urla ilçesinde ve atıl bir alanda uygulaması düşünülen bir yer için yapılmıştır. Teması ise EXPO’nun ana teması olan sağlık ve kentin sağlık turizminde önemli kategorilerinden biri alan ileri yaş turizmine yöneliktir. Tasarım aşamasında kalmış olmasına rağmen uygulamaya yönelik bu gibi girişimlerin böylesi organizasyonlarda yer almasının değerlendirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu tek bir yapının üzerine yoğunlaşılmasının ötesinde kentin farklı alanlarının da tema ile birlikte çalışmalarının yürütülmesine bir örnek olarak düşünülmektedir. Bu anlamda süreli etkinliklerin ve EXPO gibi küresel ölçekte önemli bir yere sahip olan organizasyonların kentlerde ev sahipliği olunması dışında böyle bir etkinliğe katılma durumunun dahi kentlerde yarattığı etkiyi görmek açısından önemlidir. Çalışmada tasarı aşamasındaki bir projeyi değerlendirmek ise hem tematik yaklaşımların nasıl ele alındığını göstermesi hem de alansal olarak son dönemlerde dünya fuarlarında görülen çok alanlı ve dönüşüm niteliğindeki yerlerde birer kentsel başarı olarak ifade edilebilecek alanlara yönelik projeler üretilmesi nedenlerinden ileri gelmektedir. Sonuç olarak kentler EXPO başta olmak üzere süreli etkinlikleri tanıtım değerinden kente ekonomik ve sosyal katkılarından dolayı ev sahipliği yapmak istemektedirler. İhtiyaç duyulan değişimin tetikleyicisi olması da bu durumun önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Ak, D. (2013). Kentler Arası Rekabette İzmir'in Yeri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 29-43.
- Arkitera. (2008). Türkiye Pavyonu, Zaragoza'da Düzenlenen EXPO 2008'de İkinci Oldu. [Erişim: 09.12.2020, <https://v3.arkitera.com/h34236-turkiye-pavyonu-zaragozada-duzenlenen-expo-2008de-ikinci-oldu.html>]
- Arkiv. (b.t.a.). 1. Ödül, Expo 2012 Kore Türk Pavyonu. [Erişim: 09.12.2020, <https://www.arkiv.com.tr/proje/1-odul-expo-2012-kore-turk-pavyonu/3034>]
- Arkiv. (b.t.b.). EXPO Milano 2015 Türkiye Pavyonu. [Erişim: 09.12.2020, <http://www.arkiv.com.tr/proje/expo-2015-turkiye-pavyonu/4345>]
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2016). *Avrupa Kültür Başkentleri 30 Yılı Aşan Bir Uygulama*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/avrupa-kultur-baskentleri-30-yili-asan-bir-uygulama-4571>]
- Aydemir, B. & Kılıç, N. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Üçüncü Yaş Turizmi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3), 1-11.
- Biçer, S. (2011). "İnciraltı EXPO için uygun değil..." [Erişim: 15.10.2018, <https://www.arkitera.com/haber/inciralti-expo-icin-uygun-degil/>]
- Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.a). *Member States*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.bie-paris.org/site/en/the-member-states>]
- Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.b). *The 1928 Paris Convention*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.bie-paris.org/site/en/about-the-bie/the-1928-paris-convention>]
- Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.c). *EXPO Timeline*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.bie-paris.org/site/en/expo-timeline-2-0>]
- Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.d). *Turkey. Timeline*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.bie-paris.org/site/en/turquie#>]
- Bureau International des Expositions [BIE]. (b.t.e). *EXPO 1992 Seville*. [Erişim: 15.10.2020, <https://www.bie-paris.org/site/en/1992-seville>]
- Cosgrove, B. (b.t.). *The World of Tomorrow': Scenes From the 1939 New York World's Fair*. [Erişim: 15.10.2020, <https://www.life.com/history/1939-new-york-worlds-fair-photos/>]
- Daştan, İ. (2014). Türkiye'de Sağlık Turizmi: Türkiye Ve Özelinde İzmir'de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi Ve Strateji Önerileri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 143-163.
- Erdin, H.E. & Kokum, O. (2006). Dünya Fuarı Olarak "EXPO"yu İzmir'de Düşün(dür)mek. *Planlama Dergisi*, (2006/3), 59-66.
- Gökçen Dünder, Ş. (2010). Unvan Peşindeki Kentler: "Mega" Projeler Ve "Mega Etkinlikler" Üzerinden Bir Bakış. *Mimarlık*, (353). [Erişim: 15.10.2018, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=367&RecID=2390>]
- Gökçen Dünder, Ş. & Özkelle, D. (2007). Yüzyılların Yarışında Son Dönem: "Expo" ve İzmir. *Ege Mimarlık*, 61, 14-17.
- Haberler.com. (2012). *İzmir'in Üniversiteleri Expo 2020 İçin Seferber*. [Erişim: 10.12.2020, <https://www.haberler.com/izmir-in-universiteleri-expo-2020-icin-seferber-4209060-haberi/>]
- İnce Kompil, E. & Kompil, M. (2012). EXPO'92 Organizasyonunun Sevilla Kentine Kazandırdıkları. *ODA*, 4, 32-37.
- International Congress and Convention Association [ICCA]. (2017). *ICCA Announces All-Time Record Number of Association Meetings in 2016*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.iccaworld.org/newsarchives/archivedetails.cfm?id=6607>].
- İpek, T., Pardeli, H., Keskin, N. ve Burucu, N. (2014). *Erzurum'da atlama kulelerinin çökme görüntüleri ortaya çıktı*. [Erişim: 10.12.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erzurumda-atlama-kulelerinin-cokme-goruntuleri-ortaya-cikti-26821563>].
- İstanbul Kültür Sanat Vakfı [İKSUV] (2018). *Tarihçe*. [Erişim: 15.10.2018, <http://bienal.iksv.org/tr/bienal/tarihce>]
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2019). İzmir Avrupa bisiklet rotasına dahil edildi. [Erişim: 11.12.2020, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-avrupa-bisiklet-rotasina-dahil-edildi/41072/156>]
- Karaca, S. & Kiper, N. (2011). Kentsel Mekânda Kamu Yararı Arayışı Ve Kültürel Planlama. *Toplum ve Demokrasi*, 5 (11), 75-96.
- Karaca, S. (2012). Türkiye'deki Büyük Ölçekli Spor Organizasyonlarının Kentin Kültürel Gelişimine Etkileri: Trabzon ve Erzurum Örnekleri. *ODA*, 4, 42-47.

Maçka Kalfa, S. ve Durmuş, S. (2016). Dünya Fuarlarında Ülke Pavyonlarının Mekansal ve Yapısal İrdelenmesi. *YAPI*, 74-83, 2016.

Mimarlık. (2010). Şangay 2010 Expo Pavyonları Tamamlandı. *Mimarlık*, 353.

Mirza, N. (2016). İzmir Medikal Turizm Kümelenme Potansiyeli. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (4), 743-768.

Nie J. & Lu, R. (2010). *City Marketing from the Perspective of Shanghai World Expo*. [Erişim: 15.10.2018, <http://www.seiofbluemountain.com/upload/product/201004/2010glhy02a10>]

Ökmen, M., Can, E. ve Çağatay, U. (2012). *EXPO 2020 organizasyonu ve İzmir'in marka kent olabilme potansiyeli*. EFSS'12 – EURASIAN FORUM ON SOCIAL SCIENCES, "World Economic Development Paradigm: Market and Beyond" 18-21 Ekim 2012, Baku / Azerbaycan.

Özer, M. N. ve Özer, G. (2009). Expo Deneyimleri Üzerinden Bir Değerlendirme; Ülkemiz İçin Stratejiler. *Planlama*, 2009/2, 81-95.

Resonance. (2017). *World's Best City Brands A Global Ranking Of Place Equity*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.mos.ru/upload/documents/files/9743/WorldsBestCityBrands.pdf>]

Şengün, B., (2007). *Urla Tarihi Kent Merkezindeki Konut Mimarisinin İncelenmesi ve Cumhuriyet Döneminde Meydana Gelen Değişimlerin Koruma Bağlamında İrdelenmesi: Zafer Caddesi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (b.t.). *Neredeyim: Urla*. [Erişim: 15.10.2018, <https://www.mos.ru/upload/documents/files/9743/WorldsBestCityBrands.pdf>]

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü (b.t.). *İzmir Expo 2020*. [Erişim: 09.12.2020, <https://tanitma.ktb.gov.tr/TR-46067/izmir-expo-2020.html>]

Tabanlıoğlu, M. (2000). Türkiye Pavyonu. *Ege Mimarlık*, 35, 26-28.

Tezcan, S. (2011). *Kentler Arası Rekabet, Kentsel Pazarlama, Markalaşmanın Planlama Açısından Değerlendirilmesi İzmir Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

TRThaber. (2017). *Astana EXPO 2017 fuarı kapılarını açtı*. [Erişim: 09.12.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/astana-expo-2017-fuari-kapilarini-acti-319053.html>]

Tufan, İ.; Tamer Köse, M. & Ayan, F.S. (2017). Türkiye ve Üçüncü Yaş Turizmi. *MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.*, 1 (1), 29-36.

Tütüncüoğlu, İ. (2009). *Uluslararası Pazarlamada Bir Tutundurma Aracı Olarak Fuar ve Sergilere Katılımın Dış Ticaret Şirketleri Açısından Önemi* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yaşarsoy, P. (2013). 82. İzmir enternasyonal fuarı değerlendirme raporu. [Erişim: 09.12.2020, <http://www.izto.org.tr/Portals/0/PusulaDergisi/2013/Eylul/82IEF.pdf>]

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Ergenlik Döneminde Yaşanan Negatif Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Examining the negative effects of adolescence in terms of various variables

Zeynep APAYDIN DEMİRCİ¹

Öz

Bu araştırmada ergenlerin, ergenlik döneminde yaşadığı negatif belirtilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma genel tarama modelindedir. Araştırmanın örneklem grubu, 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılında Bilecik İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı İl Merkezinde bulunan ve liseye devam eden 306 ergenden oluşmaktadır. Araştırma verileri için "Ruhsal Gelişim Ölçeği" ile araştırmacı tarafından oluşturulan "Genel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Bulgular sonucunda, kişisel kontrolsüzlük alt boyutunda ergenlerin cinsiyete göre ergenlikte yaşadığı negatif belirtiler açısından anlamlı bir farklılık bulunurken, çekingenlik alt boyutunda herhangi bir anlamlı farklılığın olmadığı bulunmuştur. Ayrıca öğretim kademesinin ergenlerin, ergenlik döneminde yaşadığı negatif belirtiler üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Ergenlerin ergenlikten memnun olma durumlarına göre kişisel kontrolsüzlük alt boyutunda ergenlikte yaşadığı negatif belirtiler açısından anlamlı bir farklılık bulunurken, çekingenlik alt boyutunda herhangi bir anlamlı farklılığın olmadığı bulunmuştur. Yapılan ki-kare testi sonucunda cinsiyet değişkeni ile ergenlikten memnun olma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, ergenlik döneminde özellikle kızların daha fazla negatif belirtiler yaşadıkları, ergenlikte yaşanan bedensel değişimlerden memnun olma düzeyi arttıkça ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtilerin azaldığı ve kızların ergenlikten memnun olma düzeylerinin erkeklere göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, negatif belirtiler, kişisel kontrolsüzlük, çekingenlik.

Abstract

This study purposes to examine the negative effects experienced by adolescents during their adolescence in terms of various variables. The research is in the survey model. The study group of the research consists of 306 adolescents who are in the provincial center of Bilecik Provincial Directorate of National Education and attend high school in the 2018-2019 Education Year. For the research data, the "Psychological Development Scale" developed by Uzun (2018) and the "General Information Form" created by the researcher was used. As a result of the findings, there was a significant difference in the negative effects experienced by adolescents according to gender in the lack of personal control sub-dimension, while there was no significant difference in the shyness sub-dimension. Also, it was seen that the education level did not have a significant effect on the negative effects experienced by adolescents. According to adolescents' satisfaction with adolescence, a significant difference was found in the lack of personal control sub-dimension in terms of negative effects experienced, while no significant difference was found in the shyness sub-dimension. As a result of the chi-square test, it was found that there was a statistically significant relationship between the gender variable and satisfaction with adolescence.

Keywords: Adolescence, negative effects, lack of personal control, shyness.

¹ Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Zeynep.demirci@bilecik.edu.tr ORCID: 0000-0001-9788-1585

GİRİŞ

Ergenlik dönemi; kişinin bilişsel, fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişiminde, toplumsal ilişkilerinde belirgin bir değişimin yaşandığı dönemdir (Gestsdottir ve Lerner, 2008:202 ; Kenny ve Job, 1995:239). Ayrıca bu dönemde ergenlerin duygusal ve davranışsal sorunları yaygın olarak yaşadıkları bilinmektedir (Heaven, 1996:24). Ergenler sürekli neden var olduklarını, kim olduklarını, amaçlarını ve sorunlar karşısında nasıl tepkiler vereceklerini sorgular (Kılıç, 2012:261). Ergenler bu dönemde enerjiye karşı, kayıtsızlık; neşeye karşı, hüznün; kibirliliğe karşı, aşağılanma; duyarlı olmaya karşı, duyarsızlık; şefkatli olmaya karşı, acımasızlık gibi birbiriyle çelişen eğilimler gösterirler. Ergenlik döneminin karakteristik özellikleri stres, sıkıntı ve duygusal karmaşadır (Dacey ve Kenny 1994:15). Bu tür karmaşanın, ergenlik sonrası yıllarda ciddi sonuçlarla birlikte yetişkinliğe taşınması ihtimali de oldukça önemli bir durumdur (Kazdin, 1993:127). Ergenlerin duygusal gelişimlerinde yaşanan dikkat çekici ve önemli değişimlerden bazıları, duyguların yoğunluğunda artma ve istikrarsızlıktır (Koç, 2004:231). Ayrıca öfke, saldırganlık, kaygı, stres, otoriteye ve kurallara itaatsizlik, özgüven eksikliği, kendilik algısı, sosyal fobi, ebeveyn ile çatışma, iletişim eksikliği gibi özellikler ergenlikte sıklıkla görülen negatif belirtilerdir. Bu bağlamda kişisel kontrolsüzlük ve çekingenlik de ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtiler arasında yer alır (Uzun, 2018:16).

Psiko-sosyal açıdan olgunlaşan ergenlerde, antisosyal davranıştan vazgeçme, dürtülerini kontrol etme ve kişinin eylemlerinin başkaları üzerindeki etkilerini değerlendirme yeteneğinde artışlar meydana gelir (Monahan ve ark., 2013:1094). Ergenlik döneminde, ergenin davranışlarını ve duygularını kontrol etme çabası içerisinde olması oldukça önemlidir. Çaba gerektiren kontrol; ergenin kendi davranışlarını planlaması, düzenlemesi ve olumsuz davranış örüntülerini belirleyip davranışsal tepkileri sınırlama yeteneğidir. Kişisel kontrolsüzlüğü olan bireyler yüksek olumsuz duygulanıma ve düşük çaba gerektiren kontrole sahiptirler (Linehan, 2014:7; Sargın ve Sargın, 2015:31).

Bu dönem çekingenliğin ve kendine güvensizliğin belirgin olduğu bir dönemdir (Bolişik, 1996:109). Çekingenlik, sosyal durumlarda endişeliliği, rahatsızlığı ve temkinli tepkiselliği ifade eder (Coplan ve Armer, 2007:26). Ergen yeni girdiği ortamlarda ve insan ilişkilerinde sıkılgan davranabilir, bütün gözlerin kendi üzerinde olduğunu zannederek yanlışlar yapabilir (Bolişik, 1996:110). Çekingenlik duygusu olan ergenler sosyal etkileşime girme isteği içerisinde olabilirler. Ancak sosyal etkileşime girme eğilimleri korku veya düşük özgüvenle engellenebilir (Shell, Gazelle ve Faldowski, 2014:1569). Çekingenlik kişinin sosyal ilişkilerini etkilediği gibi kişinin kendine değer verme durumunu, olaylara ve kişilere yönelik bilişsel yorumlamalarını da etkiler. Çekingen olan ergenler, daha çok kendi davranış ve düşüncelerine odaklanır. Bu nedenle yaşanan olaylar karşısında daha çok kendilerini suçlayarak başka kişiler tarafından da olumsuz olarak değerlendirilmekten endişelenirler. Ergenlerin bu dönemde ebeveynlerinin, arkadaşlarının ve çevresindeki diğer bireylerin kendisine karşı olan duygu, düşünce ve davranışlarına karşı oldukça hassas ve duyarlı olduğu bilinmektedir (Hummel ve Gross, 2001:19). Yapılan araştırmalar çekingen olan ergenlerin, “başkaları tarafından gülünç bulunup diğer kişilerin

kendilerine acıyacağını” düşünceleri nedeniyle diğer kişilerin dikkatlerini üzerine çekmemek için hiçbir şey söylemediklerini ve yapmadıklarını, sosyal ortamlarda kendilerini yeteri kadar ifade edemediklerini ve sosyal ortamlardan uzak durduklarını belirtmektedir (Henderson ve Zimbardo 1998:25; Miller, 1995:315).

Günümüze kadar ergenlerin ergenlik döneminde yaşadığı çeşitli sorunlara yönelik birçok yurt içi ve yurt dışı araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Akdeniz, 2009:1; Cairns ve ark., 1989:320; Calais, Andrade ve Lipp, 2003:257; Çelikkaleli, 2015:148; Diamond ve ark., 2005:495; Kartal, Çetinkaya ve Turan, 2009:161; Saföz-Güven, 2008:1; Sarı, 2008:1; Savi, 2008:1). Kişisel kontrolsüzlük ve çekingenlik gibi negatif belirtiler yaşayan ergenler üzerine yapılan çalışmaların ise sınırlı olduğu görülmektedir (Douvan ve Adelson, 1966:355; Henderson ve Zimbardo 1998:1-38; Maccoby ve Jacklin, 1974:439; Miller, 1995:315; Uzun, 2018:49-51). Ergenlerin bu dönemde yaşadığı negatif belirtiler belirlenerek bu sorunlarla etkili bir şekilde başa çıkma becerisinin öğrenilmesi, sağlıklı bir gelişim için oldukça önemlidir. Bu dönemde yaşanan negatif belirtilere neden olan durumların belirlenmesi ve buna yönelik önleyici yaklaşımların geliştirilmesi gereklidir. Bu nedenle bu çalışmada, ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmek amacıyla yapılan genel tarama modeline dayanan bir alan araştırmasıdır. Tarama modeli, genel olarak var olan bir durumu ortaya çıkarmak, çalışma popülasyonunun özelliklerini özetlemek ve bu özelliklerin altında yatan nedenleri değerlendirerek ilgili teoriler geliştirmek için kullanılan bir araştırma modelidir (Chambers ve Clark, 2012:19).

Araştırma Örnekleme

Araştırmanın evreni, 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı içerisinde Bilecik İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı İl Merkezinde bulunan 9 lisede öğrenim gören 3774 lise öğrencisidir. Araştırmanın örneklem grubunu, 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı içerisinde Bilecik İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı İl Merkezinde bulunan ve lise öğrenimine devam eden 307 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme seçilirken basit olasılıklı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya, 193’ü kız (%62.9), 114’ü erkek (%37.1) olmak üzere toplam 307 ergen katılmıştır. Öğretim kademelerine bakıldığında, ergenlerin 74’ü (%24.1) 9. sınıf, 103’ü (%33.6) 10. sınıf, 55’i (%17.9) 11. sınıf, 75’i (% 24.4) 12. sınıfta olduğu görülmektedir. Ayrıca ergenlikten memnun olma durumları incelendiğinde 20’si (%6.5) hiç memnun değilim, 33’ü (%10.7) memnun değilim, 103’ü (%33.6) kararsızım, 117’si (%38.1) memnunum, 34’ü (%11.1) çok memnunum olarak görüş belirtmiştir. Ergenlerin demografik özelliklerine ait Tablo 1 aşağıda sunulmuştur:

Tablo1. Örneklem Grubuna Ait Demografik Bilgiler

<i>Cinsiyet</i>	N	%
Kız	193	62.9
Erkek	114	37.1
Öğretim Kademesi		
9.sınıf	74	24.1
10.sınıf	103	33.6
11.sınıf	55	17.9
12.sınıf	75	24.4
Ergenlikten Memnun Olma		
Hiç Memnun Değilim	20	6.5
Memnun Değilim	33	10.7
Kararsızım	103	33.6
Memnunum	117	38.1
Çok Memnunum	34	11.1
Toplam	307	%100

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri için Uzun (2018) tarafından geliştirilen “Ruhsal Gelişim Ölçeği” ile Araştırmacılar tarafından oluşturulan “Genel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Genel Bilgi Formunda ergenlerin sosyo-demografik bilgilerini belirlemek amacıyla ergenlere; cinsiyet, öğretim kademesi, ergenlikten memnun olma durumuna yönelik sorular sorulmuştur.

Ruhsal Gelişim Ölçeği

Bu ölçek, ergenliğe bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz belirtileri ölçmek amacıyla Uzun (2018) tarafından geliştirilmiş olup 15 madde ve 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; kişisel kontrolsüzlük ve çekingenliktir. Bu ölçek 5 li Likert tipinde bir ölçektir. Her alt boyutta alınan yüksek puan o alt boyuta ait özelliğin de yüksek olduğunu belirtmektedir. Ölçekten alınan genel toplam puan ‘Ergenlerin Ruhsal Gelişim’ puanlarını vermektedir. Ayrıca ölçekten alınan yüksek puan olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Faktörlerin güvenilirlik katsayılarının; kişisel kontrolsüzlük alt boyutu için 0.825 iken çekingenlik alt boyutu için 0.761 olduğu görülmektedir.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri, istatistik paket programı SPSS 20.0 yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde öncelikle normal dağılım olup olmadığına bakılmıştır. Dağılımın normalliği için Skewness ve Kurtosis değerlerine (standart hataya bölünerek) bakılarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş olup verilerin analizinde T-testi ve ANOVA gibi parametrik testler kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla ise ki-kare testi kullanılmıştır.

BULGULAR**Tablo 2.** Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Ortalama	ss	sh	p
Ruhsal Gelişim Ölçeği	Kız	193	43.4	8.9	.645	.003*
	Erkek	114	40.2	9.4	.886	
Kişisel Kontrolsüzlük	Kız	193	29.4	7.7	.558	.006*
	Erkek	114	26.7	8.6	.806	
Çekingenlik	Kız	193	13.9	3.6	.265	.219
	Erkek	114	13.4	3.5	.331	

Tablo 3'e göre analiz sonucunda hem genel ölçek boyutunda hem de ölçeğin kişisel kontrolsüzlük alt boyutunda $p < 0,05$ olduğu için cinsiyete göre ergenlikte yaşanan negatif belirtiler açısından anlamlı bir farklılık bulunurken, çekingenlik alt boyutunda ($p > 0,05$) herhangi bir anlamlı farklılık yoktur. Bu sonuca göre kızların ergenlik döneminde özellikle kişisel kontrolsüzlük açısından daha fazla negatif belirtiler yaşadıkları söylenebilir.

Tablo 3. Öğretim Kademesine Göre Anova Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Öğretim Kademesi	N	Ortalama	ss	sh	F	p
Ruhsal Gelişim Ölçeği	9.sınıf	74	42.8	9.3	1.07	.172	.915
	10.sınıf	103	42.1	9.2	.907		
	11.sınıf	55	41.6	9.5	1.28		
	12.sınıf	75	42.1	9.3	1.07		
Kişisel Kontrolsüzlük	9.sınıf	74	28.2	7.9	.928	.031	.993
	10.sınıf	103	28.6	8.4	.836		
	11.sınıf	55	28.5	8.7	1.17		
	12.sınıf	75	28.4	7.6	.882		
Çekingenlik	9.sınıf	74	14.5	3.5	.403	1.89	.130
	10.sınıf	103	13.5	3.5	.342		
	11.sınıf	55	13.1	3.6	.491		
	12.sınıf	75	13.7	3.9	.452		

Tablo 4'e göre analiz sonucunda $p > 0,05$ olduğundan genel ölçek ve alt boyutlarında öğretim kademesine göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Buna göre öğretim kademesinin ergenlerin, ergenlik döneminde yaşadığı negatif belirtiler üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı söylenebilir.

Tablo 4. Ergenlikten Memnun Olma Durumuna Göre Anova Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Ergenlikten Memnun Olma Durumu	N	Ortalama	ss	sh	F	p
Ruhsal Gelişim Ölçeği	1.Hiç memnun değilim	20	47.4	7.6	1.7	4.886 (1-4,1-5,2-4, 3-4)	.001*
	2.Memnun değilim	33	44.7	8.3	1.45		
	3.Kararsızım	103	43.3	9.3	.921		
	4.Memnunum	117	39.7	9	.836		
	5.Çok memnunum	34	41.7	9.4	1.61		
Kişisel Kontrolsüzlük	1.Hiç memnun değilim	20	34.4	6.1	1.36	6.687 (1-3,1-4,1-5,2-4,3-4.)	.000*
	2.Memnun değilim	33	31.1	7.1	1.23		
	3.Kararsızım	103	29.1	7.8	.777		
	4.Memnunum	117	26	7.9	.732		
	5.Çok memnunum	34	28.6	9.2	1.59		
Çekingenlik	1.Hiç memnun değilim	20	13	4.3	.976	.960	.430
	2.Memnun değilim	33	13.6	3.7	.652		
	3.Kararsızım	103	14.2	3.7	.368		
	4.Memnunum	117	13.7	3.4	.317		
	5.Çok memnunum	34	13.1	3.3	.582		

Tablo 5'e göre analiz sonucunda $p < 0,05$ olduğundan genel ruhsal gelişim boyutunda ve kişisel kontrolsüzlük alt boyutunda ergenlikten memnun olma durumuna göre anlamlı farklılık vardır. Çekingenlik alt boyutunda ise ergenlikten memnun olma durumuna göre ($p > 0,05$) anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Genel ruhsal gelişim boyutu ve kişisel kontrolsüzlük alt boyutunda ergenlikten memnun olma durumuna göre anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post Hoc LSD analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda genel ruhsal gelişim boyutunda anlamlı farklılığın hiç memnun değilim- memnunum, hiç memnun değilim-çok memnunum, memnun değilim- memnunum ve kararsızım-memnunum grupları arasında olduğu görülmektedir. Kişisel kontrolsüzlük alt boyutunda ise anlamlı farklılığın hiç memnun değilim-kararsızım, hiç memnun değilim- memnunum, hiç memnun değilim-çok memnunum, memnun değilim- memnunum ve kararsızım-memnunum grupları arasında olduğu görülmektedir. Buna göre puan ortalamalarına bakıldığında ergenlerin, ergenlikten memnun olma durumu arttıkça ergenlik döneminde yaşadığı negatif belirtilerin azaldığı söylenebilir.

Tablo 5. Ergenlerin Cinsiyeti ile Ergenlikten Memnun Olmaları Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki-Kare Test Sonuçları

Gruplar		Cinsiyet		Toplam	sd	χ^2	p
		Kız	Erkek				
Ergenlikten Memnun Olma	<i>Hiç memnun değilim</i>	16	4	20	4	11.04	.026*
	<i>Memnun değilim</i>	27	6	33			
	<i>Kararsızım</i>	66	37	103			
	<i>Memnunum</i>	65	52	117			
	<i>Çok memnunum</i>	19	15	34			
	Toplam	193	114	307			

Tablo 6' da ergenlerin cinsiyeti ile ergenlikten memnun olma durumunun birbirleri üzerinde etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla ki-kare testi yapılmıştır. Analiz sonucunda cinsiyet değişkeni ile ergenlikten memnun olma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Bu durumda kızların ergenlikten memnun olma düzeylerinin erkeklere göre daha düşük olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırma sonucunda, kızların ergenlik döneminde özellikle kişisel kontrolsüzlük açısından daha fazla negatif belirtiler yaşadıkları bulunmuştur. Bu durumun ergenlik döneminde çevresel faktörlerden ve aile içi baskılardan kız çocuklarının daha fazla etkilenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde ebeveynlerin kızlara genel olarak daha fazla psikolojik (Werner ve ark., 2016:1121) ve davranışsal kontrol (Kapetanovic ve ark., 2017:216; Laird ve ark., 2010:1431; Sönmez, 2011:46) uygulama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Uzun (2018:49)'un yaptığı araştırmada da ergenlerin cinsiyetlerine göre çekingenlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmazken, kişisel kontrolsüzlük ve ergenliğe bağlı negatif etki düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca yapılan diğer araştırmalarda da erkek ergenlerin yalnızca kontrol odağının iç boyutunda daha yüksek puan almalarının yanı sıra kız ergenlere göre öz saygı düzeylerinin de daha yüksek olduğu görülmektedir (Douvan ve Adelson, 1966:355; Maccoby ve Jacklin, 1974:439).

Yapılan araştırma sonucunda ergenlik döneminde ergenlerin, çekingenlik düzeyleri, kişisel kontrolsüzlük ve ergenliğe bağlı negatif belirti düzeyleri öğretim kademesi değişkenine göre farklılaşmamaktadır. Bu durumda ergenlerin öğrenim gördükleri öğretim kademesinin ergenlik döneminde yaşadıkları negatif belirtilerin birbirlerinden farklı olmalarına neden olacak kadar etkili bir değişken olmadığı söylenebilir. Bu durumun nedeni, lisenin tüm kademelerinde ergenlerden beklenen tutum ve davranışların benzer olması ile açıklanabilir. Türkiye'de lise öğrencilerinden daha çok akademik başarı ve disipline uygun davranışlar sergilemeleri beklenir. Bu durum ergenleri aktif, eleştirel düşünen ve sorgulayan bireyler yerine sadece akademik başarıyı hedefleyen pasif bireyler haline

getirebilir (TPD, 2016). Araştırma sonucunu destekleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Aştı ve ark., 2005:25; Sarı, 2008:68; Kartal, Çetinkaya ve Turan, 2009:161). Ayrıca Uzun'un (2018:51) yaptığı araştırmada da ergenlerin öğretim kademesine göre çekingenlik düzeyleri, kişisel kontrolsüzlük ve ergenliğe bağlı negatif etki düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmektedir. Çelikkaleli (2015:148) sınıf düzeyine göre ergenlerin anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyon gibi psikolojik belirtilerinin anlamlı farklılık göstermediğini bulmuştur. Araştırma sonucundan farklı olarak Savi (2008:104) ortaokul öğrencileri ile yaptığı araştırmada öğretim kademesi arttıkça ergenlerin daha fazla kaygı, depresyon ve öfke sorunları yaşadığını belirlemiştir.

Bu araştırmada, ergenlerin, ergenlikte yaşanan bedensel değişimlerden memnun olma düzeyi arttıkça ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtilerin ve kişisel kontrolsüzlük düzeyinin azaldığı bulunmuştur. Ergenlikte yaşanan bedensel değişimler sonucunda ergenler, fiziksel görünümünü ve bedenini kabul ettiği oranda psiko-sosyal ve duygusal açıdan sağlıklı bir gelişim gösterebilirler (Şirin, 2020). Ergenin bedeninde gerçekleşen değişimleri kabul etmesi, kendi bedenine yönelik algılarının olumlu olması bu dönemde psiko-sosyal ve duygusal olarak negatif belirtilerin yaşanmaması açısından önemlidir. Balkaya ve Ceyhan (2014:433) fiziksel görünüşünden memnun olan ergenlerin memnun olmayanlara göre kimlik duygusu kazanım düzeylerinin de yüksek olduğunu bulmuşlardır. Beden algısı, ergenin kimlik duygularının yanı sıra benlik saygılarını, sosyal kaygı düzeylerini, sosyal ilişkilerini ve duygusal durumlarını da belirleyici bir etkiye sahiptir (Dian ve ark., 2015:211; Holsen, Kraft ve Roysamb, 2001:613). Beden imajı ergenin özgüveninin gelişiminde en önemli belirleyicilerden biridir. Ergenlik döneminde olumsuz beden algısı depresyon, anksiyete ve olumsuz değerlendirilme korkusuyla yakın ilişkili olabilmektedir (Doğan, 2011:14). Eisenberg ve ark. (2003:733) yaptıkları araştırmada ise bedensel görünüm ile ilgili gelen olumsuz eleştirilerin bedensel memnuniyetsizliğin yanı sıra düşük benlik saygısı, vücut ağırlığını kontrol edememe, yeme bozukluğu, depresif davranışlar ve intihar düşüncesi ile ilişkili olduğunu belirlemişlerdir.

Mevcut araştırma sonucunda, ergenlik döneminde cinsiyet değişkeni ile ergenlikten memnun olma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Kızların ergenlikten memnun olma düzeylerinin erkeklere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Toplumdaki beden imajına yönelik mesajların erkek ergenlerden daha çok özellikle kız ergenlere dönük olduğu görülebilmektedir (Bee ve Boyd, 2009:585; Şirin,2020: 56). Bu nedenle kız ergenlerin beden algılarına yönelik bir kaygı yaşadıkları gözlenebilmektedir. Özellikle bedensel büyüme açısından orantısızlıkların yaşandığı ergenlik döneminde bu durum kızlar üzerinde daha olumsuz duygular oluşturabilmektedir. Ergenlik döneminde bedensel değişimlerden memnun olma durumunun cinsiyete göre farklılıkların olduğunu ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Kaplan, Busner ve Pollack, 1988:107; Konstanski ve Gullone, 1998:255). Kız ergenler, bedensel büyümeye ilişkin endişelerinin olduğunu erkek ergenlere göre daha fazla belirtmişlerdir (Sayıl, Uçanok ve Güre, 2002:162). Harter (1990:113) ise ergenlik döneminde kızlarda benlik saygısının erkeklere oranla daha düşük olduğunu vurgulamıştır.

Bee ve Boyd (2009:585) ilk gençlik dönemindeki erkek çocukları bağımsızlık ve rekabetçi geleneksel erkeksi cinsiyet rollerini kolaylıkla benimseyerek yüksek bir özsaygı elde ederken; daha az değer biçilen geleneksel kadın cinsiyet rolünü benimseyen kız çocuklarının düşük öz saygı düzeyi hissi riski artacaktır.

Sonuç olarak, ergenlik döneminde özellikle kızların daha fazla negatif belirtiler yaşadıkları, ergenlikte yaşanan bedensel değişimlerden memnun olma düzeyi arttıkça ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtilerin azaldığı ve kızların ergenlikten memnun olma düzeylerinin erkeklere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, ergenler ile çalışan uzmanlar, eğitimciler ve ebeveynler ergenlik döneminde yaşanan negatif belirtileri önleyebilmek ya da minimuma indirebilmek için bu dönemde olumsuz duygular ile başa çıkmaya yönelik etkinlikler düzenleyebilir. Bu dönemde yaşanacak olan bedensel, sosyal ve duygusal açıdan değişimlerle ilgili ergenlere eğitimler düzenlenebilir. Araştırmanın örnekleminin sadece lise öğrencilerinden oluşması ve çalışma kesitsel olduğu için neden sonuç ilişkisine bakılamaması araştırmanın sınırlılığıdır. Daha sonraki araştırmalarda ortaokul öğrencileri de örneklem grubuna alınarak araştırma sonuçları incelenebilir.

Kaynakça

- Akdeniz, S. (2009). *Ergenlerin meslek kararı verme yetkinlik algılarının, algılanan ana- baba tutumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aştı, N., Acar, G., Bağcı, H., ve Bağcı, İ. (2005). Sağlık bakım profesyoneli olarak yetişecek öğrencilerin ruhsal durumları ve yaklaşımlar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 15: 25-35.
- Balkaya, A., ve Ceyhan, E. (2014). Lise öğrencilerinin kimlik duygusu kazanım düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 433-446.
- Barrera, M., ve Li, S.A. (1996). *Handbook of social support and the family*. New York: Plenum Press.
- Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Developmental psychology* (Translator. Okan Gündüz). Ankara: Kaknüs Yayınları.
- Bolışık, B . (1996). Ergenlik çağıının uyum güçlükleri ve davranış bozuklukları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 12 (2): 109-115.
- Cairns, R.B., Cairns, B.D., Neckermann, H.J., Fergusson, L.L., ve Garipey, J. (1989). Growth and aggression: 1. Childhood to early adolescence. *Developmental Psychology*, 25: 320-330.
- Calais, S.L., Andrade, L.M.B., ve Lipp, M.E.N. (2003). Gender and schooling differences in stress symptoms in young adults. *Psicologia*, 16 (2): 257-263.
- Coplan, R.J., ve Armer, M. (2007). A “multitude” of solitude: A closer look at social withdrawal and nonsocial play in early childhood. *Child Development Perspectives*, 1(1): 26-32.
- Çelikkaleli, Ö. (2015). Ergenlerin cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü ve algılanan ebeveyn tutumlarına göre psikolojik belirtilerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26: 148-162.
- Chambers, R.L., ve Clark, R.G. (2012). *An introduction to model-based survey sampling with applications*. OUP Oxford.
- Dacey, J.S., ve Kenny, M. (1994). *Adolescent development*. USA: Brown Benchmark Publishers.
- Diamond, G.M., Izzarda, M.C., Kedarb, T., Hutlizerb, A., ve Mell, H. (2005). Psychological symptoms and drug use severity among Israeli adolescents presenting for outpatient drug abuse treatment. *Journal of Adolescence*, 28: 495-505.
- Dian, A.V., Jochen, P., Hanneke, G., ve Peter, N. (2015). Adolescents’ social network site use, peer appearance-related feedback, and body dissatisfaction: testing a mediation model. *J Youth Adolescence*, 45 (1): 211-224.
- Doğan T. (2011). Sosyal görünüş kaygı ölçeğinin psikometrik özelliklerinin ergenlerde oluşan bir örnekleme incelenmesi. *Elementary Education Online*, 10(1): 12-19.
- Douvan, E., ve Adelson, J. (1966). *The adolescent experience*. Wiley, New York.
- Eisenberg ME., Neumark Sztainer D., ve Story M. (2003). Associations of weight-based teasing and emotional well-being among adolescents. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 157(8): 733-738.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *Spss for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gestsdottir ,S., ve Lerner R.M. (2008). Positive development in adolescence: the development and role of intentional self-regulation. *Human Development*, 51:202-224.
- Harter, S. (1990), Developmental differences in the nature of self-representations: implications for the understanding, assessment and treatment of maladaptive behaviour. *Cognitive Therapy and Research*, 14:113-142.
- Heaven, P.C.L. (1996). *Adolescent health: The role of individual differences*. Routledge, London.
- Henderson L., ve Zimbardo F.G. (1998). *Syness. encyclopedia of mental health*. San Diego Academic Press.
- Holsen I., Kraft P., ve Roysamb E. (2001). The relationship between body image and depressed mood in adolescence: A 5-year longitudinal panel study. *Journal of Health Psychology*, 6(6): 613-627.
- Hummel, R.M., ve Gross, A. M. (2001). “Socially anxious children: An observational study of parent-child interaction.” *Child & Family Behavior Therapy*. 23: 19-42.
- Kapetanovic, S., Bohlin, M., Skoog, T., ve Gerdner, A. (2017). Structural relations between sources of parental knowledge, feelings of being overly controlled and risk behaviors in early adolescence. *Journal of Family Studies*, 26 (2):226-242.
- Kaplan, S. L., Busner, J., ve Pollack, S. (1988), Perceived weight, actual weight and depressive symptoms in a general adolescent sample. *International Journal of Eating Disorders*, 7: 107-133.

- Kartal, A., Çetinkaya, B., ve Turan, T. (2009). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinde ruhsal belirtilerin taranması. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8 (2): 161-166.
- Kazdin, A. (1993). Adolescent mental health: prevention and treatment programs. *American Psychologist*, 48: 127-141.
- Kenny, D.T., ve Job, R.S. (1995). *Australia's adolescents: A health psychology perspective*. University of New England Press.
- Kılıç, E.Z. (2012). Ergenlerde şiddet kullanımı: bireysel ve ailesel etkenler [ergenlikte şiddet davranışı: bireysel ve ailesel faktörler]. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 49 (4): 260–265.
- Koç, M . (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (17): 231-238 .
- Konstanski, M., ve Gullone, E. (1998), Adolescent body image dissatisfaction: relationships with self-esteem, anxiety, and depression controlling for body mass. *Journal of Child Psychology*, 2: 255-262.
- Laird, R.D., Marrero, M.D., ve Sentse, M. (2010). Revisiting parental monitoring: Evidence 132 that parental solicitation can be effective when needed most. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(12): 1431–1441.
- Linehan M.M. (2014). *Rationale for dialectical behavior therapy skills training*. Skills Training Manual for treating Borderline Personality Disorder. 2nd ed. New York: Guilford Press.
- Maccoby, E., ve Jacklin, H. J. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford University Press, Palo Alto, Calif.
- Miller, S.R. (1995). On the nature of embarrassment: Shyness, social evaluation and social skill. *J Pers*, 63:315-339.
- Monahan, K.C., Steinberg, L., Cauffman, E., ve Mulvey, E.P. (2013). Psychosocial (im)maturity from adolescence to early adulthood: Distinguishing between adolescence-limited and persisting antisocial behavior. *Development and Psychopathology*, 25 (4): 1093-1105.
- Saföz-Güven, İ.G. (2008). *Fen ve genel lise öğrencilerinin cinsiyet ve sosyometrik statülerine göre öznel iyi oluş düzeyleri, genel sağlık örüntüleri ve psikolojik belirti türleri*. Yüksek Lisans Tezi, CÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Sargın, A., ve Sargın, M. (2015). Bir gözden geçirme: Sınırdaki kişilik bozukluğu ve diyalektik davranışçı terapi. *Psychiatry-Special Topics*, 8(4): 38-46.
- Sarı, C. (2008). *Ergenlerin psikolojik belirti düzeyleri ve uyumlarını yordayan bazı değişkenler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Savi, F. (2008). *12–15 yaş arası ilköğretim öğrencilerinin davranış sorunları ile aile işlevleri ve anne-baba kişilik özellikleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sayıllı, M., Uçanok, Z., ve Güre, A. (2002), Erken ergenlik döneminde duygusal gereksinimler, aileyle çatışma alanları ve benlik kavramı: betimsel bir inceleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 9: 155-166.
- Shell, M.D., Gazelle, H., ve Faldowski, R.A. (2014). Anxious solitude and the middle school transition: A diathesis X stress model of peer exclusion and victimization trajectories. *Developmental Psychology*, 50: 1569-1583.
- Sönmez, Ş. (2011). *Ergenliğe geçişte annenin davranışsal ve psikolojik kontrolünün anne-ergen ilişkisine ve ergenin bir yıl sonraki uyumuna etkisi*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şirin, S. (2020). *Yetişen gençler, ergenlikten yetişkinliğe geçiş kılavuzu*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- TPD, Türkiye Psikiyatri Derneği. (2016). Gençlik: Değişim ve Süreklilik <http://www.psikiyatri.org.tr/pagepublic.aspx?menu=13> Adresinden (08.12.2020) tarihinde erişilmiştir.
- Uzun, G. (2018). *Lise öğrencilerinin ruhsal gelişimi ve ergenliğe bağlı negatif etkilerin giderilmesinde müziğin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Werner, L., Van der Graaff, J., Meeus, W., ve Branje, S. (2016). Depressive symptoms in adolescence: Longitudinal links with maternal empathy and psychological control. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(6): 1121–1132.